

IMPLEMENTATOR PROJEKTA

REALIZACIJU I ŠTAMPU PODRŽALI:

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Bosne i Hercegovine

Publikacija je nastala u okviru UNICEF-ovog projekta "Pravda za svako dijete" koji podržavaju Vlada Švajcarske i Vlada Švedske

PRAVDA ZA SVAKO DIJETE

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

SWEDEN

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne odražavaju nužno politike i stavove UNICEF-a, Švajcarske i Švedske.

IMPRESUM

IZDAVAČ Ministarstvo za ljudska prava
i izbjeglice Bosne i Hercegovine
Trg BiH broj 3, Sarajevo
Bosna i Hercegovina
www.mhrr.gov.ba

KONSULTANTICE PRI Mirsada Bajramović
IZRADI SMJERNICA: dr. Suzana Bubić, profesor emeritus

UREDNIKA Berina Ceribašić

RECENZIJA prof. dr. Udžejna Habul

KOORDINACIJA I Goran Jurić
ADMINISTRATIVNA Zehra Salman
PODRŠKA: "Naša djeca" Sarajevo

LEKTOR Maida Mehić

GRAFIČKA PRIPREMA Aida Redžović

ŠTAMPA Štamparija Fojnica

TIRAŽ 300

CIP –

Tekst latinica

ISBN

SMJERNICE ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA

VODIČ ZA PROFESIONALCE

Sarajevo, 2018.

AUTORI:

Oblast javnih politika, zakona i podzakonskih akata koji se tiču djece:

doc. dr. Nada Grahovac – koordinatorica, Institucija ombudsmana za djecu RS; mr. sci. Saliha Đuderija, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH / Vijeće za djecu BiH, Jasmina Mujezinović, UG "Fondacija lokalne demokratije" Sarajevo / Mreža "Snažniji glas za djecu";

Oblast porodične i socijalne zaštite:

dr. Suzana Bubić, profesor emeritus – koordinatorica, Pravni fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, doc. dr. Ljubo Lepir – koordinator, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci, Sadmira Čajo, Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH, prof. dr. Džamna Duman Vranić, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Tatjana Novaković-Manojlović, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, Mirsada Poturković, Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, Jasna Sofović, nezavisna ekspertica;

Oblast obrazovanja djece:

prof. dr. Lejla Kafedžić – koordinatorica, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Hašima Ćurak, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, prof. dr. Ivana Zečević, Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Zorica Garača, Ministarstvo prosvjete i kulture RS, Nada Uletilović, UG "Zdravo da ste" Banja Luka / Mreža "Snažniji glas za djecu";

Oblast zdravstvene zaštite djece:

Mirsada Bajramović – koordinatorica, UG "Zemlja djece u BiH" Tuzla / Mreža "Snažniji glas za djecu", prim. dr. Draženka Maličbegović, Ministarstvo civilnih poslova BiH, dr. Marin Kvaternik, JZU Institut za javno zdravstvo Republike Srpske, Erna Topuz, UG "Sunce" Mostar / Mreža "Snažniji glas za djecu";

Oblast građanskih sudskih postupaka:

Nikola Sladoje – koordinator, Ministarstvo pravde BiH, Božana Vulić, Okružni sud u Banjoj Luci, Katica Artuković, Županijski sud Široki Brijeg / VSTV, Aleksandra Marin Diklić, Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH;

Oblast krivičnih postupaka:

prof. dr. Elmedin Muratbegović – koordinator, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, Jasna Pečanac, Tužilaštvo FBiH, Olga Lola Ninković, Okružni sud u Banjoj Luci.

UČESNICI U RADU STRUČNIH GRUPA:

Milena Jurić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Goran Jurčić, Ministarstvo obrazovanja FBiH, prof. dr. Tamara Pribišev-Beleslin, Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Meagan Smith Hrle, nezavisna konsultantica i djelatnici UNICEF-a Bosne i Hercegovine: Danijela Alijagić-Dolovac, Mario Tokić, Sanja Kabil, Selma Kazić, Sandra Kukić, Fatima Čengić.

ZAHVALA

Posebnu zahvalnost dugujemo dr. Suzani Bubić koja je dala neprocjenjiv doprinos i podršku u procesu izrade ovog dokumenta.

PREDGOVOR

U skladu sa članom 3. Konvencije o pravima djeteta prepoznato je vodeće načelo **“najbolji interes djeteta”** kao obavezujući profesionalni standard za sve aktivnosti nezavisno od toga da li ih preduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne zaštite, sudovi, državna uprava, zakonodavna tijela ili organizacije civilnog društva. Načelo **“najbolji interes djeteta”** nije ograničeno na aktivnosti direktno usmjerene na djecu (kao što je obrazovanje, sudski sporovi o roditeljskom staranju/pravu itd.), nego je relevantno za sve djelatnosti koje mogu direktno ili indirektno uticati na dijete (raspodjela budžeta, politika zapošljavanja, itd.). To znači da svaki akter (državni ili privatni) ima obvezu da izvrši **“procjenu uticaja na dijete”** i da razmotri posljedice svake mjere te da posebno adekvatno prati primjenu odabranih mjera.

Vodeće načelo najbolji interes djeteta služi kao krovna odredba i vodilja u slučajevima sukoba prava iz Konvencije, ili u slučajevima u kojima se ne može primijeniti nijedna odredba Konvencije. Konvencija o pravima djeteta postavila je tako univerzalne standarde ljudskih prava djece. Ovaj standard kao takav općeprihvaćen je u Bosni i Hercegovini, ali dostupne informacije pokazuju da je njegova primjena i dalje slaba.

Nakon što je Komitet za prava djeteta UN-a usvojio po osnovu Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine *Zaključna zapažanja*, u oktobru 2012. godine, preporučio je državi snažniju implementaciju preporuke koja se odnosi na najbolji interes djeteta. Nakon toga je u okviru Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2015–2018., usvojenog Odlukom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine juna 2015. godine, uvrštena mjera koja se odnosi na donošenje **“Smjernica za određivanje najboljeg interesa djeteta u svakoj oblasti”**, a čiju izradu je Vijeće za djecu Bosne i Hercegovine povjerilo Mreži Snažniji glas za djecu.

Ove Smjernice za određivanje najboljeg interesa djeteta poslužit će profesionalcima koji rade s djecom i za djecu i predstavnicima civilnog društva da na jednak i nediskriminirajući način osiguraju da se princip najboljeg interesa djeteta na odgovarajući način ugradi i dosljedno primjenjuje u praksi u svakoj oblasti i u svim zakonodavnim, upravnim i sudskim postupcima te u svim politikama, programima i projektima koji se odnose na djecu i imaju uticaj na djecu, a posebno onu lišenu porodičnog okruženja.

Također, Smjernice trebaju biti poticaj osiguranju da princip najboljeg interesa djeteta bude prioritet, posebno u pogledu osiguravanja punog poštivanja principa regulisanja i primjene koncepta smještaja djece u različitim oblicima alternativne pomoći, uključujući i ustanove.

Predsjednica Vijeća za djecu BiH/
Pomoćnica ministricе za ljudska prava
mr. sci. Saliha Đuderija

Izvod iz recenzije Smjernica za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta

Smjernice s iscrpno navedenim elementima za procjenu i utvrđivanje NID-a te aktivnostima koje nadležni organi i tijela trebaju preduzimati radi ostvarenja NID-a, predstavljaju sjajan vodič za rad svim donositeljima odluka. Njihovo uvažavanje prilikom odlučivanja o pravima djeteta, razvrstanim u uspješno odabrane oblasti u okviru kojih su pravilno i potpuno sagledane potrebe za procjenom i utvrđivanjem NID-a (uvažavajući posebne okolnosti na strani svakog djeteta u konkretnoj situaciji i u konkretno vrijeme kada se donosi odluka), doprinijet će ujednačavanju kriterijuma za odlučivanje. Ovo ujednačavanje ne znači, međutim, ograničenje slobodne procjene donositelja odluke, jer njemu ostaje sloboda odabira, između svih elemenata navedenih i nenavedenih u Smjernicama, onih koji su prema njegovom mišljenju prioritetni u razmatranom slučaju, odnosno postupku koji se vodi.

Primjena Smjernica u praksi će svim osobama profesionalno angažiranim u radu s djecom i za djecu omogućiti da u većoj mjeri daju svoj doprinos u ostvarivanju i zaživljavanju standarda "najbolji interes djeteta", utvrđujući i obrazlažući u svakom konkretnom slučaju razloge zbog kojih smatraju da donesena odluka osigurava dobrobit djeteta. Time će se spriječiti i otkloniti zanemarivanje, ugrožavanje i povreda prava djeteta, odnosno stvoriti pretpostavke za uklanjanje prepreka prisutnih u dosadašnjoj praksi procjene i utvrđivanja NID-a i za unapređenje kvalitete zaštite prava i interesa djeteta. Ovo tim više što je popis posebnih elementa u svakoj oblasti zapravo "željeni rezultat" dobro kombinovanog pristupa u radu predstavnika akademske zajednice i stručnjaka iz prakse.

Ne može se, međutim, ne naglasiti da će praktična primjena Smjernica zavisiti ne samo od onih kojima su one namijenjene (profesionalci, organi i tijela u čijoj nadležnosti je uređenje i vođenje postupaka u kojim se odlučuje o pitanjima koja se tiču djeteta i pred kojim se postiže sporazum o tim pitanjima), već i od onih koji treba da stvore pretpostavke za njihovu realizaciju (kreatori politika koje se odnose na djecu, policijski službenici i studenti s usvojenim saznanjima o vrijednosti Smjernica). U tom smislu bi Smjernice trebale inicirati i kreatore politika koje se odnose na djecu da daju svoj doprinos jačanju profesionalnih kompetencija svih stručnjaka u radu s djecom i jačanju odgovornosti donositelja odluka za neuvazavanje elemenata iz Smjernica. Profesionalni stav prema Smjernicama i "mjera" uvažavanja elementa za procjenu i utvrđivanje NID-a u svim oblastima bit će najbolji pokazatelj o nama samima i vremenu u kojem živimo.

prof. dr. Udžejna Habul

SADRŽAJ

I UVOD	15
1.1. Razlog izrade Smjernica	15
1.2. Svrha Smjernica.....	16
1.3. Ciljna grupa.....	16
1.4. Osnovna načela	17
II ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NID-a	19
II 1. ZAJEDNIČKI/OPĆI ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NID-a	21
II 2. POSEBNI ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NID-a	23
1. Elementi za procjenu i utvrđivanje NID-a u izradi javnih politika, zakona i podzakonskih akata koji se tiču djece	25
1. Donošenje i usklađivanje javnih politika, zakona i podzakonskih akata.....	27
2. Profesionalni standardi postupanja	30
2.1. Svrha profesionalnih standarda i prednosti njihove primjene	30
2.2. Aktivnosti u izradi profesionalnih standarda u najboljem interesu djeteta.....	30
3. Nadzor u primjeni propisa	31
3.1. Inspekcijski nadzor	31
3.2. Praćenje sprovođenja zakona (izvještavanje)	32
4. Istraživanje s djecom i o djeci.....	33
4.1. Etika u istraživanju	34
4.2. Najbolji interes djeteta u istraživanjima.....	35
5. Obuke.....	35
2. Elementi za procjenu i utvrđivanje NID-a u oblasti porodične i socijalne zaštite	37
1. Saznanje/utvrđivanje porijekla djeteta.....	39
2. Ostvarivanje roditeljskog staranja	40
2.1. Ostvarivanje roditeljskog staranja u slučaju zajedničkog života roditelja i djeteta	40
2.2. Ostvarivanje roditeljskog staranja u slučaju odvojenog života roditelja	42

2.3. Smještaj djeteta i povjeravanje njegovog čuvanja i odgoja drugoj osobi ili ustanovi/povjeravanje djeteta na zaštitu i vaspitanje drugom licu u slučaju odvojenog života roditelja	46
2.4. Održavanje ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta s roditeljem s kojim ne živi.....	46
2.5. Mjere prema roditeljima radi zaštite prava i interesa djeteta.....	48
3. Izdržavanje djeteta i zaštita imovinskih prava i interesa djeteta	50
4. Međunarodna otmica djece.....	53
5. Usvojenje	54
5.1. Pri zasnivanju usvojenja.....	55
5.2. Pri odlučivanju o dozvoli uvida u spise predmeta	56
5.3. Pri raskidu/prestanku nepotpunog usvojenja.....	56
6. Starateljstvo	57
6.1. Pri donošenju odluke o stavljanju djeteta pod starateljstvo i imenovanju staratelja.....	57
6.2. Pri vršenju starateljstva	58
6.3. Pri donošenju odluke o razrješenju staratelja dužnosti	59
6.4. Pri donošenju odluke o prestanku starateljstva.....	59
7. Zbrinjavanje/smještaj djece u hraniteljsku/dругu porodicu	59
7.1. Pri utvrđivanju podobnosti za zbrinjavanje/smještaj u hraniteljsku/dругu porodicu	60
7.2. Tokom trajanja zbrinjavanja/smještaja u hraniteljskoj/dругoj porodici	62
7.3. Pri prestanku hraniteljstva/smještaja djeteta u hraniteljskoj/dругoj porodici	63
8. Smještaj djece u ustanovu.....	63
8.1. Prilikom utvrđivanja uslova za smještaj u ustanovu.....	64
8.2. Tokom trajanja smještaja djeteta u ustanovi.....	65
8.3. Pri prestanku smještaja u ustanovi	65
9. Djeca s invaliditetom	65
10. Djeca žrtve nasilja	68
11. Zanemarena djeca.....	70
12. Djeca izbjeglice i djeca bez pratnje	73
13. Postupci ostvarivanja novčanih davanja u sistemima socijalne i dječije zaštite.....	74
3. Elementi za procjenu i utvrđivanje NID-a u oblasti obrazovanja	77
1. Osiguranje pristupa obrazovanju	79
2. Osiguranje inkluzivnosti u obrazovanju	80
3. Osiguranje kvaliteta u obrazovanju	85
4. Bezbjednost i zaštita djece od nasilja u obrazovnim ustanovama	87
5. Osiguranje participacije u obrazovanju.....	89
6. Izricanje disciplinskih mjera	90

4. Elementi za procjenu i utvrđivanje NID-a u oblasti zdravstvene zaštite	93
1. Prevencija bolesti i promocija zdravlja.....	95
1.1. Imunizacija.....	95
1.2. Rani rast i razvoj djeteta.....	96
1.3. Zdravi stilovi života.....	98
2. Zdravstvena zaštita djece na primarnom nivou	101
3. Zdravstvena zaštita djece s teškoćama u razvoju	102
4. Ocjenjivanje sposobnosti i razvrstavanje djece s invaliditetom	104
5. Ostvarivanje NID-a u građanskom sudskom postupku	107
1. Učešće djeteta u građanskom sudskom postupku	110
1.1. Pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja	110
1.2. Priprema djeteta za učešće u postupku.....	111
1.3. Razgovor s djetetom u postupku	112
2. Sudske odluke u postupku u kojem učestvuje dijete.....	115
3. Posebni postupci radi zaštite interesa djeteta	116
3.1. Postupak u sporovima o izdržavanju djeteta	116
3.2. Postupak u sporovima o izdržavanju djeteta s inostranim elementom	116
3.3. Postupak po zahtjevima po osnovu Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece	119
6. Ostvarivanje NID-a u krivičnim postupcima	121
1. Razgovor s djetetom u krivičnim postupcima.....	123
1.1. Komunikacija s djecom	124
1.2. Komunikacija s djecom u kontaktu sa zakonom	125
1.3. Neka važna prava djece ugrađena u domaće krivično zakonodavstvo	128
2. Najbolji interes djeteta i načelo materijalne istine	130
3. Alternativni modeli postupanja prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom	134
3.1. Svi organi/učesnici.....	134
3.2. Pojedinačna postupanja učesnika neposredno nakon saznanja o počinjenju djela	134
3.3. Pojedinačna postupanja ovlaštenih službenih osoba, tužilaca i sudija za maloljetnike nakon pribavljanja relevantnih podataka za maloljetnika u sukobu sa zakonom.....	136
3.4. Posebna obaveza tužilaca i sudija za maloljetnike.....	138
LITERATURA	139

I UVOD

(dr. Suzana Bubić, profesor emeritus)

1.1. Razlog izrade Smjernica

Najbolji interes djeteta je u Konvenciji o pravima djeteta (dalje: KPD ili Konvencija) postavljen kao jedno od osnovnih načela: "U svim aktivnostima koje se tiču djece, bez obzira na to da li ih provode javne ili privatne ustanove za socijalnu zaštitu, sudovi, upravni organi ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o najboljem interesu djeteta." (član 3. stav 1). Ovaj stav o najboljem interesu djeteta (u daljem tekstu: NID) preuzet je u brojnim dokumentima koji se odnose na dijete, između ostalog, i u Strategiji Vijeća Evrope za prava djeteta (2016–2021).

Prvenstveni značaj NID-a ne znači, međutim, njegovu apsolutnu prednost u odnosu na interese drugih osoba i interese društva. U slučaju sukoba interesa djeteta i prava drugih osoba, nadležni organ ili tijelo treba pronaći kompromis, a ukoliko je njihovo usklađivanje nemoguće, interesi svih učesnika se moraju analizirati i razmotriti, ali se veći značaj ipak mora pridati NID-u (Opći komentar br. 14 (2013) o pravu djeteta da se prvenstveno vodi računa o njegovim najboljim interesima, UN Komitet za prava djeteta (dalje: Komentar br. 14), t. 39). Umjesto prvenstvenog, "vrhovni" ili "ključni" značaj NID-u je priznat samo u slučaju usvojenja (član 21. KPD).

Ovo načelo je osnovni standard, čija definicija nije sadržana u Konvenciji. To ga čini nepreciznim i nameće potrebu konkretizacije, objektivizacije i preciziranja njegove sadržine od slučaja do slučaja, razmatranjem brojnih faktora i elemenata. Pri procjeni i utvrđivanju NID-a, nadležni organi i tijela ne smiju dovesti u pitanje – zanemariti, ugroziti, a pogotovo povrijediti nijedno pravo priznato djetetu u Konvenciji i njenim protokolima te u domaćim propisima. Svrha NID-a je upravo osiguranje potpunog i stvarnog, efikasnog ostvarivanja svih prava priznatih Konvencijom (Komentar br. 14, t. 4. i 82).

Pripremljene Smjernice za procjenu i utvrđivanje NID-a sadrže veliki broj elemenata koji ga određuju. S obzirom na to da su potrebe, zahtjevi i interesi svakog djeteta posebni i drugačiji u odnosu na drugu djecu, donositelji odluke neće uvijek uzimati u obzir sve ove elemente, neće ih koristiti na isti način, neće im pridavati isti značaj u svakom individualnom slučaju, niti će njihov sadržaj biti isti za svako dijete. Naprotiv, za konkretni slučaj treba da utvrde koji su elementi relevantni, da im odrede sadržaj i značaj u odnosu na druge elemente – da sve elemente analiziraju u odnosu na druge i između njih postignu ravnotežu, naročito onda kada su neki od njih međusobno u sukobu (Komentar br. 14, t. 80–81). Pored ovih elemenata, Smjernice sadrže i aktivnosti koje nadležni organi i tijela trebaju preduzimati radi ostvarenja NID-a.

Pri utvrđivanju elemenata nastojalo se Smjernicama obuhvatiti njihov što veći broj, naročito onih bitnijih, bez namjere postizanja sveobuhvatnosti i konačnosti liste elemenata. Stoga se u praksi mogu uzeti u obzir i oni koji nisu sadržani u Smjernicama. Isto tako, ostaje otvorena mogućnost da se Smjernice dograđuju i proširuju novim elementima koji se u praksi pokažu opravdanim i korisnim.

Radi ostvarenja NID-a nužno je: a) da stručni radnici koji rade s djecom i odlučuju o pitanjima koja ih se tiču posjeduju potrebna znanja i vještine stečene interdisciplinarnom obukom o pravima i potrebama djece, o načinu komuniciranja s djecom svih uzrasta i u svim situacijama; b) da se svaki spor u koji je uključeno dijete riješi u što je moguće kraćem roku, kako bi se spriječilo nastupanje trajnih i neotklonjivih štetnih posljedica za dijete.

Vrijednost Smjernica će se utvrditi i ciljevi njenog donošenja ostvariti samo ako se one budu koristile u praksi i ako se uspostavi interaktivni odnos između njih i prakse. Svi oni kojima su Smjernice namijenjene trebaju ih koristiti u najvećoj mogućoj mjeri.

1.2. Svrha Smjernica

Cilj kreiranja Smjernica je pomoć svim organima, tijelima i drugim donosiocima odluka u čijoj nadležnosti je direktno ili indirektno osiguranje ostvarivanja i zaštite prava djeteta. Smjernice im trebaju pomoći pri tumačenju i primjeni zakonskih i drugih propisa u svim oblastima relevantnim za prava djeteta i njegov položaj unutar porodice i šire zajednice, u odgojnim, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, ustanovama socijalne zaštite, u sudskom i upravnom postupku. Na taj način osigurana efikasnija primjena propisa omogućit će lakše, bolje, potpunije i pravilnije utvrđenje NID-a. Tome će doprinijeti i drugi postavljeni cilj – isticanje potrebe i korištenje, uvijek kada za tim postoji potreba, metode saradnje između različitih disciplina, odnosno multidisciplinarni pristup razmatranju svih pitanja i utvrđenju NID-a.

Smjernice su pripremljene da posluže kao sredstvo i vodič donositeljima odluka pri procjeni i utvrđivanju NID-a, odnosno da, uz uvažavanje posebnih okolnosti svakog konkretnog djeteta, konkretne situacije i konkretnog vremena u kojem se donosi odluka, pronađu najbolje moguće rješenje za dijete i zaštite njegov najbolji interes. Donosioci odluka su slobodni odlučiti kojem elementu će u konkretnom slučaju dati prednost, odnosno koje elemente neće uzeti u obzir zbog toga što bi se njihovim uvažavanjem povrijedilo neko od prava priznatih djetetu.

1.3. Ciljna grupa

Smjernice su namijenjene profesionalcima, organima i tijelima u čijoj nadležnosti su postupci u kojima se odlučuje o pitanjima koja se tiču djeteta, kao i onima pred kojima se postiže sporazum o tim pitanjima. Radi se o sudijama, tužiocima, stručnim saradnicima suda i tužilaštva, ovlaštenim službenim osobama, advokatima, stručnim radnicima organa starateljstva (posebno socijalnim radnicima), zdravstvenim i odgojno-obrazovnim radnicima i ostalim osobama angažovanim u odgojno-obrazovnom procesu, osobama ovlaštenim za posredovanje, profesionalcima u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti. Korisnici Smjernica su donosioci politika koje se tiču djece, policijski službenici, studenti.

1.4. Osnovna načela

Smjernice su zasnovane na osnovnim principima postavljenim Konvencijom o pravima djeteta, preuzetim i potvrđenim u ostalim dokumentima koji se odnose na djecu i u praksi Evropskog suda za ljudska prava. U skladu s tim, postupajući u predmetima koji se tiču djeteta, djece kao grupe ili općenito djece, pri primjeni standarda **najbolji interes djeteta**, uzdignutog na nivo osnovnog principa, svi nadležni organi, tijela i ostali donosioci odluka, moraju se pridržavati ostala tri principa:

- **nediskriminacije djeteta**, njegovih roditelja i zakonskih staratelja po osnovu njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, imovine, teškoća u razvoju, porodičnog porijekla ili neke druge okolnosti (član 2. stav 1),
- **prava na život i osiguranja u najvećoj mogućoj mjeri opstanka i razvoja djeteta** (član 6),
- **slobodnog formiranja i iznošenja mišljenja djeteta** u svakom sudskom i upravnom postupku koji ga se tiče i poštovanje njegovog mišljenja (član 12).

II ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NID-a

II 1. ZAJEDNIČKI/OPĆI ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NID-a

Elementi za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta (u daljem tekstu: elementi) su brojni, s različitim značajem i uticajem na konkretno dijete, odnosno konkretnu situaciju u kojoj se ono nađe i o kojoj se odlučuje. Stoga se oni moraju cijeniti u svakom posebnom slučaju i kontekstu.

Međutim, i pored nemogućnosti generalizacije NID-a, pri njegovoj ocjeni se moraju uzeti u obzir elementi koji se mogu označiti kao zajednički ili opći, a koji su navedeni i u Komentaru br. 14. U okviru njih su elementi relevantni za najveći broj situacija u kojima se nađe dijete ili grupa djece čiji se najbolji interes treba osigurati.

1. Mišljenje djeteta: bez obzira na to ko i u kojoj situaciji odlučuje o pitanju koje se tiče djeteta, stav djeteta o tom pitanju je osnovni element, a u isto vrijeme i sredstvo za procjenu i utvrđivanje njegovog najboljeg interesa. U skladu s njegovim uzrastom i zrelošću, djetetu se mora uvijek dati mogućnost da utiče na određenje svog najboljeg interesa.

2. Identitet djeteta: svako dijete je drugačije od drugog pa se pri procjeni NID-a mora uzeti u obzir njegov identitet, odnosno karakteristike koje su uključene u njega, kao što su spol, spolna orijentacija, nacionalno porijeklo, religija, kulturni identitet.

3. Očuvanje porodične sredine i održavanje odnosa djeteta s roditeljima i članovima porodice: dijete se intervencijom nadležnih organa i tijela, odnosno izricanjem mjera može odvojiti od porodice samo ako se na drugi način ne može zaštititi. Onda kada se odvoji od jednog ili oba roditelja, odnosno od drugih članova porodice, mora mu se osigurati održavanje redovnih i kvalitetnih ličnih odnosa i neposrednih kontakata s njima.

4. Staranje, zaštita i sigurnost djeteta: djetetu se u svim situacijama i donošenjem odluke o svim pitanjima koja ga se tiču treba osigurati dobrobit, odnosno zadovoljenje osnovnih primarnih, materijalnih, obrazovnih i emotivnih potreba te potrebe za ljubavlju i sigurnošću.

5. Stanje ranjivosti djeteta (dijete s teškoćama u razvoju, pripadnik nacionalne manjine, žrtva nasilja, migrant, izbjeglica, itd.): NID se ne može procjenjivati na isti način za ovu i ostalu djecu, kao ni za svu djecu iz istog stanja ranjivosti.

6. Pravo djeteta na zdravlje i njegovo zdravstveno stanje: djetetu se mora pružiti безусловna i adekvatna zdravstvena zaštita, koja uključuje preventivnu i medicinsku njegu, bez obzira na njegov status osiguranja.

7. Pravo djeteta na obrazovanje: obrazovanje je osnovno ljudsko pravo svakog djeteta koje je sadržano u brojnim međunarodnim dokumentima i zakonima u Bosni i Hercegovini. Ovo pravo je povezano s ostvarivanjem drugih prava, čime se utiče na kvalitet života svakog pojedinca.

II 2. POSEBNI ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NID-a

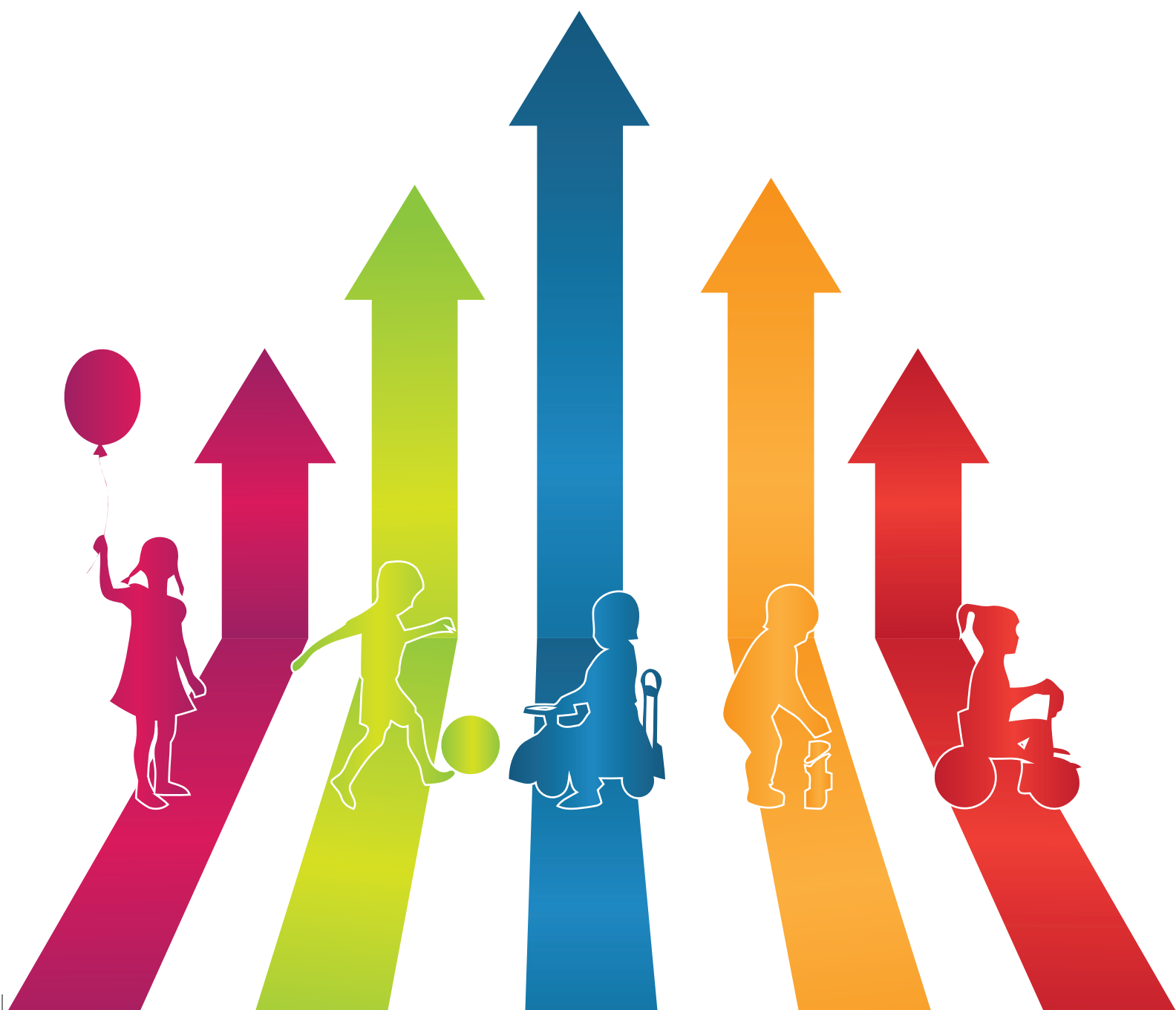

1.

ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA U IZRADI JAVNIH POLITIKA, ZAKONA I PODZAKONSKIH AKATA KOJI SE TIČU DJECE

Nada Grahovac, Saliha Đuderija, Jasmina Mujezinović

1. Donošenje i usklađivanje javnih politika, zakona i podzakonskih akata

UN Konvencija o pravima djeteta¹ obavezuje države članice da preduzmu sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mjere radi osiguranja ostvarivanja svakog prava iz Konvencije za svako dijete (član 4). To zahtijeva da se, prije svega, zakonodavstvo u potpunosti uskladi s Konvencijom, kako bi se njeni zahtjevi i osnovni principi mogli direktno primjenjivati. U kontekstu Konvencije, države moraju vidjeti svoju ulogu kao dužnost ispunjenja jasnih zakonskih obaveza prema svakom djetetu. Ostvarivanje ljudskih prava djeteta ne smije se shvatiti kao dobrotvorni rad ili iskazivanje milosti (UN Komitet za prava djeteta, Opći komentar broj 5: Opće mjere za sprovođenje Konvencije, tačka 1,11; dalje: Komentar broj 5).

Obaveza države, odnosno nadležnih organa, da "će preduzeti" odgovarajuće mjere ne ostavlja prostor za procjenu da li će i koje mjere preduzeti, već je obavezuje da preduzme "sve odgovarajuće mjere" (UN Komitet za prava djeteta, Opći komentar broj 13: Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja, tačka 37). Da bi sistem odgovorio na potrebe djece i osigurao njihovo pravo na zaštitu, pod ovim mjerama se podrazumijeva cijeli niz mjera u različitim resorima, uključujući zakonodavnu aktivnost, usvajanje strateških dokumenata za unapređenje brige za djecu, programa prevencije i usluga za podršku djeci, obavezan multidisciplinarni pristup, edukaciju djece i odraslih koji rade s djecom.

Ostvarivanje prava djece zahtijeva sistemski rješenja. Komitet za prava djeteta, u cilju efikasnije primjene Konvencije i jačanja sistema dječije zaštite, utvrdio je cijeli niz mjera i aktivnosti koje svaka država treba preduzeti kako bi prava djeteta priznata Konvencijom u praksi bila ostvarena, i to "donošenjem zakona, uspostavljanjem tijela za koordinaciju i nadzor – državnih i nezavisnih, sakupljanjem svih neophodnih podataka, podizanjem svijesti i obukom, kao i donošenjem i primjenom odgovarajućih mjera, usluga i programa" (Komentar broj 5, tačka 9).

Mjere na kojima Komitet insistira odnose se, prije svega, na:

a) Donošenje dugoročnog strateškog dokumenta za djecu

Institut najboljih interesa djeteta ima za cilj osigurati potpuno i stvarno ostvarivanje svih prava iz Konvencije za svako dijete. Ovakav način ostvarivanja prava djeteta zahtijeva razvoj pristupa zasnovanog na svim pravima i aktivno učešće svih subjekata zaštite. Za realizaciju tako postavljenih ciljeva vrlo je važna sveobuhvatna strategija – dugoročni planski dokument za unapređenje društvene brige za djecu.

Donošenje strategije za djecu, u skladu s Ustavom utvrđenim nadležnostima, izraz je potrebe da se identifikuju problemi u ostvarivanju prava djece u različitim oblastima te da se definišu politike koje će unaprijediti položaj djece na njihovom putu odrastanja – od rođenja do punoljetstva, u svim segmentima društva.

Donošenje strateškog dokumenta istovremeno je odgovor na zahtjev ne samo Konvencije o pravima djeteta, već i drugih međunarodnih dokumenata i preuzetih obaveza koji zahtijevaju da se svakom djetetu pod istim uslovima omogući ostvarivanje njegovih prava.

¹ Bosna i Hercegovina je Konvenciju o pravima djeteta preuzela notifikacijom o sukcesiji 1993. godine.

Osnovni cilj strateškog dokumenta je da obezbijedi efikasniju promociju prava djece i efikasniju zaštitu djece u ostvarivanju njihovih prava, kroz sprovođenje međunarodnih i nacionalnih standarda koji se odnose na djecu, na način da se identifikuju osnovni problemi u ostvarivanju prava djece i njihovoj zaštiti te da se na realno zasnovanim potrebama djece definišu dugoročne politike, mjere i aktivnosti te odrede prioritete radi unapređenja brige za djecu u svim segmentima društva.

Strateški dokument multidisciplinarnim pristupom treba obezbijediti cjelovit pristup svim pravima za svu djecu, kroz opis održivog procesa za ostvarivanje prava djece u cjelini, i zato se u definisanju ciljeva mora voditi računa da oni budu realno mogući i ostvarivi.

Multidisciplinarnan pristup u donošenju strateškog dokumenta i njegovom sprovođenju, pored ostalog, ukazao bi i na činjenicu da su sva prava djeteta osnovna i jednako važna i zato ih nije moguće rangirati po značaju, jer su sva potrebna svakom djetetu na njegovom putu odrastanja. Kao što prava iz Konvencije nije moguće rangirati po njihovom značaju, tako ni osnovne principe iz Konvencije nije moguće rangirati po važnosti. Imajući u vidu da je institut najboljeg interesa djeteta primarni kriterij koji treba slijediti u svim aktivnostima u vezi s djecom, a da sve aktivnosti uključuju ne samo odluke, već i sve radnje, politike, prijedloge, usluge, procedure, dugoročni strateški dokument treba osigurati da najbolji interesi djece u ostvarivanju njihovih prava u svim resorima budu od prvenstvenog značaja.

Polazeći od definicije djeteta u Konvenciji o pravima djeteta, treba u potpunosti poštovati *četiri osnovna principa* Konvencije:

- najbolji interes djeteta,
- pravo na život, opstanak i razvoj,
- pravo na izražavanje mišljenja,
- pravo na zaštitu od diskriminacije.

Strateški dokument treba uključiti:

- građanska prava i slobode,
- socijalnu zaštitu, porodično okruženje i alternativno staranje,
- zdravstvenu zaštitu,
- obrazovanje, kulturne aktivnosti i slobodno vrijeme,
- posebne mjere zaštite.

Strateški dokument treba osigurati:

- izradu provedbenih programa za određeni vremenski period s jasno određenim aktivnostima, nosiocima aktivnosti i zadatim rokovima,
- obaveznu koordinaciju svih subjekata zaštite,
- mehanizam za nadzor i stalno praćenje, redovno ažuriranje i periodične izvještaje.

Strateški dokument, u konačnici, treba osigurati **jednak pristup za svu djecu** u ostvarivanju njihovih prava u svim situacijama u kojima se djeca nađu, na način da njihov najbolji interes bude od prvenstvenog značaja.

b) Usklađivanje Zakona sa zahtjevima Konvencije

Prihvatanjem Konvencije o pravima djeteta država je preuzela obavezu preduzeti sve potrebne zakonodavne mjere (član 4) čiji cilj je usklađivanje cjelokupnog zakonodavstva sa zahtjevima i osnovnim principima Konvencije. Usklađivanje zakonodavstva mora biti kontinuiran proces koji obavezuje na sveobuhvatnu analizu svih zakona², kako onih koji su na snazi tako i prijedloga zakona, na način "da se razmotri ne samo svaki član Konvencije posebno, već i Konvencija u cjelini, uvažavajući međuzavisnost i nedjeljivost ljudskih prava" (Komentar broj 5, tačka 18).

Usklađivanje Zakona sa zahtjevima Konvencije, u skladu s Ustavom utvrđenim nadležnostima, zahtijeva da svi sektorski zakoni (obrazovanje, porodični odnosi, zdravstvena zaštita i drugi) jasno prepoznaju osnovne principe Konvencije i pored utvrđenog prava osiguraju efikasne postupke koji su dostupni djeci u slučaju povrede prava i mehanizme za njihovu zaštitu, a što uključuje i **potrebne informacije, zastupanje djece, postupke za prigovore i žalbene postupke**. Djeca u obrazovnom sistemu, kao i u svim drugim, trebaju znati kome se u školi i kako obraćaju zbog povrede njihovog prava, kada i pod kojim uslovima mogu zahtijevati preispitivanje odluke prvostepenog organa i ko o tome u školi odlučuje.

Usklađivanje Zakona obavezuje državu i da djetetu omogući ostvarivanje **prava da izrazi svoje mišljenje i da bude saslušano**, a to obavezuje da svi sektorski zakoni jasno prepoznaju ovo pravo djeteta i omoguće njegovo ostvarivanje i u porodici, školi, zdravstvenom i socijalnom sektoru, na način da se mišljenju djeteta posveti dužna pažnja ne samo kod donošenja pojedinačnih odluka, već i u pripremi propisa, odgovarajućih mjera i njihovoj evaluaciji.

Usklađivanje zakonodavstva sa zahtjevima Konvencije obavezuje i da se **osigura njihova adekvatna primjena**, između ostalog i donošenjem podzakonskih akata u skladu sa Zakonom i rokovima utvrđenim Zakonom. Izostanak podzakonskih akata na koje Zakon obavezuje ostavlja prostor za različito tumačenje i različit pristup u primjeni Zakona u praksi, u svakom slučaju do nejednakog pristupa u ostvarivanju prava djece, što dovodi u pitanje njihov najbolji interes.

Usklađivanje zakonodavstva obavezuje i da se **sistemski prati kakvi su efekti primjene postojećih zakonskih rješenja** u ostvarivanju prava djece i njihovoj zaštiti,³ i da li su definisana zakonska rješenja i u kojoj mjeri odgovorila na potrebe djece. Analiza primjene postojećeg zakonodavnog okvira nije sama sebi svrha, već osnova za nove zakonodavne mjere i aktivnosti.

Za ostvarivanje prava djece i njihovu zaštitu posebno je važna **koordinacija u radu različitih resora**, ali i unutar istih resora. Koordinacija je neophodna ne samo u postupanju u pojedinačnim slučajevima, u različitim resorima i po različitoj osnovi kao što su, između ostalih, i zaštita djece od različitih oblika nasilja, zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, podrška i pomoć djeci s teškoćama u razvoju, već i u planiranju i definisanju politika, uspostavljanju adekvatnog zakonodavnog okvira, određivanju prioriteta u ostvarivanju prava i interesa djece i njihovoj zaštiti, u vršenju nadzora. Izostanak adekvatne koordinacije u praksi dovodi do nejednakog postupanja i prebacivanja odgovornosti s jednog na drugog subjekta zaštite, što dovodi u pitanje ostvarivanje prava djece i njihov najbolji interes.

² Primjera radi, sve dok Zakonom ne bude utvrđeno da nije moguće ublažavanje kazne počiniocima KD seksualnog zlostavljanja djece, ovim počiniocima, kao i svim drugim, kazna se može ublažiti pod uslovima utvrđenim Zakonom.

³ Praksa pokazuje da postojeća zakonska rješenja nisu osigurala potrebne mehanizme da djeca ostvare svoje pravo na izdržavanje, a pri tome nema zvaničnih podataka o broju djece čiji roditelji ne izvršavaju zakonsku obavezu izdržavanja bilo da alimentaciju uopće ne plaćaju ili uplate vrše povremeno ili u iznosu manjem od dosuđenog, nema podataka o broju pokrenutih postupaka porodično-pravne zaštite i efektima njihove primjene.

2. Profesionalni standardi postupanja

2.1. Svrha profesionalnih standarda i prednosti njihove primjene

Profesionalni standardi postupanja (u daljem tekstu: standardi) primjenjuju se u različitim područjima života, a u pravilu se temelje na stručnim iskustvima u primjeni međunarodnih i nacionalnih propisa iz oblasti zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda pojedinca ili grupa osoba. Ovim standardima opisuju se elementi profesionalnog rada koji se odnose na sposobnosti ovlaštenih institucija, tijela i profesionalaca da usluge koje osiguravaju budu djelotvornije prema osobama na koje se odnose.

U Bosni i Hercegovini se u oblastima koje se odnose na djecu često kreiraju *procedure, smjernice, upute i slični materijali* koji prema Konvenciji o pravima djeteta trebaju sadržavati standarde kojima se štiti najbolji interes djeteta, pri čemu isti trebaju biti relevantni i ostvarivi. Primjena profesionalnih standarda u određenim sektorima zaštite djece je teža i zahtjevnija.

Prilikom kreiranja profesionalnih standarda, institucije i organizacije trebaju svoje aktivnosti temeljiti na općim načelima kojim se naglašava da:

1. Svako dijete ima jednako pravo na zaštitu od zlostavljanja i izrabljivanja,
2. Svako dijete treba podsticati da ostvari svoj potencijal,
3. Svakom djetetu treba osigurati zaštitu od diskriminacije,
4. Svi profesionalci koje rade s djecom i za djecu su odgovorni i dužni podržavati brigu za djecu i zaštitu djece,
5. Nadležne institucije koje rade s partnerskim organizacijama dužne su osigurati minimalne standarde zaštite djece u njihovim programima.

Prednosti sprovođenja profesionalnih standarda zaštite djece su u tome što postupanje u skladu s njima umanjuje mogućnost povrede prava djece. Standardi obavezno sadrže instrukcije za ponašanje prema djeci i instrukcije o tome šta nadležne institucije i organizacije trebaju preduzeti u slučaju povrede prava djeteta. Institucije i organizacije kreiranjem i usvajanjem standarda pokazuju svoje opredjeljenje za osiguranje najboljeg interesa djeteta i pomažu osobama koje rade s djecom i za djecu da, poboljšanjem svoje prakse, preveniraju kršenje prava djece. S obzirom da je zaštita djece pretežno u nadležnosti lokalnih vlasti, važno je da se standardi primjenjuju i na svim drugim nivoima vlasti na jednak način, što je i suština standarda.

2.2. Aktivnosti u izradi profesionalnih standarda u najboljem interesu djeteta

Da bi institucije i organizacije kreirale profesionalne standarde, čijom primjenom će biti u stanju osigurati najbolji interes djeteta, pri njihovoj izradi trebaju preduzeti sljedeće aktivnosti:

- Izraditi službeni dokument o sigurnosti djece (Politika zaštite djece), izraditi upute za primjenu Politike zaštite djece koje trebaju sadržavati jasne smjernice i aktivnosti koje se preduzimaju u slučaju sumnje na povredu sigurnosti djeteta.
- Sprovoditi mjere kojima se sprečava ugrožavanje najboljeg interesa djeteta od strane uposlenika koji su u direktnom ili indirektnom kontaktu s djecom, kao što je npr. propisivanje dodatnih kriterija

za zapošljavanje osoba za rad s djecom i za djecu s ciljem preveniranja upošljavanja/angažovanja osoba koje predstavljaju opasnost za djecu, donošenje jasnih procedura koje se odnose na putovanja i boravak s djecom, prevoza djece i sl. Izraditi smjernice o ponašanju prema djeci, kao što su kodeksi ponašanja ili pravilnici o postupanju profesionalaca prema djeci. Takve smjernice mogu ograničiti ili eliminisati situacije povrede sigurnosti djece i spriječiti neistinite optužbe protiv profesionalaca i drugih osoba koje dolaze u kontakt s djecom.

- Osigurati ispunjavanje profesionalnih standarda na svim nivoima na kojima se pružaju usluge djeci,
- Usvojiti procedure za postupanje u slučaju prijave diskriminacije i plan obuka za profesionalce koji rade s djecom ili za djecu,
- Upoznati djecu, profesionalce i javnost s dokumentima čiji postupak donošenja je u toku.

Radi postizanja gore navedenog cilja, nakon kreiranja profesionalnih standarda institucije i organizacije trebaju preduzeti sljedeće aktivnosti:

- Osigurati sprovođenje obuka i stručnog usavršavanja profesionalaca zaduženih za sigurnost djece,
- Osigurati dostupnost savjetodavne pomoći i podrške za djecu i za profesionalce kako bi oni mogli ispuniti svoju ulogu u zaštiti djece,
- Osigurati sprovedbu i praćenje standarda,
- Uspostaviti saradnju s partnerima u cilju ispunjavanja standarda i njihovog djelovanja u najboljem interesu djeteta.

3. Nadzor u primjeni propisa

Nadzor u primjeni propisa, čiji je uticaj na ostvarivanje najboljeg interesa djeteta direktan, prema međunarodnim standardima obuhvata ispitivanje:

- da li je sam propis usaglašen s preuzetim međunarodnim standardima iz oblasti ljudskih prava djece,
- da li se postojeći propis koji se odnosi na najbolji interes djeteta efikasno primjenjuje.

U pravnoj praksi u Bosni i Hercegovini prisutne su dvije komponente nadzora:

- Inspekcijski nadzor, koji obavljaju nadležne inspekcijske službe u skladu sa zakonima koji su na snazi u Bosni i Hercegovini,
- Praćenje sprovođenja zakona, kao nadzor koji obavljaju nadležne institucije sačinjavanjem izvještaja o sprovođenju zakona.

3.1. Inspekcijski nadzor

Nadležne institucije i/ili inspekcije obavezane su da preduzimaju inspekcijske radnje radi utvrđivanja stanja izvršavanja propisa, pored ostalih, i u oblasti zaštite prava djece. Inspekcija može izricati upravne mjere radi sprečavanja i otklanjanja nezakornosti u izvršavanju propisa i preduzimati druge upravne mjere i radnje određene zakonima koji regulišu rad inspekcijskih službi.

Svrha inspekcijskog nadzora je, znači, i preventivno djelovanje, odnosno podsticanje društvene odgovornosti u izvršavanju normiranih obaveza. Inspekcijski nadzor organiziran je prema zakonima Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH. Prema dodijeljenoj nadležnosti, inspekcijski nadzor ima direktnu ulogu u zaštiti najboljeg interesa djeteta. Posebno važnu ulogu imaju upravne mjere koje donose inspekcije, naročito u oblasti obrazovanja i rada djece, budući da se zasnivaju na najboljem interesu djeteta.

3.2. Praćenje sprovođenja zakona (izvještavanje)

Izvještaji⁴ o sprovođenju zakona u oblasti zaštite prava djeteta sadrže opis i analizu postupanja tijela javne vlasti u skladu s odredbama zakona, ostvarivanje funkcija zaštite, praćenja i promocije prava te stručnu ocjenu stanja, kao i prijedloge za otklanjanje nedostataka i nepravilnosti u sprovedbi zakona. Podnošenje izvještaja je osnovna zakonska obaveza tijela javne vlasti kojom se omogućava pristup informacijama svim zainteresiranim, uključujući i civilno društvo.

Izvještaji su često jedina polazna osnova za analizu postignuća nadležnih institucija u oblasti zaštite prava djeteta, zbog čega je važno osigurati njihov kvalitet. Uz odgovarajuću metodologiju u pripremi izvještaja, potrebno je osigurati:

- stručno-analičko praćenje primjene pojedinih zakonskih odredaba,
- podatke i pokazatelje o postupcima i aktivnostima profesionalaca koji primjenjuju zakon koji osigurava najbolji interes djeteta,
- identifikaciju tijela koja primjenjuju zakon i vode službene evidencije,
- participaciju djece uvijek kada je to moguće,
- saradnju sa predstavnicima civilnog društva i
- praćenje stepena usaglašenosti zakona s međunarodnim standardima zaštite djece.

U okviru procesa izvještavanja treba razlikovati aktivnost namijenjenu informisanju javnosti od procjene učinka propisa, prije svega u pogledu izrade i objave plana savjetovanja s civilnim društvom.

3.2.1. Prikupljanje podataka

Podaci koji se odnose na djecu i njihova prava mogu se prikupljati putem mjerenja, evaluacije ili praćenja, zavisno od svrhe u koju se koriste. Prikupljeni podaci će se moći koristiti u najboljem interesu djeteta i moći će doprinijeti njegovom ostvarenju ako se na osnovu njih može:

- osigurati kontinuitet i dugoročna upotreba uspostavljenih sistema za prikupljanje podataka,
- pripremiti analiza kojom se prati ispunjenje standarda najboljeg interesa djeteta i generalno zaštita djece,
- pratiti razvoj i promjena situacije za određene ugrožene skupine djece,
- pratiti primjena zakonodavstva i politika usmjerenih na suzbijanje diskriminacije djece,

⁴ Izvještavanje je proces pružanja informacija tijelima javne vlasti, političarima, međunarodnim tijelima, civilnim organizacijama i stanovništvu koje se zasniva na ocjeni i obradi široke lepeze podataka. Taj proces podrazumijeva kontinuirano i sistemsko prikupljanje podataka i informacija.

- izraditi izvještaj i preporuka za poduzimanje radnji u slučajevima kršenja prava djece,
- informisati javnost, donosiocje odluka i sve druge relevantne subjekte o stanju prava djece.

3.2.2. Evidencije

Važnu komponentu za izradu izvještaja predstavljaju evidencije koje se odnose na djecu. One trebaju biti kreirane tako da osiguravaju uvid u podatke čijom analizom se mogu utvrditi oblici, obim i kvalitet zaštite koju uživaju djeca. U svim uspostavljenim evidencijama o djeci nužno je osigurati odgovarajuću zaštitu podataka i pristup ličnim podacima omogućiti samo osobama kojima je to pravo izričito priznato.

U svrhu osiguravanja najboljeg interesa djeteta, evidencije trebaju obuhvatati što veći broj podataka koji se odnose na djecu, kao što su:

- dob,
- spol,
- invaliditet,
- obrazovanje,
- porodični i socijalni status,
- zdravstveni status,
- kontekstualne informacije o ugroženim skupinama i područjima i
- druge podatke o pravima i vrsti zaštite koju uživaju djeca.

4. Istraživanja s djecom i o djeci

Istraživanja s djecom i o djeci realiziraju se s različitim ciljevima: unapređenja naučnog i stručnog znanja o djeci, tj. o svim aspektima njihovog funkcioniranja (tjelesnom, kognitivnom, socijalnom, emocionalnom), aktualiziranja problema s kojim se susreću djeca i predlaganja rješenja radi unapređenja društvene brige za djecu.

Istraživanja s djecom kao učesnicima u istraživanju sprovode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način. Ako su djeca učesnici u istraživanjima, s obzirom na njihovu ranjivost, prilikom istraživanja zahtijeva se posebna pažnja, senzibilitet i obezbjeđenje zaštite od mogućih zloupotreba u istraživanjima, uz poštovanje standarda najboljeg interesa djeteta. U ovim istraživanjima, uz ostala načela Konvencije o pravima djeteta, poseban značaj treba dati načelu prava djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja. Djeca moraju imati mogućnost da iznesu vlastiti stav o istraživanju zavisno od uzrasta djeteta, njegovih potreba i mogućnosti.

U Komentaru broj 14 Komiteta za prava djeteta (2013) među posebnim aktivnostima koje država treba da poduzima radi obezbjeđenja poštivanja principa najboljeg interesa djeteta u praksi (paragraf 15), u oblasti istraživanja je identifikovano: "Poštovanje i osiguranje primjene principa najboljeg interesa djeteta kod istraživanja, prikupljanja podataka, praćenja i evaluacije prikupljanja podataka"(alineja e).

4.1. Etika u istraživanju

Ako se sprovode istraživanja u kojima su učesnici djeca, moraju se poštovati načela i standardi, kao i prava ispitanika (djece) propisani Etičkim kodeksom istraživanja s djecom i o djeci (dalje: Etički kodeks).⁵ Kodeks obavezuje svakog istraživača koji obavlja istraživanje s djecom i o djeci i odnosi se na sva istraživanja u kojima učestvuju djeca, uz obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i psihološke sigurnosti djece. Pri realizaciji istraživanja s djecom svaki istraživač treba ispoštovati i etički kodeks svoje profesije.

Etički kodeks uređuje status djece i njihovih porodica kao učesnika različitih istraživanja – humanističkih, društvenih, edukacijskih, medicinskih i svih drugih koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na njihov lični integritet. Njegova osnovna svrha je upoznavanje istraživača, djece, roditelja/staratelja i cjelokupne javnosti s osnovnim etičkim načelima i standardima koji se moraju primjenjivati u istraživanjima koja uključuju djecu. U skladu s ovim dokumentom, istraživanja s djecom i o djeci podrazumijevaju detaljnu pripremu, s preciznom pripremom uputstava istraživačima koji u fokus svojih istraživanja stavljaju dijete.

Etičnost istraživačkog postupka u radu s djecom trebala bi se zasnivati na sljedećim aktivnostima:

- pri odabiru metodologije istraživanja obavezno odabrati metodologiju koja je prilagođena djeci i njihovim razvojnim mogućnostima i potrebama,
- dobiti saglasnost nadležne institucije za realizaciju istraživanja,
- adekvatno informirati djecu učesnike i njihove roditelje/staratelje o svrsi istraživanja na jeziku koji mogu razumijeti, kako bi shvatili ciljeve, svrhu i postupak istraživanja,
- zbog toga što je svako dijete drugačije od drugog, u obzir uzeti razlike koje postoje između djece, naročito spol, nacionalno porijeklo, vjersku pripadnost i ubjeđenje, kulturni identitet, kao i stanje ranjivosti djeteta (dijete s teškoćama u razvoju, pripadnik nacionalne manjine, žrtva nasilja, migrant, izbjeglica),
- dobiti saglasnost o učešću roditelja/staratelja i djeteta, kao i informirani pristanak djeteta,
- osigurati sigurne i ugodne uslove u kojima će se realizirati istraživanje,
- garantirati povjerljivost i osigurati anonimnost u odluci o učestvovanju u istraživanju, kao i anonimnost i povjerljivost dobijenih podataka u toku istraživanja,
- izvijestiti djecu učesnike i njihove roditelje/staratelje o dobijenim rezultatima istraživanja na jeziku koji mogu razumijeti,
- u svakoj fazi istraživanja na prvo mjesto staviti dobrobit djeteta kao učesnika.

Radi obezbjeđivanja kvalitetnog učešća djece razvijen je sistem praktičnih standarda kojima se usmjerava učešće djece: 1. etički pristup: transparentnost, iskrenost i odgovornost, 2. učešće djece je važno i na dobrovoljnoj je osnovi, 3. druželjubivo i ohrabrujuće okruženje za djecu, 4. jednake mogućnosti, 5. osoblje radi s uspjehom i samopouzdanjem, 6. učešće promoviše bezbjednost i zaštitu djece, 7. obezbjeđivanje praćenja i evaluacije.⁶

⁵ Etički kodeks istraživanja s djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara, 28. maj 2013. godine

⁶ "Praktični standardi za učešće djece" (Practice Standards in Children's Participation) Save the Children, 2005.

4.2. Najbolji interes djeteta u istraživanjima

Najbolji interes djeteta u istraživanjima osigurava se kroz sljedeće aktivnosti:

- formulisanje problema i ciljeva istraživanja koji se odnose na unapređenje položaja djece i ostvarivanje njihovih prava,
- određivanje načina na koji će se djeca uključivati, odnosno precizna priprema uputstava istraživačima,
- obezbjeđivanje pristanka djeteta: za dijete mlađe od 15 godina pisani ili usmeni pristanak daje roditelj, a za dijete starije od 15 godina dovoljan je njegov pristanak, uz obaveznu pismenu obavijest roditelja/staratelja o sadržaju i cilju istraživanja,
- uvažavanje i poštovanje individualnih i kulturalnih razlika među djecom, bez uticaja predrasuda ili stereotipa,
- uključivanje i uvažavanje relevantnih dječijih stavova: djetetu se mora dati mogućnost da iznese vlastiti stav,
- primjereno komuniciranje s djecom: u obzir se mora uzeti stanje ranjivosti djeteta,
- formulisanje zaključaka istraživanja,
- predstavljanje rezultata i efekata istraživanja: ono treba obuhvatiti informacije o načinu na koji će rezultati istraživanja doprinijeti:
  - saznanjima o djeci,
  - razumijevanju perspektive djeteta i/ili
  - unapređenju njihovog položaja u društvu.

Rezultati i efekti istraživanja trebaju doprinijeti:

- unapređenju položaja djece i ostvarivanju njihovih prava,
- zdravom psihofizičkom odrastanju i uključivanju u društvo te participaciji u odlučivanju,
- promicanju opće dobrobiti djece, a time i porodice i društva.

5. Obuke

U Općem komentaru broj 14 Komiteta za prava djeteta (2013) među posebnim aktivnostima koje država treba da poduzima radi obezbjeđenja poštivanja principa najboljeg interesa djeteta u praksi, u oblasti obuka, navedena je obaveza: "Organizovanje odgovarajućih obuka za profesionalce koji rade s djecom, kao i sve druge koji donose odluke koje direktno ili indirektno utiču na djecu, s posebnim osvrtom na princip najboljeg interesa djeteta".

U *Zaključnim zapažanjima* Komiteta za prava djeteta koja se odnose na kombinovani drugi, treći i četvrti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (2012) ponovljena je ranija preporuka da država preuzme primarnu odgovornost za pružanje adekvatne i sistematične obuke i senzibilizacije profesionalaca koji rade s djecom ili za djecu (policijski službenici, parlamentarci, sudije, advokati, zdravstveni radnici, nastavnici, školska administracija i drugi profesionalci po potrebi).

Ključni problemi u BiH su nedostatak adekvatne i sistematične obuke i/ili senzibilizacije o dječijim pravima i potrebama te njihovoj zaštiti za profesionalce koji rade s djecom i za djecu, zatim neodgovarajući uslovi rada stručnjaka i nedovoljan broj stručnjaka, kao i njihova neodgovarajuća regionalna raspoređenost.

Najveći nedostatak metodološki nejedinstvenih obuka koje su se do sada sprovodile u BiH je nedostatak kontinuiteta, kako u trajanju obuka, tako i u dostupnosti postojećih obuka svim profesionalcima. Neophodno je da institucije sistema svoje strateške planove i akcije usmjere na adekvatnu i kontinuiranu obuku profesionalaca čiji je zadatak da štite prava i interese djece, kao i svih drugih donositelja odluka koje direktno ili indirektno utiču na djecu. Obuke moraju biti kontinuirane i dostupne svima.

U cilju postizanja **adekvatnih standarda u obukama**, neophodno je:

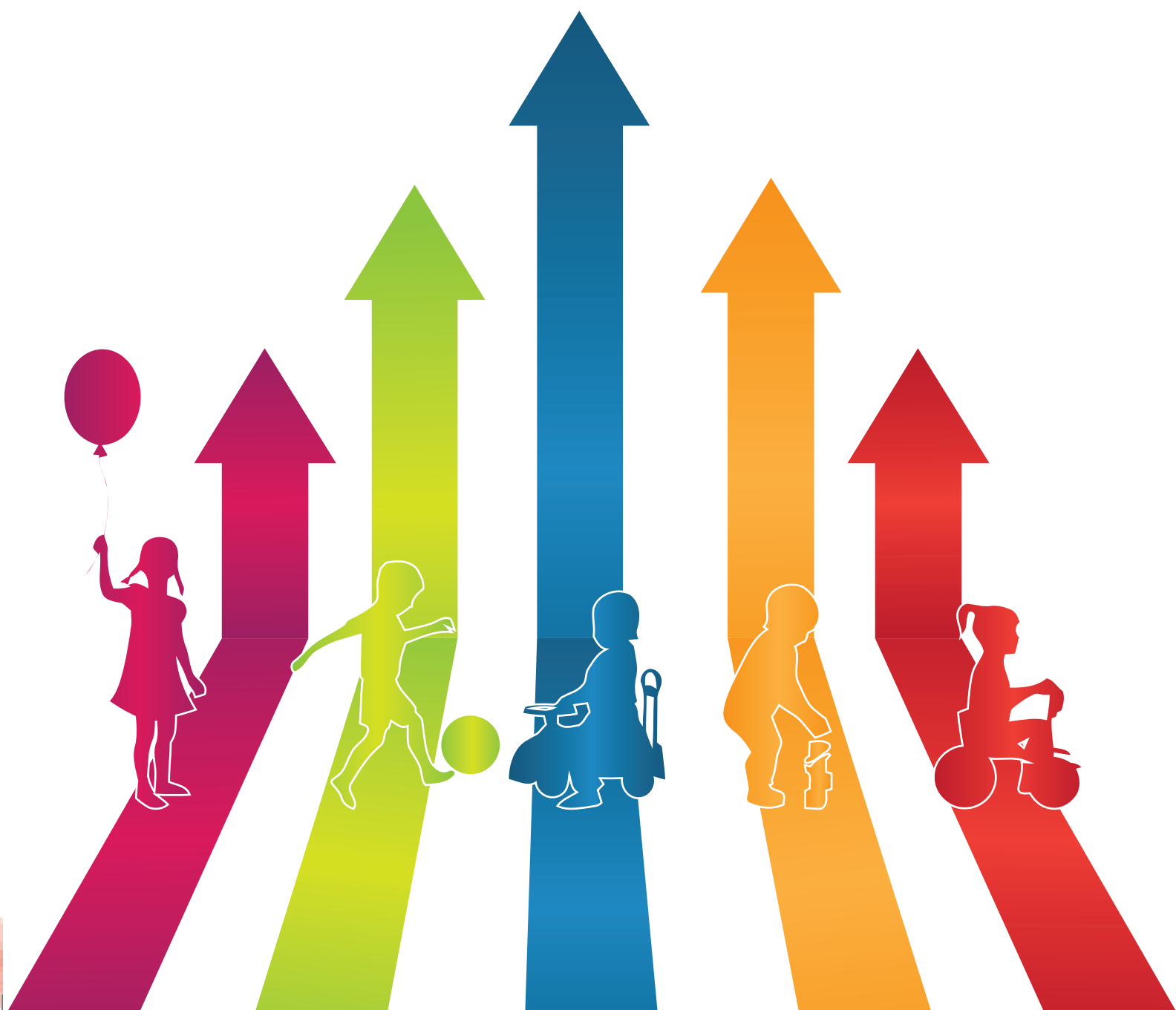
- uspostaviti sistem certifikacije i akreditacije obuka,
- uspostaviti bolju i kvalitetniju saradnju: uvažavajući iskustva i rad nevladinog sektora, bilo bi svrsishodno uspostaviti bolju i kvalitetniju saradnju vladinih institucija i nevladinih organizacija te iskoristiti postojeće resurse organizacija civilnoga društva (seminare, edukacijske programe, priručnike, brošure, rezultate istraživanja),
- osigurati pristup usmjeren na dijete: najbolji interes djeteta u oblasti obuka treba obuhvatiti pristup usmjeren na dijete koji:
  - uzima u obzir individualne potrebe svakog djeteta i
  - je najpovoljniji za dječiji razvoj i zaštitu djece pri ostvarivanju njihovih prava.

2.

ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA U OBLASTI PORODIČNE I SOCIJALNE ZAŠTITE

Jasna Sofović, Suzana Bubić, Džamna Duman Vranić, Sadmira Čajo,
Tatjana Novaković-Manojlović, Mirsada Poturković, Ljubo Lepir

1. Saznanje/utvrđivanje porijekla djeteta

Pravo djeteta na saznanje vlastitog porijekla, uz određena ograničenja, priznato je Konvencijom o pravima djeteta (član 7) i u domaćem porodičnom zakonodavstvu. Njegovo ostvarenje je pretpostavka za ostvarivanje svih ostalih prava koja su priznata djetetu. U tijesnoj vezi s njim je pravo na lično ime i očuvanje identiteta, koji je određen spolom, uzrastom, nivoom zrelosti, nacionalnim porijeklom, vjerskom pripadnošću, kulturnim identitetom, jezikom. Psihološki identitet je doživljaj kojeg pojedinac ima o sebi u kontinuiranom postojanju vlastite ličnosti, pa u slučaju narušavanja tog kontinuiteta može doći do krize identiteta i dalje do dublje psihološke krize kod djeteta.

Osnovni identifikacioni dokument je izvod iz matične knjige rođenih s jedinstvenim matičnim brojem. Nepostojanje identifikacije djeteta često ugrožava druga prava pa dijete može postati predmet trgovine ljudima, trgovine organima, regrutovanja za ratne svrhe, za ilegalna usvojenja i biti zloupotrijebljeno na drugi način.

S obzirom da je u Konvenciji o pravima djeteta normirano da se ovo pravo djetetu mora garantovati "koliko je to moguće" (član 7), nadležni organi moraju preduzeti sve mjere radi ostvarenja ovog prava i NID-a onda kada su domaći zakonodavci normirali mogućnost utvrđivanja porijekla djeteta od roditelja. U domaćem pravu mogućnost utvrđivanja porijekla djeteta u sudskom postupku isključena je za potpuno usvojenu i djecu začetu medicinski pomognutom oplodnjom.

a) Radi što ranijeg zasnivanja roditeljsko-pravnog odnosa, ali i sprečavanja da se za roditelja utvrdi osoba koja nije njegov biološki roditelj, procjena i utvrđivanje NID-a zahtijeva sljedeće:

- od matičara i organa starateljstva: preduzimanje svih potrebnih radnji radi dobijanja izjave majke o tome koga smatra ocem djeteta upisanog u matičnu knjigu bez podataka o ocu (PZ FBiH i PZ RS),
- od organa starateljstva:
  - razmatranje i utvrđivanje postojanja mogućnosti da je priznavalac biološki otac/majka djeteta, na osnovu čega će odlučiti hoće li dati ili uskratiti saglasnost za priznanje očinstva/materinstva (PZ FBiH), odnosno odobrenje staraocu da se saglasi s priznanjem (PZ RS i PZ BD),
  - preduzimanje svih potrebnih radnji nakon dobijanja izjave majke o tome koga smatra ocem djeteta, radi dobijanja izjave tog muškarca o priznanju očinstva (PZ FBiH i PZ RS),
  - podnošenje tužbe za utvrđivanje očinstva/materinstva, u slučaju kada je nije podnio/la otac/majka, osim ako bi utvrđenje bilo nepoželjno za dijete (naprimjer ako se ta osoba ponaša na društveno neprihvatljiv način) ili bi se štetno odrazilo na odnose djeteta s majkom,
- okončanja maternitetskih i paternitetskih sporova u razumnom roku (Mikulić p. Hrvatske, Jevremović p. Srbije).

b) U slučaju usvojenja, procjena i utvrđivanje NID-a zahtijeva od organa starateljstva:

- savjetovanje usvojitelja, kada to ocijeni potrebnim, na koji način da upoznaju usvojenika da je usvojen ili njihovo upućivanje na savjetovanje u odgovarajuću ustanovu (PZ FBiH i PZ BD), odnosno ukazivanje usvojiteljima na prednosti upoznavanja usvojenika s činjenicom da je usvojen i preporučivanje da ga s njom upoznaju (PZ RS),

- dopuštanje maloljetnom usvojeniku da tek nakon utvrđenja njegove spremnosti i pripremljenosti te potrebnog savjetovanja izvrši uvid u spise predmeta o usvojenju radi saznanja podataka o njegovim biološkim roditeljima (PZ FBiH i PZ BD),
- procjenu i odlučivanje o tome hoće li maloljetnom usvojeniku dopustiti uvid u cijeli spis predmeta o usvojenju ili će prethodno iz spisa izdvojiti dijelove u kojima su sadržani podaci čije saznanje može štetno uticati na njega, kao što su to da je biološki roditelj osoba društveno neprihvatljivog ponašanja, da je začeto silovanjem ili incestom (PZ FBiH i PZ BD).

2. Ostvarivanje roditeljskog staranja

Sve odluke o ostvarivanju roditeljskog staranja (PZ FBiH i PZ BD)/vršenju roditeljskog prava (PZ RS) u cjelini ili o pojedinim dužnostima roditelja, odnosno pravima djeteta, moraju se fokusirati na NID i zasnivati na njemu. Donosioci odluka moraju uvijek imati na umu da one na više načina utiču na razvoj djeteta i odnos roditelja prema djetetu u narednim godinama njegovog života i da je krajnji cilj ovih odluka osiguranje sretnog djetinjstva i odrastanja, tjelesnog i mentalnog zdravlja te emocionalnog razvoja djeteta u mladu odraslu osobu.

Elementi koji služe za procjenu i utvrđivanje NID-a nisu isti u različitim situacijama u ovoj oblasti pa će se oni posebno razmotriti u okviru svake od njih. Međutim, bez obzira na to o kojoj situaciji se radi, u svakom konkretnom slučaju trebaju se utvrditi individualne potrebe konkretnog djeteta i mišljenje djeteta sposobnog da razumije situaciju u kojoj se nalazi i o kojoj se odlučuje.

2.1. Ostvarivanje roditeljskog staranja u slučaju zajedničkog života roditelja i djeteta

U slučaju zajedničkog života, roditelji roditeljsko staranje ostvaruju zajednički, sporazumno i ravnopravno (PZ FBiH i PZ BD – “osim ako je drugačije uređeno zakonom”), odnosno roditeljsko pravo vrše ravnopravno i sporazumno (PZ RS), s najvećim izgledima i garancijama osiguranja NID-a.

Potreba za intervencijom nadležnog organa postoji u dvije situacije: u jednoj se roditelji ne mogu sporazumjeti o staranju o djetetu, o ostvarivanju nekog prava djeteta ili o izvršavanju svojih obaveza i odgovornosti, dok u drugoj postoje različiti stavovi roditelja i djeteta o tome. Za donošenje odluke u prvom sporu izričito je normirana nadležnost suda u vanparničnom postupku (član 141. stav 3. PZ FBiH), odnosno organa starateljstva (član 85. stav 2. PZ RS i član 124. stav 3. PZ BD). Porodični zakoni ne određuju izričito nadležnost za postupanje u drugoj situaciji, ali se zaključak o nadležnosti organa starateljstva može izvesti iz generalnog ovlaštenja, odnosno obaveze organa starateljstva da po službenoj dužnosti preduzima potrebne mjere radi zaštite ličnih prava i najboljeg interesa djeteta. Na mogućnost organa starateljstva da u ovoj situaciji djetetu imenuje posebnog staratelja upućuju odredbe o njegovom imenovanju u slučaju postojanja spora između djeteta i roditelja, odnosno suprotnosti njihovih interesa. Nastali nesporazumi moraju se riješiti u najboljem interesu djeteta, kojem se uvijek daje prednost u odnosu na mišljenje roditelja.

Nesporazum o odgoju, obrazovanju i zaposlenju djeteta

Nesporazum roditelja koji žive u porodičnoj zajednici može nastati o obrazovanju djeteta, odnosno izboru škole ili zanimanja djeteta, kao i o odgoju i disciplinskim mjerama koje primjenjuju na dijete.

U ovoj oblasti roditelji imaju veliku slobodu, ograničeni su samo obavezom poštovanja principa najboljeg interesa djeteta. Međutim, pravo na slobodu misli, savjesti i religije, priznato djetetu u KPD (član 14. stav 1) ograničeno je priznavanjem roditeljima prava i dužnosti usmjeravanja djeteta u ispoljavanju njegovih prava na način koji je u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta (član 14. stav 2), kao prava da djetetu osiguraju obrazovanje i nastavu u skladu sa svojom vlastitom religijom i filozofskim uvjerenjima (član 2. Protokol br. 1. EKLJP).

Za procjenu i utvrđivanje NID-a u slučaju nepostizanja sporazuma između roditelja i njihovog stava drugačijeg od želje djeteta, nadležni organ treba uvažavati sljedeće elemente:

a) U vezi s odgojem

- način odgoja:
  - *potrebu odgoja djeteta u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti,*
  - *potrebu unapređivanja prava djeteta na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti te pomaganja djetetu u korištenju ovih prava na način prilagođen njegovim razvojnim sposobnostima,*
  - *potrebu sprečavanja štetnog uticaja roditelja na razvoj djeteta koji je, između ostalog, posljedica njihovog zahtijevanja da dijete učestvuje u religijskim obredima i ritualima,*
  - *potrebu sprečavanja primjene štetnih religijskih praksi,*
  - *nemogućnost jednog roditelja da bez saglasnosti drugog roditelja promijeni religiju djeteta, da ga podiže u religiji drugačijoj od one kojoj su roditelji pripadali u vrijeme sklapanja braka ili u kojoj je dijete do tada odgajano (Hoffmann p. Austrije),*
- društveni i kulturni kontekst u kojem dijete odrasta.

b) U vezi s obrazovanjem

- pravce obrazovanja: ono treba biti usmjereno na razvoj ličnosti djeteta i njegovih psihofizičkih sposobnosti, na poštovanje prava i osnovnih sloboda čovjeka, na pripremanje djeteta za odgovoran život u društvu te na poštovanje prirodne okoline,
- djetetove opće i posebne psihofizičke sposobnosti, zdravstveni status, sklonosti, dotadašnji postignuti uspjeh u školi, izraženu opravdanu želju,
- imovinske mogućnosti roditelja.

c) U vezi sa zaposlenjem

- sprečavanje zaposlenja djeteta koje izaziva štetne posljedice na njegovo zdravlje, razvoj i redovno školovanje.

2.1.1. Nesporazum o liječenju djeteta

Nesporazum roditelja može nastati o medicinskom tretmanu, odnosno načinu liječenja djeteta ili o primjeni preventivnih zdravstvenih mjera. Pitanja koja se tiču zdravlja, odnosno liječenja djeteta uređuju zakoni iz oblasti medicinskog prava. Zaštita NID-a u ovoj oblasti je u nadležnosti organa starateljstva i suda. Organ starateljstva nadležan je dati pristanak na medicinsku mjeru prema djetetu ili medicinski tretman djeteta ako pri davanju pristanka roditelja postoji suprotnost interesa djeteta i roditelja, odnosno ako roditelj ne postupa u najboljem interesu djeteta (član 22. Zakona o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH, član 25. Zakona o zdravstvenoj zaštiti RS). Zakon o zdravstvenoj zaštiti BD ne normira nadležnost organa starateljstva, već samo obavezu nadležnog zdravstvenog radnika da ga obavijesti ako smatra da zakonski zastupnik ne postupa u najboljem interesu djeteta. Pod "suprotnost interesa djeteta i roditelja" može se podvesti i nepostizanje saglasnosti između samih roditelja o preduzimanju zdravstvene mjere.

U slučaju nepostizanja saglasnosti oba ili jednog roditelja s transplantacijom organa i tkiva, bilo da se dijete pojavljuje kao davalac, bilo kao primalac, primjenom odredaba porodičnog zakonodavstva, saglasnost treba dati organ starateljstva (PZ RS i PZ BD), odnosno sud ili organ starateljstva (PZ FBiH) (vidjeti: uvodni dio pod 2.1).

Pri procjeni i utvrđivanju NID-a, nadležni organ, uključivši u postupak ljekare odgovarajuće specijalnosti, treba uvažavati sljedeće elemente:

- medicinske faktore,
- emocionalne i druge faktore, uključujući psihološke i socijalne koristi za dijete,
- mišljenje, odnosno pristanak djeteta,
- razloge koji su opredijelili roditelja, odnosno roditelje pri zauzimanju njihovog stava: između ostalog, neprihvatljivost protivljenja roditelja primjeni medicinskog postupka koje je posljedica samo njihove pripadnosti određenoj religiji ili kulturi,
- neprihvatljivost sporazuma roditelja i njihovog zahtjeva za tradicionalnim, ritualnim zahvatima na tijelu djeteta – pripadnika određene religiozne ili kulturne zajednice, ako on neće dovesti do ozdravljenja ili poboljšanja zdravlja djeteta.

2.2. Ostvarivanje roditeljskog staranja u slučaju odvojenog života roditelja

U slučaju odvojenog života roditelja nadležni organ (u FBiH sud, a organ starateljstva samo u vrijeme trajanja postupka posredovanja i postupka za razvod braka, s važenjem do pravosnažnosti presude o razvodu braka; u RS nadležnost je podijeljena između suda i organa starateljstva; u BD odredbe PZ su međusobno suprotne – u jednoj se normira nadležnost suda, a u drugoj i suda i organa starateljstva) može donijeti različite odluke: može odlučiti o pojedinačnom staranju/povjeriti dijete na zaštitu i vaspitanje jednom roditelju ili može povjeriti njegovo čuvanje i odgoj drugoj osobi ili ustanovi/povjeriti dijete na zaštitu i vaspitanje drugom licu, a prema PZ FBiH može odlučiti i o zajedničkom staranju. Pri donošenju jedne od ovih odluka, kao i pri njihovoj izmjeni, NID će se cijeniti i utvrditi uzimajući u obzir veliki broj elemenata.

2.2.1. Zajedničko ostvarivanje roditeljskog staranja

PZ FBiH normira mogućnost odlučivanja o zajedničkom ostvarivanju roditeljskog staranja i onda kada roditelji ne žive u porodičnoj zajednici. Sud neće donijeti ovu oduku samo ako je ona u suprotnosti

s interesom djeteta (član 142. stav 3). Uključivanjem i onog roditelja s kojim dijete ne živi u staranje o podizanju, zdravlju, odgoju i obrazovanju djeteta, u donošenje svih značajnih odluka koje se tiču djeteta, osigurava se zdrav i stabilan razvoj djeteta. Uz to, sporazum roditelja o ovom načinu ostvarivanja staranja, pozitivno ocijenjen i prihvaćen od suda, najbolja je garancija da će i roditelj s kojim dijete ne živi uspješno izvršavati sve obaveze prema djetetu, a naročito da će dobrovoljno izvršavati obavezu izdržavanja, čime se isključuje ili smanjuje mogućnost kasnijeg vođenja sudskih postupaka.

Za određenje zajedničkog ostvarivanja roditeljskog staranja u NID-u, treba da se cijeni i utvrdi:

a) Na strani oba roditelja

- sposobnost:
  - *zajedničkog ostvarivanja roditeljskog staranja i odlučnost za njegovo određenje,*
  - *izvršavanja obaveza i poštovanja prava drugog roditelja,*
  - *postizanja dogovora o odgoju djeteta, pokazana tokom dotadašnjeg staranja, i postupanje u skladu s njima,*
- sposobnost, spremnost, volja i želja za saradnjom u staranju i sporazumijevanjem o svim pitanjima važnim za život i podizanje djeteta poslije prestanka porodične zajednice,
- sposobnost i spremnost:
  - *zajednički donositi bitne odluke koje se tiču djeteta,*
  - *potrebe djeteta postaviti kao prioritetne i prilagođavati im se,*
- spremnost na prilagođavanje i izmjene načina ostvarivanja staranja u skladu s potrebama djeteta,
- postojanje jasne predstave o ulozi drugog roditelja,
- mogućnost razdvajanja uloge roditelja od uloge bračnog partnera,
- neprotivljenje jednog ili oba roditelja određivanju ovog oblika staranja,
- nepostojanje:
  - *bilo kojeg oblika ovisnosti,*
  - *nasilja u porodici, a posebno prema djetetu,*
  - *duševne bolesti,*
  - *dotadašnjeg zanemarivanja odgoja djeteta,*
  - *intenzivnih i oštih međusobnih sukoba roditelja.*

b) Na strani djeteta

- neprotivljenje određivanju ovog oblika staranja.

2.2.2. Pojedinačno ostvarivanje roditeljskog staranja/povjeravanje djece na zaštitu i vaspitanje

O pojedinačnom ostvarivanju roditeljskog staranja roditelja s kojim dijete ostaje živjeti sud odlučuje onda kada je zajedničko staranje u suprotnosti s interesom djeteta (PZ FBiH); sud ili organ starateljstva u pravilu odlučuju o tome kojem će se od roditelja povjeriti dijete na zaštitu i vaspitanje (PZ RS), odnosno o tome da roditeljsko staranje ostvaruje roditelj s kojim dijete živi (PZ BD). Nadležni organ će prihvatiti sporazum roditelja ako utvrdi da je njime osiguran NID.

Pri odlučivanju o tome s kojim roditeljem će dijete ostati živjeti/kojem roditelju će se povjeriti dijete na zaštitu i vaspitanje treba cijeliti:

a) Na strani roditelja

- kvalitet odnosa između roditelja i njihovog odnosa s djetetom:
  - *prirodu i nivo sukoba između njih, doprinos održavanju i eventualnom produbljanju sukoba,*
  - *posljedice sukoba između roditelja na dijete, (ne)uključivanje djeteta u sukobe, njegovu zaštitu od stalnih sukoba i (ne)opterećivanje tim sukobima,*
  - *nasilničko ponašanje roditelja međusobno i prema djetetu,*
  - *njihov odnos i stav prema ostvarivanju roditeljskog staranja,*
  - *kvalitet emocionalne veze između roditelja i djeteta,*
  - *mogućnost pravilnog razvoja i zaštite djeteta s teškoćama u razvoju, s invalidnošću ili s posebnim zdravstvenim problemima u sredini u kojoj ostaje živjeti,*
- veću sposobnost i spremnost roditelja da:
  - *osigura razvoj djeteta, omogući formiranje, odnosno očuvanje ličnog i porodičnog identiteta djeteta,*
  - *shvati potrebe i emocionalno iskustvo djeteta te zadovoljava djetetove, a ne svoje emocionalne i psihičke potrebe,*
  - *svakodnevno i neposredno se stara o životu i zdravlju djeteta, čuvajući ga, zadovoljavajući sve njegove potrebe, a naročito posebne (razdvajajući pri tome djetetove od svojih potreba), sprečavajući ga da se asocijalno ponaša, štiteći ga od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja, kontrolišući njegovo ponašanje, sarađujući s odgovarajućim medicinskim ustanovama u preduzimanju preventivnih i kurativnih mjera,*
  - *olakša odnos djeteta s drugim roditeljem, da u postrazvodni život djeteta uključi drugog roditelja, da s njim sarađuje i dogovara se pri donošenju svih odluka koje se tiču djeteta i takvim aktivnim djelovanjem omogući kontinuitet u ostvarivanju roditeljskog staranja,*
  - *omogući nesmetano održavanje stalnih osobnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta s roditeljem s kojim ne živi i poštuje psihičke i emocionalne veze djeteta s njim,*
  - *omogući djetetu održavanje stabilnog i solidnog odnosa s drugim članovima porodice,*
  - *prilagodi se nepostojanju porodične zajednice i ispunjavanju svoje uloge u novoj situaciji,*
  - *omogući djetetu ostvarivanje priznatih mu prava, a naročito uvažava njegovo pravo na izražavanje i uvažavanje mišljenja u skladu s njegovim uzrastom i zrelošću,*
  - *odgaja dijete na način određen zakonom i poštuje njegovo pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti,*
  - *stara se o obrazovanju djeteta u pravcima određenim zakonom, uključujući se u obrazovanje direktno ili indirektno i poštujući pravo djeteta na izbor škole i zanimanja u skladu s njegovim sposobnostima i sklonostima,*
  - *izvršava sve dužnosti u vezi s imovinom djeteta koju ono nije steklo radom, pridržavajući se zakonskih ograničenja,*
- motivisanost roditelja da ostvaruju roditeljsko staranje,
- uticaj eventualne bolesti ili ovisnosti na sposobnost roditelja da se svakodnevno staraju o djetetu,

- veću uspješnost jednog od njih u dotadašnjem ostvarivanju roditeljskog staranja, odnosno zadovoljavanju potreba djeteta,
- pripadnost roditelja određenoj religiji, odnosno vjerska praksa roditelja koja se štetno odražava na dijete, izaziva društvene i psihičke posljedice na dijete i njegov odgoj (Palau-Martinez p. Francuske, Hoffmann p. Austrije, Deschomets p. Francuske, Ismailova p. Rusije),
- seksualna orijentacija jednog roditelja ne može biti odlučujuća za donošenje odluke o staranju drugog roditelja/povjeravanju djeteta na zaštitu i vaspitanje drugom roditelju (Salgueiro da Silva Mouta p. Portugala),
- sređena i odgovarajuća stambena situacija roditelja s kojim dijete ostaje živjeti,
- postojanje uslova za zdrav psihofizički razvoj djeteta,
- materijalna sigurnost,
- kontinuitet u staranju o djetetu i privrženost djeteta roditelju s kojim će živjeti.

b) Na strani djeteta

- uzrast, zrelost, spol, zdravstveno stanje ili invalidnost i dotadašnji uslovi života,
- osjećanja i mišljenje,
- želju da živi s jednim od roditelja, u slučaju njihove jednake sposobnosti da se staraju o djetetu i djetetove sposobnosti da oblikuje i izrazi vlastito mišljenje (uzimajući u obzir njegov uzrast i zrelost),
- potrebe: fizičke, emocionalne, materijalne, društvene, zdravstvene i obrazovne,
- emocionalnu vezanost za roditelja s kojim ostaje živjeti i potrebu za nastavkom stabilnog okruženja,
- vezanost i stabilnost odnosa s odraslim osobama te sa sestrama i braćom od kojih se odvaja, odnosno s kojim će živjeti,
- sposobnost prilagođavanja na:
  - *novu sredinu – školu, prijatelje, društvo,*
  - *režim u novoj porodici koju je zasnovao jedan ili oba roditelja (odnos novog roditeljevog partnera prema njemu i drugom roditelju, sposobnost ovog partnera da se uspješno stara o njemu; odnos djece iz nove porodice prema njemu),*
  - *eventualnu široku porodicu roditelja s kojim će živjeti i vezanost djeteta za članove te porodice.*

c) Na strani šireg okruženja u kojem dijete živi/će živjeti

- sigurnost djeteta i neugroženost njegovog razvoja kriminalitetom, ratom, zaraznim bolestima i sl.,
- odsustvo diskriminacije po osnovu rase, porijekla, religije i prihvaćenosti kao relevantnih potreba, želja i osjećanja djeteta,
- pružanje različitih oblika podrške djetetu i njegovoj porodici,
- mogućnost djeteta da se obrazuje i razvija svoje talente,
- mogućnost djeteta da kontaktira i druži se s prijateljima i vršnjacima koji pozitivno utiču na njegov razvoj i ponašanje,
- stabilnost okruženja i kontinuitet u okolnostima u kojim dijete živi, izbjegavanje drastičnih i iznenadnih promjena na koje dijete nije pripremljeno.

2.3. Smještaj djeteta i povjeravanje njegovog čuvanja i odgoja drugoj osobi ili ustanovi/povjeravanje djeteta na zaštitu i vaspitanje drugom licu u slučaju odvojenog života roditelja

U slučaju utvrđenja spriječenosti oba roditelja ili njihove nesposobnosti da ostvaruju roditeljsko staranje (član 142. stav 5. PZ FBiH, i član 125. stav 3. PZ BD) i ako je to potrebno radi zaštite NID-a (član 304. stav 2. PZ FBiH i član 275. stav 2. PZ BD), odnosno kada to zahtijeva interes djeteta (član 90. stav 2. PZ RS), nadležni organ je ovlašten donijeti odluku o smještaju djeteta i povjeravanju njegovog čuvanja i odgoja drugoj osobi ili ustanovi/povjeravanju djeteta na zaštitu i vaspitanje drugom licu (o nadležnosti vidjeti u uvodnom dijelu pod 2.2).

Nadležni organ će, pri donošenju odluke, cijeniti i utvrditi NID uzimajući u obzir sljedeće elemente:

- sposobnost i spremnost druge osobe da:
  - se svakodnevno i neposredno stara o životu i zdravlju djeteta,
  - zadovoljava osnovne i posebne potrebe djeteta te zaštiti i osigura ostvarivanje njegovih prava,
  - osigura pravilan razvoj djeteta,
  - zaštititi dijete s teškoćama u razvoju, s invalidnošću ili s posebnim zdravstvenim problemima,
  - omogućiti očuvanje ličnog i porodičnog identiteta djeteta, osigura kontinuitet u djetetovom odgoju i njegovom etničkom, vjerskom, kulturnom i jezičkom porijeklu,
- postojanje emocionalne veze između djeteta i druge osobe,
- sposobnost prilagođavanja djeteta na sredinu u kojoj će živjeti,
- potrebu održavanja veze djeteta s vlastitom porodicom redovnim osobnim odnosima i kontaktima u cilju što lakše i brže reintegracije djeteta u vlastitu porodicu, osim ako je porodica naročito nesposobna i ako bi te veze štetile djetetovom razvoju,
- na strani šireg okruženja u kojem će dijete živjeti – vidjeti pod 2.2.2. c).

2.4. Održavanje ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta s roditeljem s kojim ne živi

Redovno održavanje ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta s roditeljem/roditeljima od kojeg/kojih je odvojeno je pravo djeteta normirano u KPD i domaćem porodičnom zakonodavstvu. Održavanje veze između djeteta i roditelja ublažava negativne posljedice njihovog razdvajanja na mentalno zdravlje, psihosocijalni i emocionalni razvoj djeteta, omogućava održavanje i razvijanje bliske veze i ljubavi između njih te stvara optimalne uslove za razvoj djeteta u toj situaciji. Imajući u vidu značaj redovnih kontakata za dijete, i to da su oni dugoročno u NID-u, održavanje ovih odnosa i kontakata može se ograničiti ili zabraniti samo kada se na drugi način ne mogu zaštititi interesi djeteta. PZ FBiH i PZ BD priznaju djetetu pravo da odnose i kontakte održava s babama/nenama i dedama, a mogućnost njihovog određenja predviđaju i između djece koja ne žive s istim roditeljem, kao i s drugim osobama. PZ RS priznaje djetetu pravo na održavanje ličnih odnosa sa srodnicima i drugim licima s kojima ga veže posebna bliskost. Po sva tri zakona, ovi odnosi i kontakti moraju biti u djetetovom najboljem interesu.

Pravilna procjena i utvrđivanje NID-a pri odlučivanju o odnosima i kontaktima u sudskom postupku (PZ FBiH), odnosno u postupku pred organom starateljstva (PZ RS; PZ BD u međusobno neusaglašenim odredbama normira nadležnost i suda i organa starateljstva) zahtijeva sljedeće:

- određenje načina i vremena njihovog održavanja treba da:
  - *najviše odgovaraju uzrastu i stepenu razvoja djeteta, njegovim potrebama, školskim obavezama i prostornoj udaljenosti djeteta i roditelja (direktni kontakt – posjete, zajednički izlasci, provođenje sedmičnog i godišnjeg odmora; kontakt pismima, telefonom, elektronskom poštom),*
  - *budu usklađeni s radnim rasporedom i mogućnostima roditelja, čime će se omogućiti efikasno održavanje direktnih kontakata, odnosno poštovanje donesene odluke i njeno sprovođenje (Gluhaković p. Hrvatske),*
- određenje mjesta njihovog održavanja treba da:
  - *bude učinjeno unaprijed, bez ostavljanja mogućnosti strankama da se o njemu dogovaraju nakon donošenja odluke o kontaktima,*
  - *najviše odgovara djetetu,*
  - *bude neutralno i prihvatljivo i za roditelje – da se spriječe njihovi mogući sukobi koji bi se negativno odrazili na dijete,*
  - *osigurava sve potrebne uslove za normalno odvijanje kontakata (naprimjer odgovarajuća prostorija u dječijem vrtiću, centru za socijalni rad),*
- utvrđenje postojanja odgovarajućih uslova za boravak djeteta u kući roditelja s kojim ne živi, u slučaju određenja održavanja kontakata u kući tog roditelja (bilo da se oni održavaju tokom dana, bilo tokom vikenda, godišnjih odmora, odnosno školskog raspusta, kada dijete provodi noć kod tog roditelja),
- određenje učestalosti i dužine trajanja kontakata u skladu s kvalitetom odnosa roditelja i djeteta te potrebom njihovog očuvanja i unapređenja,
- postupanje i donošenje odluke u što je moguće kraćem roku, da bi se spriječilo da protek vremena izazove trajne i neotklonjive štetne posljedice na odnose djeteta s roditeljem,
- utvrđenje da će kontakti pozitivno uticati na cjelokupan dalji razvoj djeteta i biti korisni za dijete,
- ograničenje, odnosno određivanje održavanja kontakata pod nadzorom treće osobe u posebnim prostorijama samo kada je neophodno, opravdano i proporcionalno: kada je potrebno zbog zdravstvenih problema roditelja, nekontaktiranja djeteta s roditeljem duže vrijeme, nasilja u porodici, opasnosti od zloupotrebe ili otmice djeteta te radi zaštite morala ili zdravlja djeteta, zaštite od lošeg utjecaja roditelja,
- povremeno provjeravanje dalje potrebe za ograničenjem (nadzorom) kontakata i donošenje odluke o prestanku nadzora onda kada on više nije neophodan,
- određivanje zabrane kontakata djeteta i roditelja samo kada se dijete ne može zaštititi manje restriktivnim mjerama kojima se osigurava postizanje svrhe kontakata i izbjegava povreda prava roditelja na poštovanje porodičnog života; zabrana kontakata treba biti opravdana i proporcionalna, odnosno određena samo u izuzetnim slučajevima, kada će kontakti imati negativan i štetan uticaj na dijete: postojanje fizičke ili psihološke opasnosti za zdravlje ili moral djeteta, uznemirujuće dejstvo kontakata na dijete zbog dotadašnjeg odsustva bilo kakvog interesa roditelja za njega, protivljenje kontaktima djeteta sposobnog za rasuđivanje, nasilničko ponašanje jednog roditelja prema drugom ili prema djetetu, postojanje opasnosti za život, zdravlje i odgoj djeteta,
- povremeno preispitivanje dalje potrebe za zabranom kontakata i donošenje odluke o prestanku zabrane.

NID u kontekstu **izvršenja** odluka o ostvarivanju roditeljskog staranja i održavanju ličnih odnosa i neposrednih kontakata zahtijeva od nadležnih organa:

- preduzimanje mjera neophodnih za olakšanje i sprovođenje izvršenja na način koji odgovara posebnim okolnostima svakog pojedinog predmeta (Hokkanen p. Finske),
- preduzimanje praktičnih mjera radi podsticanja roditelja da učestvuju u porodičnoj terapiji ili radi postizanja dogovora o pripremnom kontaktu (Fiala p. Češke Republike),
- olakšanje saradnje i postizanja sporazuma između svih zainteresovanih strana,
- isključenje ili ograničenje primjene sile uvijek kada je to moguće, ali i neodustajanje od njene primjene ako je to jedini način da se sprovede izvršenje (Ignaccolo-Zenide p. Rumunije),
- preduzimanje svih mogućih mjera i aktivnosti radi ponovnog spajanja djeteta s roditeljem/ima, odnosno radi osiguranja održavanja porodičnih veza (Šobota-Gajić p. BiH, Damnjanović p. Srbije),
- preduzimanje u što kraćem roku mjera i aktivnosti za pripremu djeteta i roditelja za spajanje ako je ono nemoguće odmah nakon donošenja odluke, da bi se spriječilo da protek vremena izazove nepopravljive posljedice u odnosima između djeteta i roditelja s kojim ono ne živi: organizovanje susreta djece s psiholozima ili socijalnim radnicima (Ignaccolo-Zenide p. Rumunije, Santos Nunes p. Portugala, Šobota-Gajić p. BiH),
- primjenu efikasnih i primjerenih napora radi izvršenja privremene mjere održavanja kontakata (V.A.M. p. Srbije).

2.5. Mjere prema roditeljima radi zaštite prava i interesa djeteta

Prema roditeljima koji roditeljsko staranje ostvaruju suprotno interesu djeteta mogu se izreći različite mjere, odnosno mjere s različitim posljedicama. Međutim, s obzirom na to da je u najboljem interesu djeteta da živi s roditeljima, zaštita djeteta se mora nastojati postići mjerama čije određivanje nema za posljedicu njegovo odvajanje od roditelja. Tek onda kada se njihovim određivanjem dijete ne može zaštititi, NID zahtijeva određivanje mjere čija posljedica je izdvajanje djeteta iz porodične sredine. Prva grupa mjera je prema PZ FBiH i PZ BD u nadležnosti organa starateljstva, a druga u nadležnosti suda, dok je prema PZ RS u nadležnosti suda samo oduzimanje roditeljskog prava. Zakonodavci su organu starateljstva priznali šira ovlaštenja nego sudu: sud može izricati samo mjere koje su izričito normirane zakonom, a organ starateljstva pored eksplicitno predviđenih mjera može odrediti i druge potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta.

a) Organ starateljstva pri određivanju mjere iz svoje nadležnosti mora uzeti u obzir sljedeće elemente:

Na strani djeteta

- uzrast,
- fizičku i psihičku razvijenost, osobine, sklonosti i navike,
- dotadašnji razvoj i odgoj,
- porodične i socijalne uslove u kojima je do tada živjelo,
- mogućnost otklanjanja uočenih propusta izricanjem blažih mjera,

- potrebu da se u što kraćem roku donese odluka i osigura zaštita djeteta,
- lične, zdravstvene, porodične, materijalne i socijalne prilike djeteta (kao i roditelja) pri određivanju dužine trajanja mjere.

Na strani roditelja

- sposobnost i spremnost roditelja:
  - *da se ponašaju u skladu s donesenom odlukom,*
  - *da uz pomoć organa starateljstva srede socijalne, materijalne i lične prilike i odnose,*
- spremnost roditelja:
  - *da se obrate za pomoć savjetovalištu, zdravstvenoj, socijalnoj, odgojnoj ili drugoj stručnoj organizaciji,*
  - *da otklone propuste koje su činili i da sarađuju s osobom koja sprovodi nadzor nad ostvarivanjem roditeljskog staranja.*

b) Sud pri određivanju mjere iz svoje nadležnosti mora uzeti u obzir sljedeće elemente:

- (ne)postojanje mogućnosti da se problemi otklone blažom mjerom, manje radikalnom intervencijom,
- postojanje kompatibilnosti mjera koje se preduzimaju prema roditeljima s integracijom djeteta u vlastitu porodicu, kao krajnjim ciljem koji treba da se postigne u slučaju odvajanja djeteta od roditelja,
- potrebu određenja što je moguće kraćeg trajanja mjere i njenog prestanka čim roditelji budu spremni, sposobni i izraze želju da preuzmu staranje i obezbijede djetetu normalne uslove života, razvoja i odgoja,
- određenje ograničenja ili zabrane održavanja ličnih odnosa i kontakata djeteta s roditeljem samo kada su oni štetni za dalji razvoj djeteta, da bi se što brže otklonio uzrok odvajanja djeteta od njega i olakšala ponovna integracija djeteta u vlastitu porodicu nakon prestanka izrečene mjere.

c) Nakon određenja mjere iz nadležnosti suda, organ starateljstva mora osigurati NID:

- imenovanjem djetetu posebnog staratelja čija obaveza je preduzimanje mjera radi zaštite djeteta,
- izborom najadekvatnijeg oblika zaštite djeteta, u skladu s okolnostima svakog konkretnog slučaja i potrebama djeteta.

3. Izdržavanje djeteta i zaštita imovinskih prava i interesa djeteta

Konvencija o pravima djeteta određuje zajedničku odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta. Odredbe Konvencije propisuju da država svakom djetetu priznaje pravo na životni standard primjeren njegovom mentalnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju. Znači, primarna odgovornost za osiguranje razvoja djeteta je na roditeljima, ali je istovremeno i država obavezana na preduzimanje odgovarajućih mjera pomoći u realizaciji ovog prava djeteta. Obaveza izdržavanja djeteta je samo jedan dio šire slike u smjeru osnaženja roditelja, a naročito u funkciji realizacije zajedničke odgovornosti roditelja – da kontinuirano budu uključeni u podizanje i razvoj djeteta. Međutim, ona je u praksi najveći problem.

Zadovoljenju potreba djeteta i osiguranju njegovog izdržavanja doprinosi i uspješno izvršavanje obaveza roditelja koje se odnose na imovinu čiji je vlasnik dijete.

Ostvarivanje najboljeg interesa djeteta kao najvažnijeg principa u pravcu realizacije dobrobiti djeteta znači promjenu u razumijevanju odgovornosti roditelja. Jednako raspodijeljena roditeljska odgovornost na oba roditelja je u skladu s najboljim interesom djeteta.

a) Izdržavanje djeteta

U sklopu važećih pravnih rješenja u Bosni i Hercegovini te problema koji se u praksi javljaju, važno je istaći samo neke od elemenata koji mogu doprinijeti realizaciji najboljeg interesa djeteta.

Elementi koji se moraju uzeti u obzir pri određivanju visine izdržavanja, poštujući zakonom normirane uslove, su sljedeći:

a) potrebe djeteta

- uzrast: različite su potrebe djeteta predškolskog i školskog uzrasta, kao i u odnosu na higijenu, ishranu, odjeću, obuču,
- nivo i vrsta obrazovanja: različite su potrebe djeteta u nižim razredima od potreba djeteta u višim razredima osnovne škole ili djeteta koje pohađa srednju školu; razlika postoji i u odnosu na vrstu srednje škole: stručna usmjerenja iziskuju veće troškove (stručna literatura, posebni materijali za praksu i sl.),
- vanškolske aktivnosti (sport, ples i sl.),
- spol,
- dotadašnji standard života,
- socijalni i ekonomski uslovi u kojima živi: utvrđuju se tokom posjete predstavnika centra za socijalni rad (npr. živi s roditeljem u iznajmljenom stanu),
- troškovi života uslovljeni mjestom življenja,
- iskazana nadarenost djeteta koja ide u pravcu njegovog razvoja.

b) mogućnosti i sposobnosti roditelja koji je dužan davati izdržavanje

- sva primanja roditelja obveznika izdržavanja: pored plaće, penzije, invalidnine, to su i prihodi od imovine (npr. zakupnina), honorari i sl.; za njihovo utvrđenje nužna je uspješna saradnja centra

za socijalni rad (uz odobrenje suda) s nadležnim institucijama, naprimjer Poreznom upravom, Zavodom za penzijsko osiguranje, drugim finansijskim agencijama; samo se na ovaj način može utvrditi stvarno stanje mogućnosti i sposobnosti ovog roditelja,

- stvarne mogućnosti da stiče povećanu zaradu: pri njihovom utvrđenju, uz dodatni stepen pažnje i angažmana nadležnog organa, cijeni se dob roditelja, njegovo zdravstveno stanje, sposobnost za rad, raspoložive mogućnosti radnog angažovanja u mjestu stanovanja (pozivanje roditelja na loše zdravstveno stanje neće se prihvatiti kao relevantna činjenica ako nije dostavljena medicinska dokumentacija o tome; mlad i zdrav roditelj koji nije zaposlen s punim radnim vremenom može stjecati povećanu zaradu baveći se različitim vrstama posla),
- broj djece koju izdržava, uključujući i onu rođenu u drugim vezama do zaključenja glavne rasprave,
- prihodi roditelja s kojim će dijete živjeti,
- oportunitetni troškovi,
- troškovi brige o djeci novčano prikazani,
- troškovi održavanja ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta i roditelja koji ne živi s djetetom,
- kreditna zaduženja: ona su relevantna i utiču na visinu doprinosa za izdržavanje samo u vrlo malom broju slučajeva, kada roditelj obveznik izdržavanja iznese i dokaže činjenicu da je nakon prekida bračne zajednice preuzeo kreditno zaduženje koje je nastalo tokom trajanja bračne zajednice, a iskorišteno je za kupovinu stana ili kuće u kojim ostaje živjeti dijete s drugim roditeljem (koji ostvaruje roditeljsko staranje). Pri donošenju takve odluke, zajedno s ostalim iznesenim činjenicama, sud cijeni i trajanje otplate kredita, te visinu mjesečne rate kredita.

Da bi se navedeni elementi mogli utvrditi/kriteriji mogli primijeniti, nužno je da se **u postupcima izdržavanja djeteta** koji se vode protiv jednog od roditelja osigura sljedeće:

- pojačani angažman u postupku posredovanja u smislu pomoći roditeljima da postignu sporazum o izdržavanju,
- uvezanost službi socijalne zaštite i zavoda za zapošljavanje u pravcu procjene mogućnosti osobe koja je dužna davati izdržavanje,
- osnaženje aktivnosti centara za socijalni rad kod procjene sposobnosti za plaćanje izdržavanja, naročito u slučajevima procjene sposobnosti plaćanja izdržavanja onih lica kod kojih nije moguće na osnovu objektivnih parametara utvrditi sposobnost plaćanja izdržavanja,
- mišljenje centra za socijalni rad napisano tako da nedvojbeno budu vidljive činjenice koje su u konkretnom predmetu uzete u obzir,
- detaljno navedenu činjeničnu građu u svakom pojedinačnom slučaju, jer je ona preduslov za uspješno rješenje slučaja u skladu s najboljim interesom djeteta,
- pokretanje postupka za izdržavanje po službenoj dužnosti od strane centara za socijalni rad te sankcioniranje njihovih službenika u slučaju neizvršavanja zakonom ustanovljene obaveze (napomena: praksa pokazuje da centar ovo ovlaštenje gotovo nikako ne koristi),
- dostavljanje odluke o izdržavanju zemljišnoknjižnom uredu radi njene zabilježbe po hitnom postupku: najbolji interes djeteta zahtijeva usvajanje najbolje prakse da sud izvršava ovu obavezu. Odredbama Zakona o zemljišnim knjigama nije postavljeno ograničenje u pogledu onoga što može biti predmet zabilježbe pa ne postoji smetnja primjeni predloženog rješenja, pogotovo imajući u vidu da je ono u potpunosti u funkciji ostvarivanja najboljeg interesa djeteta – tako bi se spriječile i onemogućile *mala fide* radnje roditelja dužnika izdržavanja.

Da bi se osiguralo ostvarenje prava djeteta na izdržavanje, **zajednica je obavezna:**

- stvoriti pretpostavke da roditelji “dobiju mogućnost da zarade”,
- kreirati javne politike u pravcu pomoći roditeljima da realiziraju tu mogućnost,
- kreirati javne politike u pravcu zaštite djece i izvršavanja obaveza predviđenih Ustavom.

b) Zaštita imovinskih prava i interesa djeteta

Roditeljsko staranje uključuje i zaštitu imovinskih interesa djeteta te odgovornosti roditelja za njegovu dobrobit. Dijete može biti vlasnik imovine stečene po različitim pravnim osnovama, naprimjer: rad, nasljedstvo, pokloni, stipendije. Znači, dijete može biti vlasnik neke imovine jer je subjekt prava, ali raspolagati njome može tek kada stekne poslovnu sposobnost.

Roditelji se ravnopravno, zajednički i sporazumno staraju o djetetu te imaju obavezu i zaštite njegovih imovinskih interesa. Prema imovini djeteta roditelji imaju dužnosti i prava koja se odnose na upravljanje, korištenje prihoda i raspolaganje imovinom. U izvršavanju ovih dužnosti i prava oni nemaju isti stepen samostalnosti. U upravljanju imovinom ograničeni su samo obavezom postupanja s pažnjom dobrog domaćina (bonus pater familias), u korištenju prihoda ograničeni su svrhom u koju ih mogu upotrebljavati, a u raspolaganju imovinom ograničenje je dvostruko – i svrhom i odobrenjem organa starateljstva.

Pri izvršavanju ovih dužnosti, u svakom konkretnom slučaju, da bi se ostvario najbolji interes djeteta, treba voditi računa o sljedećem:

- pravu djeteta da izrazi svoje mišljenje i želje, uz uvažavanje njegovog uzrasta i zrelosti,
- pravu djeteta da bude na prikladan način upoznat s odlukom,
- obavezi centra za socijalni rad da o svakom uočenom nemarnom postupanju roditelja u pogledu zaštite imovinskih interesa djeteta poduzme zakonom propisane radnje, uz sankcioniranje službenika centra za socijalni rad u slučaju neizvršenja zakonom propisane radnje,
- osnažiti/precizirati značenje “kontinuirani nadzor od strane centra za socijalni rad”,
- kod zaključenja pravnih poslova i procjene da li je određeni pravni posao u interesu djeteta, a bez dovoljno znanja da li je on u korist ili na štetu djeteta, potrebno je dodatno angažirati pravne savjetnike/eksperte koji će izvršiti analizu i procjenu šta je najbolji imovinski interes djeteta u konkretnom slučaju (naprimjer: u nasljednopravnim sporovima, u postupcima stečaja privrednog društva u kojem dijete ima određeni vlasnički ili suvlasnički dio; u svim postupcima u kojim se odlučuje o privrednim društvima u kojim je dijete vlasnik udjela; u predmetima u kojim je dijete vlasnik vrijednosnih papira sl.),
- pri davanju odobrenja za raspolaganje imovinom djeteta organ starateljstva u svakoj situaciji treba utvrditi da li bi bez ovog raspolaganja bilo ugroženo izdržavanje, liječenje ili obrazovanje djeteta, odnosno da li se ono može obezbijediti iz drugih sredstava (od lica koja su dužna davati izdržavanje za dijete),
- pri procjeni “drugog važnog interesa djeteta” kod davanja odobrenja iz prethodne alineje, raspolaganje mora biti takvo da donosi buduću korist za dijete.

4. Međunarodna otmica djece

U kontekstu odlučivanja o povratku djeteta i omogućavanja viđanja djeteta (kontakata s djetetom) u slučaju međunarodne otmice, standard NID ima veliki značaj. O njemu se mora prvenstveno voditi računa, u skladu s članom 3. stav 1. KPD, mada on nije izričito naveden u Haškoj konvenciji o građanskopravnim posljedicama međunarodne otmice djece (u njoj se navodi "interes djeteta"; dalje: Haška konvencija). Na značaj NID-a u ovim predmetima ukazuje i Evropski sud za ljudska prava, ponavljajući u brojnim odlukama da je ovakvo odvođenje djeteta suprotno njegovom najboljem interesu, ali i da se koncept NID-a ovdje razlikuje od koncepta u predmetima o staranju te da se mora procjenjivati u svjetlu izuzetaka od pravila o vraćanju djeteta, normiranih u Haškoj konvenciji (naprimjer, *G.S. v. Georgia*, § 46). Stav ovog Suda je da se i ovdje mora nastojati uspostaviti ravnoteža između interesa roditelja i NID-a, a onda kada je ona dovedena u pitanje, važan faktor za odlučivanje su interesi roditelja da imaju stalne kontakte s djetetom (Neulinger i Shuruk p. Švajcarske, § 134).

U preambuli Haške konvencije kao njeni ciljevi određeni su zaštita djeteta od štetnih posljedica nezakonitog odvođenja i zadržavanja te ustanovljavanje procedura radi garantovanja hitnog povratka djeteta u državu njegovog uobičajenog boravišta i osiguravanja zaštite prava posjete. Iz ovoga se može izvesti zaključak da je polazna tačka Konvencije pretpostavka da je, u slučaju nezakonitog prekograničnog odvođenja koje je učinio jedan od njegovih roditelja, u najboljem interesu djeteta da bude vraćeno u državu njegovog uobičajenog boravišta. Međutim, ova pretpostavka je oboriva: povratak djeteta neće uvijek biti u NID-u pa su normirani izuzeci od pravila o njegovom povratku, odnosno razlozi ili situacije upravo zasnovani na NID-u: ako postoji ozbiljna opasnost da će njime dijete biti dovedeno u nepovoljan položaj (član 13. stav 1. tačka b), ako se dijete protivi povratku (član 13. stav 2), ako se adaptiralo u novoj sredini (član 12. stav 2) i ako bi se povratkom kršila osnovna načela zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda države kojoj je upućen zahtjev (član 20).

U dole navedenim situacijama u kojima se može odbiti zahtjev za povratak djeteta, pri procjeni i utvrđivanju NID-a nadležni organ treba uvažavati sljedeće elemente:

a) postojanje ozbiljne opasnosti da će dijete povratkom biti izloženo fizičkoj opasnosti ili psihičkoj traumi ili će se na drugi način dovesti u nepovoljan položaj:

- postojanje opasnosti zbog oružanih sukoba, građanskog rata ili stalne opasnosti od nasilja,
- nasilničko ponašanje roditelja koji traži povratak prema djetetu ili prema drugom roditelju,
- kvalitet smještaja djeteta kod roditelja koji traži njegov povratak ili kod trećih osoba,
- nesposobnost ili nemogućnost roditelja koji traži povratak da se stara o djetetu u državi u kojoj ono ima uobičajeno boravište,
- stabilnost društvenih, kulturnih i porodičnih veza s državom u kojoj dijete ima uobičajeno boravište i državom u koju je ono odvedeno,
- uzrast i vezanost djeteta za roditelja koji ga je odveo i mogućnost traumatičnog doživljavanja odvajanja od njega te nastanka štetnih posljedica na dalji psihofizički razvoj djeteta,

b) protivljenje povratku koje je izrazilo dijete odgovarajućeg uzrasta i zrelosti – koje je dostiglo uzrast i stepen zrelosti pri kojem je prikladno uzeti u obzir njegovo mišljenje:

- motivacija djeteta za protivljenje povratku,
- mogućnost slobodnog izražavanja mišljenja, bez jačeg uticaja roditelja koji je odveo dijete,
- potreba razmatranja i drugih faktora koji utiču na procjenu NID-a, naprimjer mišljenja roditelja koji zahtijeva povratak djeteta, te uspostavljanje ravnoteže između njih,
- socijalno porijeklo djeteta (član 13. stav 3).

c) prilagođavanje djeteta novoj sredini, relevantno u slučaju pokretanja postupka njegovog povratka po isteku godine dana od odvođenja djeteta:

- prilagođenost na novu sredinu i integrisanje djeteta u nju – uspostavljen fizički odnos sa zajednicom i sredinom, stvorena poznanstva i prijateljstva, ostvarena emocionalna sigurnost i stabilnost djeteta u njoj i očekivanje njihovog održavanja i u budućnosti,
- potrebu osiguranja zdrave sredine za razvoj djeteta,
- ponašanje djeteta u školi,
- znanje jezika države u koju je dijete dovedeno,
- održavanje dobrih odnosa s roditeljem koji ga je odveo i zadržao te rizik opasnosti za dijete zbog odvajanja od tog roditelja u slučaju povratka djeteta.

Element koji se u svim ovim situacijama mora uzeti u obzir je socijalno porijeklo djeteta (član 13. stav 3).

U vezi s **ostvarivanjem kontakata** djeteta i roditelja, nadležni organ mora uvažavati:

- potrebu zadržavanja veze djeteta s vlastitom porodicom održavanjem redovnih ličnih odnosa i kontakata, osim ako se dokaže da je porodica naročito nesposobna i da bi te veze štetile djetetovom psihičkom, intelektualnom i emocionalnom razvoju, kako bi se osigurala što lakša i brža reintegracija djeteta u vlastitu porodicu.

5. Usvojenje

Usvojenje je najpoželjniji i najadekvatniji oblik zaštite djece bez roditelja ili odgovarajućeg roditeljskog staranja, jer se njime zasniva roditeljski, odnosno srodnički odnos između djeteta i osoba koje ga usvajaju. Zbog toga u oblasti usvojenja najbolji interes djeteta ima poseban značaj, što je naglašeno i u Konvenciji o pravima djeteta; od načela da najbolji interes djeteta uvijek ima "prvenstveni" značaj, odstupljeno je u odredbi člana 21. koja normira da "će države članice koje priznaju i/ili dozvoljavaju usvojenje osigurati da najbolji interes djeteta bude od *ključnog* značaja". Na isti način značaj NID-a je naglašen i u Evropskoj konvenciji o usvojenju djece (Revidirana, 2008). To znači da je NID najvažniji uslov i osnovni kriterij pri donošenju svih odluka koje se tiču usvojenja. Ovaj stav je prihvaćen i u domaćem pravu, tako da organ starateljstva ne može donijeti nijednu odluku koja nije u najboljem interesu djeteta – usvojenika.

Elementi za procjenu i utvrđenje NID-a prilikom donošenja odluka o usvojenju su sljedeći:

5.1. Pri zasnivanju usvojenja

a) Na strani djeteta

- podobnost za usvojenje: utvrđenje da je usvojenje najpogodniji oblik zaštite za konkretno dijete,
- uzrast,
- zdravstveno stanje,
- specifične potrebe,
- vezanost za roditelje ili druge osobe s kojim živi,
- postojanje mogućnosti da se odgaja u porodici bliskih srodnika,
- korisnost usvojenja za dijete (a ne za usvojitelje),
- simpatija i privrženost prema usvojiteljima izražena pristankom na usvojenje, odnosno na drugi način, ako se radi o djetetu uzrasta do 10 godina,
- sposobnost:
  - *prihvatanje usvojitelja kao roditelja,*
  - *zasnivanja stabilnih emocionalnih odnosa u novoj porodici i razvijanja porodičnih odnosa,*
- razlozi zbog kojih nije moglo biti usvojeno u Bosni i Hercegovini (u slučaju kada se kao usvojitelji pojavljuju strani državljani).

b) Na strani usvojitelja

- sređenost i stabilnost odnosa u braku/vanbračnoj zajednici,
- sposobnost i spremnost:
  - *osiguranja djetetu stabilnog i harmoničnog doma,*
  - *uspostavljanja i daljeg razvijanja roditeljskog odnosa kakav postoji između roditelja i biološke djece, odnosno prihvatanja djeteta kao svog,*
  - *poštovanja i zaštite prava i interesa djeteta i uspješnog ostvarivanja roditeljskog staranja,*
  - *zadovoljavanja specifičnih potreba djeteta (u slučajevima kada se radi o djetetu sa zdravstvenim teškoćama, smetnjama u razvoju i sl.),*
- dob: naročito opravdani razlozi za odstupanje od pravila da usvojitelj mora biti u dobi do 45 godina (PZ FBiH i BD) su postojanje srodstva ili neke druge bliske veze između djeteta i usvojitelja, mogućnost usvojitelja da zadovolji posebne potrebe djeteta i sl.,
- stepen obrazovanja,
- zdravstveno stanje,
- materijalne prilike,
- motiv za zasnivanje usvojenja,
- spremnost da dijete upoznaju da je usvojeno,
- mogućnost osiguranja kontinuiteta u djetetovom odgoju, etničkom, vjerskom, kulturnom i jezičkom porijeklu,

- (ne)mogućnost prestanka razloga neostvarivanja roditeljskog staranja, odnosno otklanjanja razloga njegovog neodgovarajućeg ostvarivanja (pri odlučivanju o tome da li će se usvojenje zasnovati kao potpuno ili nepotpuno),
- mogućnost, uz pruženu odgovarajuću pomoć, osposobljavanja roditelja za ostvarivanje roditeljskog staranja.

U slučaju da je usvojitelj kod nepotpunog usvojenja **osoba koja nije u braku** ili su usvojitelji **vanbračni partneri** (PZ FBiH i PZ BD), naročito opravdani razlozi za zasnivanje ovog usvojenja su: postojanje srodstva ili neke druge bliske veze između djeteta i usvojitelja, mogućnost usvojitelja da zadovolji posebne potrebe djeteta i sl.

U slučaju da su oba ili jedan od usvojitelja **strani državljani**:

- postojanje podobnosti i uslova i na strani usvojitelja normiranih u pravu države čiji je državljanin usvojitelj (čest slučaj u praksi organa starateljstva je da se ne ispituju podobnost i uslovi koje usvojitelj treba ispuniti prema svom nacionalnom pravu),
- prilagođenost djeteta porodici usvojitelja kod kojih je već bilo smješteno i koji su se starali o njegovom čuvanju i odgoju,
- vezanost usvojitelja porijeklom za BiH,
- domaće državljanstvo jednog usvojitelja,
- postojanje između usvojitelja – stranog državljanina i usvojenika srodstva po krvi (tetka/stric/ujak i sestrić/bratić) ili srodstva po tazbini (maćeha/oćuh i pastorak).

c) Na strani bioloških roditelja

- mogućnost, uz pruženu odgovarajuću pomoć, osposobljavanja za ostvarivanje roditeljskog staranja i zadržavanja djeteta u biološkoj porodici.

5.2. Pri odlučivanju o dozvoli uvida u spise predmeta

- pripremljenost i spremnost djeteta na ostvarenje uvida i saznanje podataka o biološkim roditeljima, postignuta prethodnim stručnim psihosocijalnim savjetovanjem,
- mogućnost negativnog uticaja na dijete saznanja nekih podataka o biološkom roditelju (osoba je društveno neprihvatljivog ponašanja) ili okolnostima začeca (začeto silovanjem ili incestom): u tom slučaju iz spisa, prije uvida, treba izdvojiti dio koji sadrži te podatke.

5.3. Pri raskidu/prestanku nepotpunog usvojenja:

- mogućnost otklanjanja problema u odnosima između usvojenika i usvojitelja preduzimanjem mjera prema usvojiteljima radi zaštite prava i interesa usvojenika,
- nastupanje okolnosti koje sprečavaju usvojitelje da nastave ostvarivanje roditeljskog staranja u cjelini ili izvršavanje pojedinih dužnosti prema djetetu.

6. Starateljstvo

Starateljstvo je primarni oblik zaštite maloljetne djece bez roditeljskog staranja ili bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, čija je svrha zamjena roditeljskog staranja, odnosno briga o ličnosti, zdravlju, obrazovanju i osposobljavanju djeteta za samostalan život i rad, kao i zastupanje maloljetnog djeteta te zaštita njegove imovine.

Najvažniji kriterij za donošenje odluke o stavljanju pod starateljstvo, pri vršenju starateljstva te donošenju odluke o prestanku dužnosti staratelja i prestanku starateljstva treba biti NID. Za njegovu procjenu i utvrđenje pri donošenju navedenih odluka trebaju se uzeti u obzir naročito sljedeći elementi:

6.1. Pri donošenju odluke o stavljanju djeteta pod starateljstvo i imenovanju staratelja

a) opravdanost donošenja odluke

- razlozi neostvarivanja ili neodgovarajućeg ostvarivanja roditeljskog staranja,
- trajanje razloga iz prethodne alineje,
- mogućnost otklanjanja ovih razloga uz odgovarajuću pomoć: osposobljavanja roditelja za ostvarivanje roditeljskog staranja i za ostajanje djeteta u porodici,
- pozitivni i negativni aspekti odvajanja djeteta od porodice, odnosno ostavljanja djeteta u porodici kojoj bi se pružila pomoć,
- potreba osiguranja stabilnosti djeteta i kontinuiteta u njegovom odgoju, etničkom, vjerskom, kulturnom i jezičkom porijeklu,
- potreba da se hitno postupi, bez odlaganja rokova za donošenje odluke,
- potreba osiguranja kulturnog, jezičkog, etničkog i vjerskog nasljeđa djeteta,
- mogućnost da se za staratelja imenuje neko od bliskih srodnika djeteta, odnosno osoba koju dijete poznaje i poštuje.

b) Na strani djeteta/budućeg štitićenika

- sigurnost,
- stepen intelektualnog, emocionalnog i fizičkog razvoja djeteta,
- intelektualne, emocionalne, fizičke i obrazovne potrebe djeteta i mogućnost da one budu zadovoljene ovim oblikom zaštite,
- uzrast,
- zdravstveno stanje,
- specifične potrebe,
- mišljenje i želje djeteta sposobnog za njihovo formiranje i izražavanje,
- postojanje bliske emotivne/srodničke veze između maloljetnog djeteta i staratelja kao garancije uspješnog obavljanja dužnosti staratelja i uspješne zamjene nedostajućeg roditeljskog staranja,

- prava i interesi djeteta koje treba zaštititi s obzirom na razloge stavljanja pod starateljstvo,
- postojanje imovine maloljetnog djeteta kojom treba upravljati i zaštititi je.

c) Na strani staratelja

- osobna svojstva i sposobnosti,
- sposobnost da se stara o ličnosti djeteta, njegovom odgoju, obrazovanju i osposobljavanju za samostalan život i rad,
- sposobnost da zastupa dijete, da štiti i poštuje njegova prava i štiti njegovu imovinu,
- sposobnost i spremnost da zaštititi posebne interese djeteta onda kada se radi o djetetu s invaliditetom, zdravstvenim teškoćama i sl.,
- sređenost i stabilnost odnosa u porodici staratelja ili druge osobe kojoj je povjereno čuvanje i odgoj djeteta stavljenog pod starateljstvo te mogućnost osiguranja djetetu harmoničnog doma,
- odnos u kojem je s djetetom i njegovim roditeljima: postojanje sukoba njihovih interesa ili neriješenog spora između njih o nekom pravu ili povodom povrede prava, ili vođenja parnice u kojoj se taj spor raspravlja,
- spremnost da u saradnji s organom starateljstva i drugim stručnim osobama, a u skladu s izvršenim stručnim procjenama, omogućava i podržava ostvarivanje kontakata djeteta s roditeljima i drugim bliskim srodnicima,
- posjedovanje stručnog znanja i sposobnosti za uspješno vršenje starateljske dužnosti ili pojedinih poslova (naprimjer zastupanje u složenijim predmetima) na strani stručne osobe imenovane za vršenje dužnosti staratelja u slučaju neposrednog vršenja starateljstva ili pri ograničenju ovlaštenja staratelja.

6.2. Pri vršenju starateljstva

Pri davanju odobrenja organa starateljstva staratelju za zaključenje pravnog posla sa štíćenikom:

- opravdanost razloga za zaključenje ovog posla,
- potreba i korist za dijete od zaključenja ovog posla.

Pri davanju odobrenja organa starateljstva staratelju za poslove koji prelaze okvire redovnog poslovanja ili upravljanja imovinom/raspolaganja i upravljanja imovinom i pravima štíćenika:

- razlog i neophodnost zaključenja posla,
- korist za štíćenika od tog posla – da li je bolje da se posao zaključi ili ne,
- mogućnost osiguranja sredstava za zadovoljenje potreba štíćenika iz drugih sredstava, umjesto raspolaganjem imovinom,
- osiguranje ostvarenja svrhe starateljstva na najbolji mogući način,
- mogućnost najracionalnijeg korištenja pribavljenih sredstava.

Pri davanju odobrenja staratelja štíćeniku starijem od 14 godina za sklapanje pravnih poslova kojim raspolaže imovinom ili preuzima obaveze:

- opravdanost i potreba za zaključenjem posla,
- korist za štíćenika od tog posla – da li je bolje da se posao zaključi ili ne.

6.3. Pri donošenju odluke o razrješenju staratelja dužnosti

- mogućnost imenovanja za staratelja osobe koja će uspješnije od aktualnog staratelja vršiti svoju dužnost,
- nemogućnost da se na drugi način zaštite prava i interesi štíćenika,
- kvalitet odnosa između staratelja i štíćenika.

6.4. Pri donošenju odluke o prestanku starateljstva

- sposobnost i spremnost roditelja za uspješno ostvarivanje roditeljskog staranja, odnosno preuzimanje adekvatne brige nakon prestanka razloga zbog kojeg je dijete bilo stavljeno pod starateljstvo,
- mogućnost obezbjeđenja zaštite interesa djeteta zasnivanjem usvojenja.

7. Zbrinjavanje/smještaj djece u hraniteljsku/dругu porodicu

Hraniteljstvo, kao jedan od oblika alternativnog zbrinjavanja djece, normirano je u domaćem pravu Zakonom o socijalnoj zaštiti i Pravilnikom o hraniteljstvu RS (zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu), Zakonom o hraniteljstvu u FBiH (smještaj u hraniteljsku porodicu) i Zakonom o socijalnoj zaštiti BD (smještaj u drugu porodicu). Ono je oblik zaštite koji se sastoji u zbrinjavanju djeteta izvan njegove porodice, u drugoj – hraniteljskoj porodici, u kojoj mu se osigurava zaštita, briga i pomoć. Za ovu ustanovu relevantne su i Konvencija o pravima djeteta, UN Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece te stavovi Komiteta u Općem komentaru br. 14.

Ovaj, kao i drugi oblici alternativnog zbrinjavanja djece, određuju se samo onda kada su neophodni pa se moraju poštovati uslovi propisani radi osiguranja prava i najboljeg interesa djeteta – hranjenika. NID zahtijeva da se dijete zadrži u vlastitoj porodici, a ako je zbrinuto u hraniteljsku porodicu, dok mu se pruža taj oblik zaštite treba stvarati uslove za povratak djeteta u njegovu porodicu, a ako to nije moguće, treba naći odgovarajuće i trajnije rješenje, kakvo je usvojenje.

Zbog toga se i NID procjenjuje i utvrđuje uvažavanjem sljedećih elemenata u više situacija – pri zbrinjavanju, tokom njegovog trajanja i prestanka.

7.1. Pri utvrđivanju podobnosti za zbrinjavanje/smještaj u hraniteljsku/dругu porodicu

a) Na strani djeteta

- uzrast: opravdan razlog za odstupanje od pravila da se dijete mlađe od tri godine smješta u ustanovu socijalnog staranja, a ne u hraniteljsku porodicu, može biti izbjegavanje odvajanja od braće i sestara, ili nemogućnost smještaja u porodicu u kratkom vremenskom periodu od nastanka potrebe za smještajem,
- spol: desetogodišnja djevojčica koju je seksualno zlostavljao brat petnaestogodišnjak neće se zbrinuti u hraniteljsku porodicu koja ima biološko ili dijete na hraniteljstvu muškog spola tog uzrasta,
- nivo psihosocijalne zrelosti djeteta: zrelije dijete se lakše adaptira na promjene; zbrinjavanje u ustanovu često je adekvatniji oblik zaštite za adolescente, kao i za djecu koja se nisu prilagodila hraniteljskoj porodici i sl.,
- zdravstveni status djeteta,
- mogućnost zadovoljavanja potreba djeteta u hraniteljskoj porodici (obrazovnih, kulturnih, drugih specifičnih),
- mogućnost zadovoljavanja interesovanja djeteta, ispoljavanja talenta i bavljenja hobijima,
- kvalitet odnosa djeteta s roditeljima, braćom i sestrama te drugim članovima porodice,
- bliskost i povezanost djeteta sa srodnicima, odnosno porodicom (u slučaju smještaja djeteta u porodicu srodnika),
- osiguranje kontinuiteta u odgoju i podizanju djeteta,
- izloženost djeteta ugrožavajućim situacijama u porodici (naprimjer, dijete je svjedok verbalnog sukoba između roditelja ili je i samo žrtva fizičkog zlostavljanja)
- ugroženost djeteta u biološkoj porodici,
- informisanost djeteta o situaciji i mogućim rješenjima,
- izraženo mišljenje i želja djeteta da bude smješteno u hraniteljsku porodicu,
- mišljenje djeteta o njegovoj situaciji i mogućim rješenjima,
- pripremljenost i spremnost djeteta na izdvajanje iz biološke porodice i zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu,
- postojanje rizika od neizdvajanja djeteta iz porodice,
- postojanje mogućnosti smještaja djeteta u njegovom mjestu prebivališta: razlog za smještaj djeteta van mjesta prebivališta može biti npr. potreba da se dijete žrtva porodičnog nasilja zaštiti/udalji od mogućeg ponovljenog nasilja,
- postojanje mogućnosti adaptacije djeteta na novo okruženje.
- U slučaju smještaja djeteta u hraniteljsku/dругu porodicu čije prebivalište nije na području općine u kojoj je prebivalište djeteta:
  - integrisanost djeteta u školi, vršnjačkoj grupi i mogućnost nastanka štetnih posljedica od promjene njegovog prebivališta,
  - mogućnost osiguranja kontinuiteta u odrastanju,
  - mogućnost da dijete u mjestu novog prebivališta zadovolji svoje potrebe i interesovanja te ispolji svoje talente.

b) Na strani djetetovih roditelja/porodice

- struktura porodice, godine života članova porodice,
- stabilnost odnosa roditelja,
- socijalno predstavljanje i stil života roditelja: odnosi s okruženjem, sklonosti, navike, raniji brakovi ili veze, razvodi, problemi u mentalnom zdravlju, neželjene trudnoće i sl.,
- dinamika odnosa u porodici u svim relacijama,
- sposobnost i spremnost roditelja da:
  - *obezbjede osnovnu njegu djeteta, sigurnost, emotivnu toplinu, stimulaciju djeteta, vođstvo i granice u vaspitanju djeteta, dosljednost u vaspitanju,*
  - *otklone prisutne probleme u staranju o djetetu i teškoće u funkcionisanju porodice te postignu promjene u ponašanju i učenju djeteta,*
- motivacija za brigu o djetetu,
- materijalne i stambene mogućnosti: izvjesnost prihoda, dovoljnost prostora i sl.,
- informisanost roditelja o djetetovoj ugroženosti i mogućim rješenjima.

c) Na strani hranitelja, odnosno hraniteljske/druge porodice

- utvrđena želja hranitelja za pružanjem pomoći i zaštite djeteta kao prvenstveni motiv za hraniteljstvo,
- pripremljenost, obučenost i sposobnost za:
  - *prihvat djeteta,*
  - *obezbjeđenje sigurnog okruženja djeteta,*
  - *pružanje podrške djetetu nakon izmještanja iz biološke porodice,*
  - *saradnju sa porodicom djeteta,*
  - *prepoznavanje i zadovoljavanje potreba djeteta,*
- državljanstvo hranitelja: odstupanje od pravila da je hranitelj državljanin BiH (Zakon o hraniteljstvu FBiH) moguće je u slučaju zbrinjavanja djeteta u hraniteljsku porodicu stranca ako se time obezbjeđuje poštovanje djetetovog jezičkog i kulturnog porijekla i sl.,
- obrazovanje hranitelja: odstupanje od pravila da je hranitelj najmanje srednjoškolskog stepena obrazovanja (Zakon o hraniteljstvu FBiH) moguće je u slučaju smještaja djeteta kod srodnika, kod lica koja su ranije imala iskustvo staranja o djetetu i sl.,
- specijalizovanost hraniteljske porodice za određenu vrstu podrške (standardno, specijalizovano, urgentno hraniteljstvo): odstupanje od pravila da porodica zbrinjava jednu grupu korisnika (Zakon o hraniteljstvu FBiH) moguće je u slučaju zbrinjavanja braće i sestara sa smetnjama različitim u odnosu na djecu koja su već na smještaju, radi sprečavanja njihovog razdvajanja, zbog blizine ustanova na koje su djeca upućena i sl.,
- broj djece u hraniteljskoj porodici: odstupanje od pravila o broju djece koja se mogu zbrinuti u hraniteljskoj porodici, odnosno kod hranitelja, moguće je u slučaju zbrinjavanja u srodničkoj porodici međusobno jako emocionalno vezane braće i sestara, zbog bolje dostupnosti resursa za brigu o djetetu na hraniteljstvu i sl.,
- sređenost i stabilnost odnosa,

- spremnost svih članova porodice za pružanje podrške hranitelju u izvršavanju obaveza prema djetetu,
- mogućnost osiguranja kontinuiteta u djetetovom odgoju, etničkom, vjerskom, kulturnom i jezičkom porijeklu,
- postojanje svijesti o značaju i neophodnosti održavanja veza hranjenika s njegovom biološkom porodicom i spremnost na omogućavanje, podsticanje i olakšavanje njihovih kontakata,
- razlika u godinama i dob hranitelja: odstupanje od ovog pravila (član 19. stavovi 2. i 3. Zakona o hraniteljstvu FBiH) moguće je ukoliko se radi o osobi koja je naročito bliska djetetu, ako je dijete izričito izrazilo želju da bude zbrinuto kod te osobe, zbog blizine škole, zdravstvene ustanove i sl.,
- blizina biološke i hraniteljske porodice,
- postojanje uslova koji favorizuju kompletan i harmoničan razvoj hranjenika,
- dostupnost resursa u mjestu prebivališta hranitelja: pozicija kuće ili stana, saobraćajna povezanost; blizina obrazovnih i drugih ustanova bitnih za dijete.

7.2. Tokom trajanja zbrinjavanja/smještaja u hraniteljskoj/drugoj porodici

- adaptiranost djeteta u porodici,
- zadovoljavanje:
  - osnovnih životnih potreba djeteta: kvalitetna ishrana, odjeća, obuća, higijena, briga o zdravlju djeteta, fizička aktivnost,
  - djetetovih obrazovnih potreba: redovno školovanje, vannastavne aktivnosti, redovna saradnja sa školom ili drugom vaspitnom ustanovom, podrška hranitelja profesionalnoj orijentaciji djeteta,
  - posebnih djetetovih potreba: poteškoće u razvoju, talenti,
  - kulturnih, vjerskih i duhovnih potreba djeteta: obilježavanje vjerskih praznika, omogućavanje posjeta vjerskim objektima,
- redovno održavanje kontakata djeteta s roditeljima i drugim bliskim, odnosno za njega značajnim osobama,
- uključenost roditelja u život djeteta,
- poštovanje djetetovih uspomena, iskustava i ranije historije,
- pravilno organizovanje i provođenje slobodnog vremena djeteta,
- uspješnost staranja o pravima djeteta, djetetovoj imovini i interesima,
- stvaranje mogućnosti za dijete da se osposobi za samostalan život i rad,
- postojanje uslova za staranje o djetetu u stambenom prostoru hranitelja: u stambenom prostoru hranjenika (član 16. Zakona o hraniteljstvu FBiH) ili u drugim objektima koji su posebno izgrađeni ili prilagođeni za tu namjenu (član 46. Zakona o socijalnoj zaštiti RS) hraniteljstvo se može obezbijediti u slučaju autentične želje djeteta o nenapuštanju vlastitog prostora, blizine škole, zdravstvene ustanove i sl.

7.3. Pri prestanku hraniteljstva/smještaja djeteta u hraniteljskoj/drugoj porodici:

- neadekvatnost hraniteljstva u odnosu na potrebe djeteta,
- pripremljenost djeteta na povratak u biološku porodicu: održavanje stalnih kontakata između njih, preduzimanje mjera podrške vodeći računa o uzrastu djeteta, njegovim potrebama i stepenu zrelosti, kao i razlozima odvajanja djeteta od roditelja,
- pripremljenost, spremnost i mogućnost biološke porodice za prihvata djeteta (osigurana na isti način kao u prethodnoj alineji)
- pripremljenost djeteta na promjenu hraniteljske porodice,
- spremnost i mogućnost biološke ili hraniteljske porodice za prihvata djeteta (u slučaju promjene oblika zaštite),
- adaptiranost djeteta na usvojioce (u slučaju prestanka ugovora o hraniteljstvu/hraniteljstva usvojenjem djeteta),
- izraženi stavovi, mišljenje i želje djeteta o prestanku smještaja djeteta i smještaja u drugu hraniteljsku porodicu,
- osposobljenost djeteta za samostalan život (u slučaju završetka školovanja i zaposlenja prije punoljetstva),
- postojanje raspoloživih resursa u zajednici za prihvat djeteta (stanovanje, zaposlenje, mreža podrške).

8. Smještaj djece u ustanovu

Da bi se djetetu bez roditeljskog staranja osiguralo najbolje okruženje za razvoj, neophodno mu je obezbijediti podršku koja će biti usmjerena na pružanje stalnog i stabilnog porodičnog staranja. Ovo podrazumijeva obezbjeđenje resursa za očuvanje porodice, ujedinjenje porodice, hraniteljstvo, usvojenje ili druge oblike porodičnog staranja.

Ukoliko nije moguće osigurati ostanak/zbrinjavanje u porodici, dijete će se smjestiti u odgovarajuću ustanovu, koja mu obezbjeđuje stanovanje, ishranu, odijevanje, pomoć, brigu, vaspitanje i obrazovanje, osposobljavanje za privređivanje, radne, kulturne, zabavne i rehabilitacione aktivnosti, zdravstvenu zaštitu. Rezidencijalni smještaj treba biti privremen i ograničen samo na one slučajeve u kojima je procijenjeno da će se tim oblikom zaštite u najvećoj mogućoj mjeri zaštititi NID.

Kako bi se spriječili negativni efekti institucionalnog zbrinjavanja djeteta na njegov pravilan razvoj, NID se svestrano procjenjuje i utvrđuje prilikom samog smještaja djeteta, tokom trajanja smještaja, kao i njegovog prestanka uvažavanjem sljedećih elemenata:

8.1. Prilikom utvrđivanja uslova za smještaj u ustanovu

a) Na strani djeteta

- uzrast i spol djeteta,
- nivo psihosocijalne zrelosti djeteta,
- zdravstveni status (postojanje kontraindikacija za smještaj u ustanovu),
- mogućnost zadovoljenja potreba djeteta u ustanovi (obrazovnih, kulturnih, drugih specifičnih),
- mogućnost zadovoljenja djetetovih interesovanja, bavljenja hobijima, ispoljavanja talenta u ustanovi (posebno ako je ona van djetetovog prebivališta),
- kvalitet odnosa djeteta s roditeljima, braćom i sestrama i drugim članovima porodice,
- integrisanost djeteta u školi, vršnjačkoj grupi i mogućnost nastanka štetnih posljedica od promjene njegovog prebivališta (u slučaju smještaja djeteta u ustanovu van mjesta prebivališta djeteta),
- mogućnost održavanja kontinuiteta u odrastanju djeteta,
- izloženost djeteta ugrožavajućim situacijama u porodici,
- ugroženosti djeteta u biološkoj porodici,
- informisanost djeteta o situaciji i mogućim rješenjima,
- izraženo mišljenje i želja djeteta da bude smješteno u ustanovi,
- postojanje rizika od neizdvajanja djeteta iz porodice,
- procjena očekivane koristi/prednosti od smještaja u ustanovu u odnosu na druge oblike podrške,
- pripremljenost i spremnost djeteta na izdvajanje iz biološke porodice/smještaj u instituciji,
- postojanje mogućnosti adaptacije djeteta na novo okruženje.

b) Na strani djetetovih roditelja/porodice identifikuju se isti elementi za utvrđivanje i procjenu NID-a kao pod 7.1.b.

c) Analiza raspoloživih institucija

- postojanje institucije u skladu s djetetovim potrebama (specijalizovanost za određenu vrstu podrške, kapacitet za prijem i sl.),
- stručna osposobljenost zaposlenih u ustanovi (stručni kadar, posebni programi stimulacije razvoja i sl.),
- blizina institucije djetetovoj biološkoj porodici/ranijem prebivalištu,
- mogući uticaj djeteta na okruženje/mogući uticaj okruženja na dijete,
- obezbijeđenost potrebnih uslova za boravak u instituciji (uslovi stanovanja, higijena, pravila ponašanja i sl.),
- mogućnost osiguranja kontinuiteta u djetetovom odgoju, etničkom, vjerskom, kulturnom i jezičkom porijeklu smještajem u instituciju,
- odgovarajuća pozicija ustanove u odnosu na središte zadovoljenja djetetovih interesa (infrastruktura, blizina škole, zdravstvenih, sportskih ustanova).

8.2. Tokom trajanja smještaja djeteta u ustanovi:

- adaptiranost djeteta u instituciji (relacije s vršnjacima i osobljem, odnos prema autoritetu i sl.),
- zadovoljenost:
  - osnovnih životnih potreba djeteta (*kvalitetna ishrana, odjeća, obuća, higijena, briga o zdravlju djeteta, fizička aktivnost*),
  - obrazovnih potreba (*redovnost školovanja, vannastavne aktivnosti, redovna saradnja sa školom ili drugom vaspitnom ustanovom, opći uspjeh*),
  - posebnih djetetovih potreba (*poteškoće u razvoju, talenti, vladanje*),
  - kulturnih, vjerskih i duhovnih potreba djeteta (*obilježavanje vjerskih praznika, omogućavanje posjeta vjerskim objektima*),
- redovno održavanje kontakta djeteta s roditeljima i drugim bliskim osobama (omogućavanje kontakta),
- uključenost roditelja u život djeteta (posjete, kontakti i sl.),
- poštovanje djetetovih uspomena, iskustava, ranije historije djeteta,
- pravilnost i strukturisanost slobodnog vremena djeteta,
- pravilno staranje o pravima djeteta, djetetovoj imovini i interesima,
- nivo pripremljenosti djeteta za napuštanje institucije (podrška kontaktu s biološkom porodicom, učenje životnih vještina, osposobljavanje za samostalan život i rad).

8.3. Pri prestanku smještaja u ustanovi identifikuju se isti elementi za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta kao pod 7.3.

9. Djeca s invaliditetom

Za prava i zaštitu djece s invaliditetom najznačajniji međunarodni dokumenti su Konvencija o pravima djeteta i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. U prvom su teškoće u razvoju djece navedene među zabranjenim osnovama diskriminacije pri osiguravanju prava priznatih djeci, a drugim dokumentom države se obavezuju na preduzimanje svih potrebnih mjera radi osiguranja da djeca s invaliditetom potpuno uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode ravnopravno s drugom djecom.

Sva pitanja od važnosti za ovu djecu u domaćem pravu uređena su i rješavaju se na nivou entiteta i/ili kantona. Neharmoniziranost ovih propisa ima za posljedicu diskriminaciju u ostvarivanju njihovih prava i usluga u okviru sistema socijalne zaštite.

Efikasna, potpuna i uspješna zaštita najboljeg interesa ove djece u svim aktivnostima koje ih se tiču zahtijeva sljedeće:

a) na strani roditelja

- sigurno zaposlenje,
- nepostojanje rizika od siromaštva,
- prihvatanje dijagnoze invaliditeta djeteta,
- integriranje djeteta u sve porodične aktivnosti,
- sposobnost eliminiranja sputavajućeg "zaštitničkog ponašanja",
- fleksibilnost roditelja prema promjenama stavova koji sprečavaju dijete da doživi puni potencijal,
- postojanje mogućnosti i spremnost za uključivanje u edukacije koje ih osnažuju i osposobljavaju da shvate potrebe djeteta, da mu pruže potrebnu podršku, te da ga uče životnim vještinama relevantnim za socijalni razvoj,
- uživanje podrške srodnika, prijatelja, komšija,
- osnaženost roditelja da rade na oblikovanju ličnog identiteta djeteta.

b) kapacitete sistema socijalne zaštite

- mogućnost rane identifikacije djeteta s invaliditetom,
- osiguranje ranih i sveobuhvatnih informacija, usluga i podrške djeci i njihovim porodicama,
- osiguranje roditeljima adekvatnih informacija o pravima i uslugama koje dijete može ostvariti po osnovu porodične, socijalne i zdravstvene zaštite,
- pokretanje postupaka u ime djeteta za ostvarivanje prava i usluga po osnovu socijalne i porodične zaštite i po drugim osnovama, a u cilju njegove što kvalitetnije zaštite i rehabilitacije,
- opredijeljenost i spremnost na neodvajanje djeteta od roditelja zbog invaliditeta, bilo djeteta, bilo jednog ili oba roditelja, kao i na poštovanje uslova iz odredbe člana 9. stava 1. KPD,
- mogućnost osiguranja:
  - *jednakih prava u pogledu porodičnog života,*
  - *jednakih prava i usluga po osnovu socijalne zaštite,*
  - *ostvarivanja prava na izražavanje ličnih stavova o svakom pitanju koje se tiče ovog djeteta, uz asistenciju u skladu s uzrastom i invalidnošću,*
  - *alternativnog zbrinjavanja djeteta u široj porodici u slučaju nemogućnosti da se o njemu stara uža porodica, a ako ni to nije moguće, njegovog zbrinjavanja unutar zajednice u porodičnom okruženju,*
  - *poštovanja razvijajućih sposobnosti djece,*
  - *angažiranja osobnih asistenata u skladu s uzrastom i invalidnošću djeteta,*
  - *servisa za pružanje usluga djeci i osiguranja njihove uključenosti u njih,*
  - *uključivanja djece u programe stručnog osposobljavanja,*
  - *zapošljavanja mladih s invaliditetom,*
- postojanje uslova za pružanje zatražene pomoći djetetu i njegovim roditeljima, primjerene stanju djeteta i uslovima u kojima žive njegovi roditelji,
- participativni pristup u pružanju podrške djetetu i njegovim roditeljima,
- pristupačnost okruženja: ustanove socijalne zaštite, škole i druge obrazovne ustanove te zdravstvene ustanove bez arhitektonskih barijera, dostupan gradski prevoz,

- postojanje i osiguranje dostupnosti:
  - *pomagala za kretanje: ortopedska pomagala, kolica, štapovi za djecu s oštećenjem vida i sl.,*
  - *novih tehnologija: olovka za pisanje za slijepu djecu, računari i sl.,*
  - *natpisa na Brailleovom pismu,*
  - *zvučne signalizacije na semaforima, u liftovima i sl.,*
  - *obuke u vještinama korištenja pomagala,*
- prihvaćenost u javnosti invaliditeta kao prirodnog i uobičajenog stanja.

c) kapacitete obrazovnog sistema (vidjeti u: 3. Elementi za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta u oblasti obrazovanja, 2. Osiguranje inkluzivnosti u obrazovanju, c) na strani odgojno-obrazovne ustanove)

d) kapacitete sistema zdravstvene zaštite

- potreba i mogućnost osiguranja:
  - *interresorne rane identifikacije stanja i potreba djeteta,*
  - *utvrđenja adekvatne dijagnoze,*
  - *ranog upozoravanja roditelja i njihove pravovremene informiranosti,*
- opremljenost zdravstvene ustanove adekvatnom opremom za utvrđivanje dijagnoze,
- osposobljenost za pružanje adekvatne zdravstvene usluge i holistički pristup u njihovom pružanju,
- osiguran pristup zdravstvenoj ustanovi: pristupne rampe, liftovi, uklonjeni pragovi, odgovarajuća širina vrata,
- dostupnost i pružanje zdravstvene zaštite istog kvaliteta djeci s invaliditetom, a na osnovu informiranog pristanka,
- osiguran pristup zdravstvenoj usluzi:
  - *djeci koja su slijepa: uklonjene prepreke u hodnicima, poput sandučića i kanti za smeće, zvučna signalizacija,*
  - *slušno oštećenoj djeci: svjetlosna signalizacija,*
- mogućnost osiguranja:
  - *uključenosti djece s invaliditetom u najranijem dobu u programe rehabilitacije i rehabilitacije,*
  - *pristupa specijalnim lijekovima koji mogu usporiti razvoj invaliditeta,*
  - *besplatnih adekvatnih ortopedskih, tiflotehničkih i drugih pomagala za djecu,*
- postojanje i mogućnost korištenja:
  - *programa obuke zdravstvenog osoblja za rad s djecom s invaliditetom,*
  - *programa za utvrđivanje kvaliteta tehničkih pomagala prilagođenih individualnim potrebama svakog djeteta,*
- neograničenje zdravstvene zaštite prostornim preprekama i nedostatkom stručnog osoblja za određene vrste invaliditeta.

10. Djeca žrtve nasilja

Ključni sistemi i *subjekti zaštite* djece u slučajevima nasilja (Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS), odnosno organi koji sprovode i primjenjuju Zakon (Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH) su: policija, tužilaštvo, sudstvo, ustanove socijalne zaštite, ustanove zdravstvene zaštite, predškolske i školske ustanove. Njihova postupanja trebaju biti usmjerena na postizanje najboljeg interesa djeteta.⁷

Obaveza postupanja određena je brojnim propisima i dokumentima koji se odnose na prava i zaštitu djece, počev od međunarodnih dokumenata⁸ koje je prihvatila BiH pa do domaćeg zakonodavstva kojim se uređuju oblasti krivičnog prava, porodičnog prava, socijalne i dječije zaštite, obrazovanja, zdravstvene zaštite.⁹ Posebnim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici RS i FBiH uređeno je postupanje subjekata zaštite u slučajevima nasilja nad djecom u porodičnom okruženju kao veoma osjetljivom području.

Svaki oblik nasilja nad djecom smatra se nedopustivom radnjom i predstavlja jedan od najtežih oblika ugrožavanja i povrede prava djeteta. Država, putem svojih sistema djelovanja, ima obavezu da dijete zaštititi od svih oblika nasilja, pruži podršku porodici i obezbijedi okruženje u kojem će se dijete nesmetano razvijati.

Elementi koji određuju najbolji interes djeteta u postupcima zaštite i podrške tiču se ostvarivanja potreba djeteta, roditeljskih kompetencija, izvršenja sistemskih mjera i obezbjeđivanja podrške šire zajednice u kojoj dijete živi.

a) Ostvarivanje potreba djeteta žrtve nasilja

- Potrebe za sigurnošću djeteta (siguran boravak u okruženju bez prijetnje izvršenja novog nasilja i prijetnje po život djeteta),
- Egzistencijalne potrebe djeteta (obezbijeđeno stanovanje, ishrana),
- Psihološko-emocionalne potrebe djeteta (ostvarena emocionalna vezanost, odsustvo osjećaja straha),
- Socijalne potrebe djeteta (razvijenost osjećaja pripadnosti, ostvareni socijalni kontakti).

b) Roditeljske kompetencije

- Zdravstveno stanje članova porodice (odsustvo bolesti),
- Materijalno stanje porodice (odsustvo rizika od siromaštva),
- Nivo porodične solidarnosti (spremnost i zalaganje za ostvarivanje interesa djeteta),
- Psihička stabilnost roditelja (razumnost u postupanju, odsustvo nasilničkih radnji),
- Emocionalna podrška djeteta (postignuti nivo razumijevanja emocionalnog stanja i psihosocijalnih potreba djeteta, ostvarena emocionalna vezanost).

⁷ Detaljni opisi postupanja pojedinih sektora u slučajevima nasilja nad djecom i pokazatelja učinjenog nasilja dati su u "Smjernicama za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini", Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2013.

⁸ Konvencija o pravima djeteta, Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, 2007; Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, 2013.

⁹ Ključni dokumenti u BiH koji regulišu oblast postupanja u slučajevima nasilja nad djecom su: Porodični zakon FBiH, Krivični zakon FBiH, Porodični zakon RS, Krivični zakonik RS, Porodični zakon BD, BiH, Krivični zakonik BD

c) Izvršenje sistemskih mjera zaštite i usluga podrške

- Brzina reagovanja institucija sistema (hitnost postupanja pri prepoznavanju, prijavljivanju i pružanju zaštite i usluga djetetu),
- Stručnosti djelatnika u institucijama sistema (primjena savremenih metoda rada u radu s djetetom, dokumentovanje i evidentiranje postupanja),
- Realizovanost mjera zaštite i usluga podrške (stepen realizovanosti, efikasnost mjera prema potrebama djeteta – postignuti nivo zaštite i podrške),
- Obezbijedenost resursa u sistemima zaštite i podrške (postojanje jasnih procedura u postupanjima, razvijenost usluga podrške, postojanje namjenskih sredstava u budžetima za potrebe zbrinjavanja djece žrtava nasilja).

d) Obezbijedenost podrške šire zajednice u kojoj dijete živi

- Senzibilnost zajednice za probleme nasilja nad djecom (postojanje dominantnog osuđujućeg stava zajednice prema slučajevima nasilja nad djecom),
- Prisutnost tema nasilja nad djecom u javnom prostoru zajednice (prisutnost tekstova i priloga u medijima, na javnim skupovima i u zvaničnim nastupima),
- Obezbijedenost resursa zaštite i podrške djeteta u zajednici (razvijenost nevladinog sektora, razvijenost saradnje institucija sistema i nevladinih organizacija, postojanje u budžetima lokalnih zajednica namjenskih sredstava za rad s djecom žrtvama nasilja i njihovim porodicama),
- Ostvarenost neposredne podrške zajednice u konkretnim slučajevima nasilja nad djecom (kvantitet i kvaliteta usluga pružene djeci žrtvama nasilja).

Kako bi se ispoštovao princip najboljeg interesa djeteta, prilikom postupanja prema djeci žrtvama nasilja, subjekti zaštite trebaju:

- što ranije prepoznati simptome nasilja kod djeteta – hitno i neodložno pristupiti njihovom prepoznavanju,
- što hitnije udaljiti nasilnika od djeteta,
- postići što viši stepen međusobnog povjerenja kod djeteta žrtve nasilja,
- prilagoditi komunikaciju djetetovom uzrastu i psihofizičkom stanju u kojem se dijete nalazi,
- uspostaviti neposredni kontakt s roditeljima djeteta – u što kraćem roku uspostaviti kontakt s roditeljima i prikupiti relevantne podatke o situaciji u kojoj se dijete našlo,
- obaviti detaljnu opservaciju djetetovog psihofizičkog stanja,
- obaviti usmjereni razgovor s djetetom,
- izabrati mjere zaštite i usluge podrške u skladu sa specifičnostima konkretnog slučaja,
- izraditi plan mjera usklađen sa specifičnostima konkretnog slučaja nasilja nad djetetom,
- uključiti dijete (pribaviti djetetovo mišljenje) u proces planiranja i postupak sprovođenja mjera,
- uspostaviti saradnju i uključiti članove porodice u neposredan rad s djetetom,
- kontinuirano obilaziti porodicu i razgovarati s djetetom i članovima porodice,
- konsultovati se s drugim profesionalcima koji neposredno rade s djetetom radi dobijanja potpune slike o stanju u kojem se dijete nalazi i efektima mjera i pruženih usluga,

- po potrebi korigovati (prilagoditi) mjere zaštite i usluge podrške u konkretnom slučaju i aktuelnim potrebama djeteta,
- raditi na osnaživanju porodice djeteta žrtve nasilja,
- uključiti djetetovo mišljenje u postupak procjene efekata pruženih mjera/usluga,
- uključiti članove porodice u procjenu efekata pruženih mjera/usluga,
- usaglasiti postojeći plan mjera zaštite i usluga podrške sa stanjem aktuelnih potreba djeteta – izraditi preporuke za daljnje postupanje.

11. Zanemarena djeca

Članom 9. Konvencije o pravima djeteta propisano je da dijete ne može biti odvojeno od roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležne vlasti uz sudski nadzor odluče, u skladu s važećim zakonom i postupcima, da je takvo razdvajanje neophodno u najboljem interesu djeteta. Jedan od navedenih slučajeva ove neophodnosti je zanemarivanje djeteta. Ratifikacijom ove Konvencije, BiH se obavezala osigurati zaštitu djece od svih oblika zanemarivanja (član 19) i mjere za unapređenje fizičkog i psihičkog oporavka i društvene reintegracije djeteta žrtve zanemarivanja (član 39).

Da bi se pravo na zaštitu najboljeg interesa zanemarenog djeteta ostvarilo, neophodno je uspostaviti sistem koji će djelovati preventivno, ali i omogućiti da se u slučaju zanemarivanja pokrene brz i koordiniran postupak s ciljem prestanka zanemarivanja i obezbijediti odgovarajuće intervencije radi oporavka djeteta i njegovog sigurnog razvoja. Efikasna zaštita najboljeg interesa zanemarene djece pretpostavlja jasno definisane elemente za prepoznavanje prisustva zanemarivanja djece. Da bi se obezbijedio njihov najbolji interes, neophodno je da nadležni organi imaju: jasno definisane zadatke i propisane procedure postupanja u procesu zaštite interesa, da dobro poznaju svoju ulogu i uloge drugih sistema, da poznaju pravila postupanja, ograničenja i načine djelovanja, kao i da razmjenjuju informacije s drugim sistemima te se međusobno konsultuju. Sve navedene aktivnosti nužno moraju biti praćene odgovarajućim pisanim dokumentima i povratnim informacijama.

Zanemarivanje bi se moglo definisati kao propuštanje zadovoljavanja djetetovih potreba u mjeri koja znatno utiče na njegov tjelesni i psihički razvoj. Zanemarivanje uključuje propuste roditelja/staratelja da, u jednom ili više područja: zdravlje, obrazovanje, emocionalni razvoj, ishrana, sigurno okruženje i dom, djetetu osiguraju razvoj i dobrobit, iako su u mogućnosti to učiniti. (White i sar., 1987. godina)

Pri utvrđivanju prisustva zanemarivanja djeteta treba cijeniti:

a) Pokazatelje kontinuiranog fizičkog zanemarivanja

- nedostatak nadzora,
- loše zdravstveno i opće stanje djeteta usljed fizičkog zanemarivanja,
- sklonost povredama i nesrećama,
- neuhranjenost djeteta,
- neraznolika prehrana,

- izostanak brige roditelja o zaštiti djeteta, što ga dovodi u nepredvidive i uznemiravajuće, ili očito opasne situacije,
- krađa i prosjačenje hrane od učenika u školi,
- odsustvo roditelja/staratelja iz kuće,
- loša lična higijena djeteta,
- prljava i pocijepana odjeća i obuća,
- neadekvatna odjeća s obzirom na vrijeme,
- neprikladna odjeća s obzirom na uzrast,
- neadekvatan ili nesiguran smještaj,
- neadekvatni uslovi stanovanja (vlaga, gljivice po zidovima i sl.), bez struje, vode, mokrih čvorova,
- konstantni umor i pospanost djeteta,
- spavanje na nastavi,
- napuštanje škole.

b) Pokazatelje emocionalnog zanemarivanja

b/1 kod djeteta

- povučенost,
- sramežljivost,
- nisko samopouzdanje,
- razdražljivost,
- anksioznost,
- manjak koncentracije,
- neposluh,
- stalno nezadovoljstvo,
- sklonost samopovređivanju i suicidu,
- izražavanje osjećaja usamljenosti i napuštenosti,
- agresivnost,
- sklonost krađama i drugi oblici delinkventnog ponašanja,
- nediscipliniranost na nastavi,
- bježanje od kuće ili iz škole,
- suicidijalnost,
- korištenje psihoaktivnih supstanci,
- konzumiranje alkohola i cigareta,
- sklonost skitnji,
- pretjerano laganje,
- prerano stupanje u seksualne odnose,
- sklonost partnerskog i seksualnog vezivanja za osobe starije od sebe.

b/2 kod roditelja

- pomanjkanje brige, pažnje i ljubavi za dijete,
- neodgovaranje na djetetove emocionalne potrebe i izolacija djeteta,
- zabranjivanje djetetu da se druži s vršnjacima ili odraslim osobama izvan kuće (kod adolescenata),
- nesprečavanje zloupotrebe droge i alkohola,
- nesprečavanje drugih društveno neprihvatljivih ponašanja, poput delinkventnog ponašanja,
- prisustvo nasilja u porodici,
- podcjenjivanje, ponižavanje i drugi netjelesni oblici otvorenog neprijateljskog i odbijajućeg postupanja prema djetetu,
- posramljivanje i/ili ismijavanje djeteta pri pokazivanju normalnih emocija, kao što su privrženost, tuga ili strah,
- konstantno izdvajanje jednog djeteta da bi ga se kritikovalo i kažnjavalo, da bi obavljalo većinu kućanskih poslova ili primalo najmanje nagrada,
- ponižavanje u javnosti.

c) Pokazatelje obrazovnog zanemarivanja

- izostanak potrebne pomoći i podrške roditelja/staratelja tokom školovanja,
- izostanak pomoći roditelja/staratelja pri učenju i njihova potpuna nezainteresovanost za to,
- nedostatak potrebne opreme za školovanje zbog odsustva zainteresovanosti roditelja,
- neprisustvovanje roditelja/staratelja roditeljskim sastancima,
- česti neopravdani izostanci iz škole ili napuštanje škole, naprimjer zbog čuvanja mlađe braće i sestara,
- nezainteresiranost roditelja za uspjeh djeteta u školi,
- izostanak potrebne pomoći i podrške roditelja/staratelja tokom školovanja.

d) Pokazatelje zdravstvenog zanemarivanja

- neriješeno zdravstveno osiguranje za dijete,
- nesaradnja sa zdravstvenim osobljem,
- neprihvatanje savjeta zdravstvenih radnika,
- propuštanje cijepljenja djece,
- neliječenje bolesti i poremećaja (hronične upale, prijeloma, infekcije sl.),
- neblagovremeno traženje zdravstvene pomoći,
- neredovno davanje lijekova djetetu.

Najbolji interes djeteta zahtijeva sljedeće:

- hitnu identifikaciju opasnosti,
- informisanje stručnjaka koji rade s djecom i za djecu,

- sveobuhvatnu i tačnu procjenu nivoa i oblika zanemarivanja kroz multidisciplinarni, timski pristup stručnjaka različitih profila (ljekari, psiholozi, defektolozi, socijalni radnici),
- obuhvat procjenom:
  - djeteta,
  - roditelja,
  - cijele porodice,
  - sredine u kojoj žive,
  - vrste, trajanja i učestalosti ponavljanja zanemarivanja.
- brz i koordiniran postupak zaštite djeteta od daljeg zanemarivanja,
- pružanje odgovarajuće pomoći djetetu,
- hitnu pomoć i podršku roditelju/ima s nedovoljno znanja o potrebama djeteta i sposobnosti da ih zadovolje (imajući u vidu pismenost, stručnu spremu, tjelesne ili mentalne bolesti, znanje i stavove o roditeljstvu i sl.), kako bi se smanjio broj rizičnih faktora.

12. Djeca izbjeglice i djeca bez pratnje

Djeca izbjeglice i djeca bez pratnje odraslih su posebno ranjiva kategorija, podložna iskorištavanju i zlostavljanju. S najvećim rizikom da postanu žrtve trgovine, uključujući i trgovinu u svrhu seksualnog iskorištavanja, suočavaju se djevojčice. U skladu s KPD, u centru odlučivanja o tome hoće li dijete ostati u zemlji prijema ili će se izvršiti repatrijacija, kao i o ostalim pitanjima koja se tiču ove djece je NID.

Jako važno je da se sva djeca bez pratnje prvenstveno moraju tretirati kao djeca, pa tek onda treba razmatrati njihov migracijski status, odnosno njihov migracijski status treba biti sekundarno pitanje.

NID zahtijeva sljedeće aktivnosti u postupku procjene:

- pronalažanje i ponovno spajanje djeteta s njegovom porodicom,
- pronalaženje trajnog, dugoročnog rješenja za svako odvojeno dijete, koje osigurava razvoj djeteta u okruženju koje odgovara njegovim potrebama, ostvarivanje svih njegovih prava, zadovoljavanje potreba, adekvatnu podršku i neizlaganje riziku od progona i nasilja,
- hitno i individualno usmjereno postupanje s djecom izbjeglicama i djecom bez pratnje,
- postupanje u atmosferi prijateljskoj i bezbjednoj za dijete, na jeziku koji dijete razumije,
- postupanje kvalifikovanih profesionalaca koji su prošli obuku o komunikaciji s djecom,
- spajanje, odnosno jedinstvo porodice i osiguravanje ponovnog zajedničkog života,
- osiguranje zajedničkog života braće i sestara,
- uspostavljanje kontakta s roditeljima, braćom, sestrama i ostalim srodnicima te drugim osobama koje dolaze iz istog geografskog prostora,
- očuvanje i neugrožavanje sigurnosti djeteta u procesu identifikacije – ustanovljenje identiteta (uključujući i spol), državljanstva, nacionalnosti te etničkog, kulturnog i jezičkog porijekla,

- osiguranje pristupa informacijama i korištenja medija (radio, televizija) u cilju zadovoljavanja potrebe za komunikacijom,
- osiguranje prava manifestovanja i praktikovanja svoje religije,
- osiguranje povjerljivosti podataka o djetetu, ažurnosti, pohranjivanja i razmjene podataka isključivo između ovlaštenih agencija,
- obezbjeđenje sopstvene identifikacione dokumentacije,
- saznanje podataka o zemlji porijekla, o roditeljima i porodici – gdje su njegovi roditelji, braća/sestre i ostali srodnici i kada je posljednji put bilo s njima u kontaktu,
- pružanje psihološke, zdravstvene, pravne, obrazovne i drugih oblika potrebne pomoći,
- osiguranje pristupa obrazovanju i zdravstvenim uslugama,
- utvrđenje postojanja posebnih oblika ranjivosti (bolest, invalidnost, posebne potrebe) i potrebe za zaštitom u tom smislu,
- imenovanje djetetu staratelja.

13. Postupci ostvarivanja novčanih davanja u sistemima socijalne i dječije zaštite

Novčana davanja su oblik intervencija sistema socijalne podrške porodicama i pojedincima kada se nađu u stanju različitih socijalnih rizika. Ovaj oblik intervencija pruža se u postupku priznavanja prava uređenih zakonima iz oblasti socijalne i dječije zaštite. Primjenom principa najboljeg interesa djeteta u postupcima dodjele novčanih sredstava porodicama pod rizikom, država uspostavlja osnovu da djeca budu ravnopravni učesnici u raspodjeli i korištenju budžetskih sredstava. Ovaj princip treba biti prisutan u svim fazama procesa realizacije novčane podrške porodicama s djecom: razvoj politika i izrada zakona, planiranje budžeta, vođenje postupka dodjele prava na novčana davanja i praćenje.

S obzirom na to da se novčana davanja realizuju na osnovu prethodno definisanih zakonskih postupaka i kriterijuma, ključno je da princip najboljeg interesa djeteta bude inkorporiran u procese izrade politika, zakona i budžeta. Pokazatelji koji upućuju na poštivanje principa najboljeg interesa djeteta u ovim aktivnostima su:

- postojanje političkih i strateških rješenja usmjerenih na zaštitu djece i porodica s djecom,
- postojanje zakonskih rješenja u kojima su prava djece i njihove potrebe prioritetni,
- obezbijedenost formalno-pravnih mehanizama dodjele sredstava porodicama s djecom,
- budžeti u kojima su jasno definisane linije finansiranja za ostvarivanje prava na novčana davanja djeci i porodicama s djecom.

Roditelji imaju presudan uticaj na ostvarivanje principa najboljeg interesa djeteta prilikom korištenja sredstava dobijenih po osnovu ostvarenih prava. Naime, roditelji dobijena sredstva raspoređuju u skladu s prioritetima porodice. Odluke o tome šta je prioritet donose roditelji pa je ostvarivanje najboljeg interesa djeteta u direktnoj korelaciji s iskazanim nivoom roditeljske odgovornosti prema potrebama djece.

Odgovornost sistema socijalne i dječije zaštite proizilazi iz činjenice da institucije sistema imaju obavezu praćenja i kontrole namjenskog utroška dodijeljenih sredstava. Sva novčana davanja podrazumijevaju zadovoljavanje potreba socijalno najosjetljivijih članova porodice, a posebno djece. Zbog toga institucije sistema trebaju prikupiti i iskoristiti sve relevantne činjenice u vezi sa stanjem i potrebama djece u toku postupka dodjele prava na novčana davanja, a posebno:

- Egzistencijalne potrebe djece (kvaliteta ishrane, nivo higijene, kvaliteta stanovanja, zdravstveno stanje),
- Razvojne i zdravstvene potrebe djece (nadarenost djece, školovanje, stanje invaliditeta, prisutnost hroničnih bolesti),
- Prioritete dječijih potreba u porodici,
- Prisutnost akutnih potreba djeteta,
- Kompetentnost roditelja u ostvarivanju roditeljske uloge.

U postupcima praćenja, institucije sistema socijalne i dječije zaštite trebaju kontinuirano vršiti uvid u stanje zadovoljavanja potreba djece, što podrazumijeva česte posjete i vođenje neposrednih razgovora sa članovima porodice i djecom.

Pored uvida u način i svrhu utroška doznačenih sredstava, posebna pažnja treba se posvetiti pokazateljima koji govore o zanemarenosti djece u porodici. Dobijeni indikatori služe za izradu izvještaja s prijedlogom mjera intervencije prema porodici u cilju ostvarivanja veće podrške djeci.

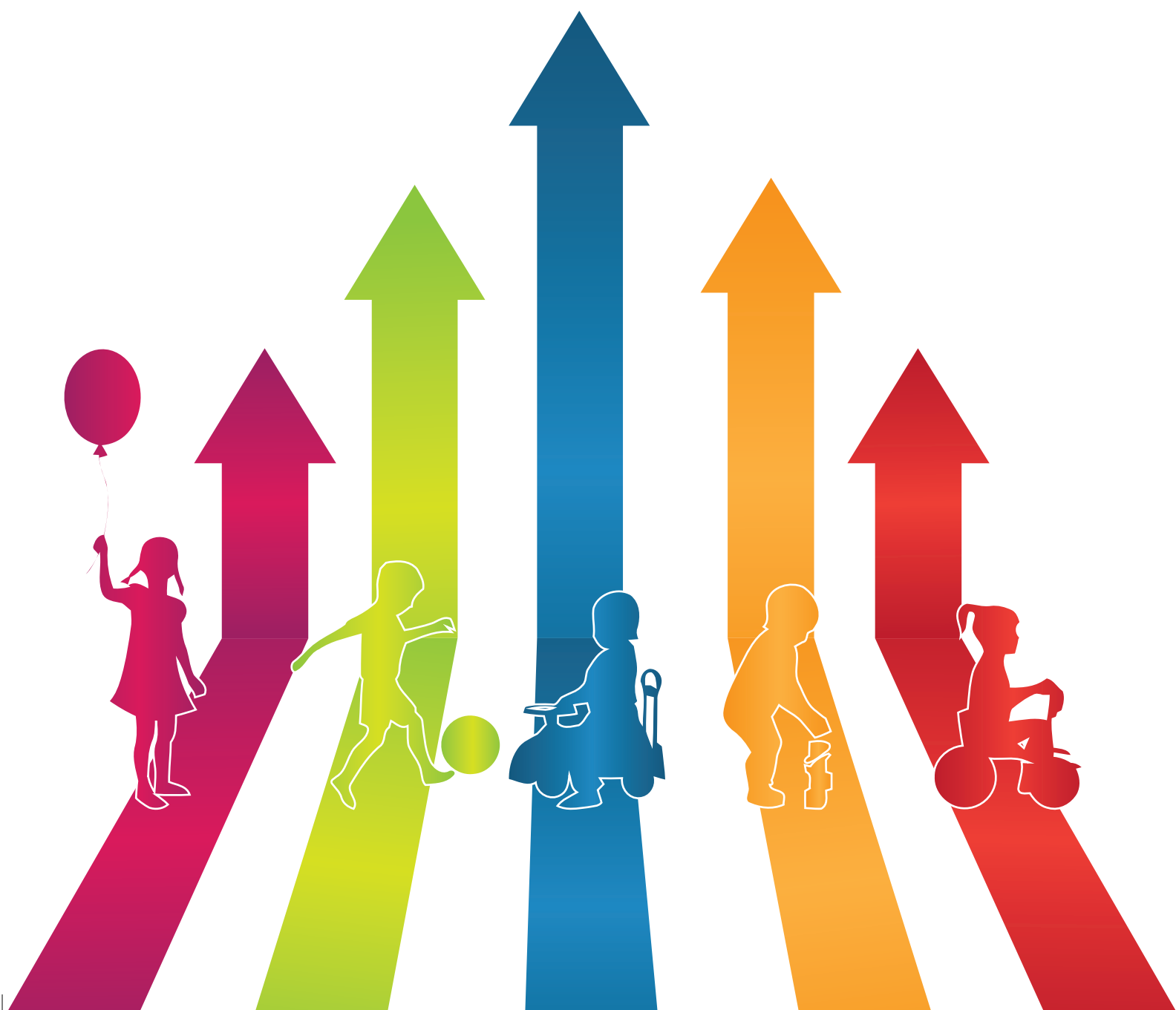

3.

ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA U OBLASTI OBRAZOVANJA

Lejla Kafedžić, Zorica Garača, Hašima, Ćurak, Ivana Zečević, Nada Uletilović

Pravo na obrazovanje je osnovno ljudsko pravo. Raspoloživost, dostupnost, prihvatljivost i prilagodljivost su četiri dimenzije prava na obrazovanje, a Ujedinjeni narodi su ih i službeno prepoznali kao temelj prava na obrazovanje. Pravo na obrazovanje se prvi put pojavljuje u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima. U Deklaraciji su postavljeni temelji prava na obrazovanje: svako ima pravo na odgoj i obrazovanje, osnovno obrazovanje mora biti obavezno i besplatno, te je naglašena dostupnost i kvaliteta obrazovanja.

Konvencija o pravima djeteta je najvažniji međunarodni dokument koji se odnosi na djecu. Kroz ovaj dokument pravo na obrazovanje se određuje na najsveobuhvatniji način. U članu 28. svakom djetetu se priznaje pravo na obrazovanje. U svrhu ostvarivanja ovog prava za svu je djecu potrebno osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje, poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svima. Što se tiče kvalitete obrazovanja, Konvencijom se ističe da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema punom razvoju osobnosti, nadarenosti, psihičkih i tjelesnih sposobnosti, promociji ljudskih prava i temeljnih sloboda, poštivanju djetetovih roditelja, njegova kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti te civilizacija koje se od njega razlikuju, sprovođenju školske discipline na način kojim se potvrđuje djetetovo ljudsko dostojanstvo itd.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, normirajući da nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje, posredno svakom pojedincu priznaje pravo na obrazovanje. Prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji i u njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom priznaje pravo osoba s invaliditetom na obrazovanje. S ciljem ostvarivanja ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti, osigurava se inkluzivni sistem obrazovanja i za osobe s invaliditetom na svim nivoima.

Primarni cilj obrazovnih reformi u BiH može se sažeti u dvije riječi: kvalitet i modernizacija. Bez obzira na ostvareni napredak, stvaranje inkluzivnih, nediskriminirajućih, jedinstvenih i kvalitetnih odgojno-obrazovnih sistema još uvijek predstavlja izazov za obrazovne vlasti u Bosni i Hercegovini. Obrazovanje u BiH je u nadležnosti Republike Srpske, kantona u Federaciji BiH i Brčko Distrikta. Dodatno, u oblasti obrazovanja, djeluju: Sektor za obrazovanje pri Ministarstvu civilnih poslova, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke te devet prosvjetno-pedagoških zavoda. Sve nadležne obrazovne vlasti donijele su propise za svaki nivo obrazovanja. Nažalost, u realizaciji prava na obrazovanje prisutna su brojna kršenja i prepreke, stoga smjernice za razumijevanje i primjenu principa najboljeg interesa djeteta dobijaju na značaju.

1. Osiguranje pristupa obrazovanju

Obaveza nadležnih obrazovnih vlasti je da obezbijede ostvarivanje prava na obrazovanje garantovanjem pristupa svim nivoima vaspitanja i obrazovanja na osnovu jednakosti i nediskriminacije. Obezbeđenje jednakog pristupa obrazovnim institucijama obuhvata i fizički i konstruktivni pristup (univerzalni dizajn). Obezbeđenje fizičkog pristupa posebno je važno za osobe s invaliditetom. Konstruktivni pristup podrazumijeva uklanjanje prepreka koje isključuju neke osobe, npr. uklanjanje stereotipa o muškarcima i ženama iz udžbenika i sl.

Osiguranje najboljeg interesa djeteta u oblasti pristupa obrazovanju zahtijeva:

- dostupnost svim nivoima obrazovanja svakom djetetu,
- obuhvaćenost sve djece, pogotovo ugroženih grupa (npr. djeca s teškoćama u razvoju, djeca u pokretu, djeca iz porodica niskog socioekonomskog statusa itd.),
- preduzimanje svih potrebnih mjera za povećanje obuhvata djece ovim nivoom obrazovanja, a posebno na nivou predškolskog vaspitanja i obrazovanja,
- uklanjanje fizičkih barijera,
- uklanjanje komunikacijsko-informacijskih barijera,
- smanjenje psihosocijalnih barijera (stigma, stereotipi, predrasude),
- preduzimanje mjera za osiguranje poštivanja kulturnih, vjerskih i jezičkih različitosti,
- osiguranje besplatnog osnovnog vaspitanja i obrazovanja,
- opremljenost odgovarajućom informacionom tehnologijom,
- primjenu zakonskih odredbi prema roditeljima koji ne upisuju djecu u školu, odnosno čija djeca redovno ne idu u školu,
- osiguranje slobode mišljenja i izražavanja,
- osiguranje ravnopravnosti spolova.

2. Osiguranje inkluzivnosti u obrazovanju

Inkluzija je povezana s modelom ljudskih prava kojim se prepoznaje da svaka osoba ima urođena prava koja joj pripadaju na temelju njenog rođenja bez obzira na karakteristike. U skladu s tim, inkluzivni odgoj i obrazovanje je kvalitetno obrazovanje koje se zasniva na ostvarivanju prava svih u ovoj oblasti i pristupačnosti odgojno-obrazovnog sistema bez diskriminacije, a uz osiguranje primjerene podrške za svako dijete. Svi zakonski akti koji definiraju obrazovanje sadrže odredbe koje se odnose na inkluzivni odgoj i obrazovanje. U Bosni i Hercegovini sljedeći zakonski dokumenti su važni za razvoj inkluzivnog odgoja i obrazovanja: Reforma obrazovanja u BiH – Obećanje građanima, okvirni zakoni o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, zakoni o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju na nivou entiteta, kantona, distrikta, strategije koje tretiraju pitanja inkluzivnog obrazovanja, pravilnici te svi međunarodni dokumenti koje je Bosna i Hercegovina potpisala i ratificirala, kao što su: Konvencija o pravima djeteta, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i sl.

U cilju osiguranja najboljeg interesa djeteta u ovoj oblasti treba uvažavati sljedeće elemente:

a) na strani djeteta:

- uzrast, spol, zrelost, samostalnost, adaptivnost, intelektualne, socijalne i emocionalne kapacitete, zdravstveno stanje, kompetencije i druge karakteristike djeteta,
- odgojno-obrazovne potrebe djeteta,
- mišljenje djeteta,
- želje i osjećanja djeteta,

- kulturološke i druge karakteristike sredine u kojoj dijete živi,
- stepen ovisnosti djeteta o brizi roditelja ili druge osobe iz bliskog okruženja i lakoća njegovog odvajanja zbog boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi (emocionalna ovisnost i ovisnost u vezi s obavljanjem osnovnih funkcija),
- potrebu očuvanja ličnog i porodičnog u izgradnji vlastitog identiteta,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

b) na strani roditelja/staratelja:

- mogućnost ostvarivanja i zaštite prava djeteta,
- mišljenje roditelja/staratelja,
- stav roditelja/staratelja u vezi s uključivanjem djeteta u odgojno-obrazovni proces,
- kvalitet brige o djetetu i mogućnosti roditelja/staratelja da zadovolje potrebe djeteta,
- osiguranje podsticajne sredine za razvoj i učenje djeteta,
- kvalitet odnosa i veza u kojima dijete odrasta,
- kvalitet odnosa roditelja/staratelja i djeteta,
- spremnost na partnersku saradnju i međusobnu podršku roditelja/staratelja i odgojno-obrazovne ustanove,
- kvalitet odnosa roditelja/staratelja i odgojno-obrazovne ustanove,
- mogućnost očuvanja razvojnih kapaciteta djeteta,
- sposobnost i spremnost roditelja/staratelja da:
  - *pruže neophodnu podršku djetetu u uključivanju u odgojno-obrazovni proces,*
  - *osiguraju redovan dolazak djeteta u odgojno-obrazovnu ustanovu,*
  - *prate razvoj i napredovanje djeteta,*
  - *participiraju u odgojno-obrazovnoj podršci djetetu u procesu njegovog obrazovanja,*
- socioekonomsko stanje porodice i njegov uticaj na ostvarivanje prava na obrazovanje,
- prisustvo nasilja i/ili zlostavljanja djeteta ili postojanje rizika od nasilja i/ili zlostavljanja u porodičnom okruženju,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

c) na strani odgojno-obrazovne ustanove

- uključivanje sve djece u kvalitetno formalno i neformalno obrazovanje,
- osiguranje arhitektonske i informacijsko-komunikacijske pristupačnosti svakom djetetu,
- osiguranje podrške djeci u sklopu općeg obrazovnog sistema kroz obezbjeđenje potrebne asistivne tehnologije i pomagala, nastavnih sredstava, udžbenika i slično,
- osiguranje sigurnog okruženja za odgoj i obrazovanje svakog djeteta,
- održavanje u dobrom stanju prostora i mjesta (kao što su učionice, hodnici i toaleti itd.),
- postojanje i primjena godišnjeg razvojnog plana koji sadrži razvoj inkluzivnog odgoja i obrazovanja,
- postojanje pozitivnih stavova svih zaposlenih prema inkluzivnom odgoju i obrazovanju i njegovom širokom razumijevanju,

- usmjerenost svih akcija u odgojno-obrazovnom sistemu na cjeloviti razvoj ličnosti i psihofizičkih sposobnosti djeteta,
- poštivanje objektivnih i subjektivnih kriterijuma u odlukama koje se donose u odgojno-obrazovnom sistemu i procesima u kojima učestvuje dijete,
- sagledavanje sadašnjih i budućih interesa i potreba djeteta koji su determinisani razvojnim procesima,
- prihvaćenost svakog djeteta (uključujući djecu s teškoćama u razvoju i sve druge grupe koje su u riziku od isključenja),
- promoviranje uključivanja svakog djeteta kao politike škole,
- vidljiva spremnost i opredijeljenost za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse,
- činjenje dodatnih napora da sva djeca iz lokalne zajednice budu njeni članovi,
- postojanje kvalitetne prakse prelaska s jednog nivoa obrazovanja u drugi te povezanosti i kontinuiteta između i unutar nivoa odgojno-obrazovnog sistema (iz porodičnog u predškolsko, iz predškolskog u školsko, s razredne na predmetnu nastavu, iz osnovne u srednju školu...),
- primjena univerzalnog dizajna za učenje (pri realizaciji odgojno-obrazovnog procesa, pri omogućavanju izražavanja djeteta, pri motiviranju djeteta),
- osiguranje podsticajne sredine za svako dijete (uključujući djecu s teškoćama u razvoju, djecu nacionalnih manjina, djecu koja dolaze iz loših socioekonomskih prilika, djecu koja su nadarena itd.),
- obrazovanje na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimjereniji u okruženju koje osigurava društveni razvoj,
- postojanje mehanizama pružanja različitih oblika podrške djetetu i njegovim roditeljima u odgojno-obrazovnom procesu (specijalistička podrška, asistent u odgojno-obrazovnom procesu, vršnjačka podrška, dodatne aktivnosti),
- postojanje konkretnih akcija u cilju potpunog otklanjanja svih oblika nasilja i/ili zlostavljanja u odgojno-obrazovnoj ustanovi,
- poduzimanje različitih mjera i aktivnosti u cilju otklanjanja svih oblika diskriminacije (uključujući segregaciju),
- osiguranje transparentnih mehanizama postupanja po pitanju diskriminacije, rasizma, nasilja, segregacije, netolerancije, netrpeljivosti i međunacionalnog uznemiravanja,
- osiguranje povjerljivosti informacija o djetetu i roditeljima,
- uvažavanje mišljenja roditelja i djece,
- primjena metodologije usmjerene na dijete, individualizacija i diferencijacija odgojno-obrazovnog procesa,
- kreiranje individualnog odgojno-obrazovnog programa za svako dijete kojem je potreban,
- osiguranje kontekstualne opservacije djeteta s naglaskom na njegove "jake" strane,
- prilagođavanje odgojno-obrazovnih sadržaja potrebama i kapacitetima djece,
- učestvovanje roditelja/staratelja djeteta u izradi individualnog odgojno-obrazovnog programa,
- sprovođenje ocjenjivanja u funkciji praćenja napredovanja i motivacije djeteta,
- uključenost djece u međusobno ocjenjivanje,
- postojanje dostatnih ljudskih, materijalnih i finansijskih kapaciteta,
- njegovanje multikulturalnog okruženja,

- usklađenost kompetencija odgojno-obrazovnog kadra sa zahtjevima rada u inkluzivnom okruženju i ulaganje u kontinuirano stručno usavršavanje,
- planiranje stručnog usavršavanja nastavnika/odgajatelja i stručnih saradnika u oblasti inkluzivnog odgoja i obrazovanja,
- postojanje aktiva nastavnika/odgajatelja kroz koji nastavnik/odgajatelj dobija podršku,
- postojanje tima za razvoj inkluzivne dimenzije obrazovanja kroz koji nastavnici/odgajatelji i djeca dobijaju stručnu podršku,
- postojanje lokalne mreže nastavnika/odgajatelja kroz koju nastavnici dobijaju stručnu podršku,
- osiguranje asistenta u odjeljenju koje pohađa dijete s teškoćom u razvoju,
- povezanost s lokalnim službama dječije zaštite,
- vidljiva partnerska saradnja između odgojno-obrazovne ustanove i drugih resursa iz zajednice,
- planiranje i realiziranje aktivnosti usmjerenih ka razvoju partnerstva s roditeljima/starateljima,
- osiguranje učešća roditelja djece koja su u riziku od isključivanja iz obrazovnog sistema preko svog predstavnika u Vijeću roditelja (npr. roditelji djece s teškoćama u razvoju),
- odnos poštovanja nastavnika/odgajatelja/stručnih saradnika/direktora/ nenastavnog osoblja i drugih zaposlenika prema djeci i roditeljima/starateljima,
- postojanje mehanizama koji osiguravaju da se dijete koje tek dolazi u odgojno-obrazovnu ustanovu lakše adaptira na novu sredinu,
- informiranost svakog djeteta o tome kome se može obratiti za pomoć u odgojno-obrazovnoj ustanovi:
  - kada ima prepreke za učenje i učešće,
  - kada doživi ili svjedoči nekom obliku nasilja u ustanovi ili van nje,
- postojanje mogućnosti rada djece u parovima, grupama i individualno u aktivnostima i nastavnom i vannastavnom procesu,
- uključenost djece u donošenje pravila ponašanja,
- postojanje prostora namijenjenog izlaganju rada svakog djeteta,
- učestvovanje svakog djeteta u različitim oblicima aktivnosti,
- usklađenost domaćih zadaća sa sposobnostima i mogućnostima djece,
- mogućnost uključivanja svakog djeteta u različite sekcije (sportska, muzička, likovna, novinarska itd.),
- realiziranje aktivnosti koje imaju za cilj njegovanje odnosa među djecom,
- postojanje dobrog izbora knjiga za svu djecu u biblioteci,
- pozivanje i uključivanje u aktivnosti predstavnika različitih institucija, kao što su policija, dom zdravlja, centar za socijalni rad i humanitarne organizacije,
- pravičnost zapošljavanja i stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnog kadra,
- zapošljavanje nastavnog osoblja koje zna koristiti znakovni jezik, Brailleovo pismo i slično,
- senzibiliziranost nastavnog i drugog osoblja u obrazovnom sistemu za rad s djecom s invaliditetom,
- promoviranje aktivnosti djece i odgojno-obrazovne ustanove u lokalnoj zajednici u cilju razvoja inkluzivnog odgoja i obrazovanja,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

d) na nivou zajednice:

- pohađanje programa predškolskog odgoja i obrazovanja svakog djeteta uzrasta u godini pred polazak u osnovnu školu,
- pohađanje osnovne škole svakog djeteta osnovnoškolskoga uzrasta iz zajednice,
- postojanje strategije razvoja inkluzivnog odgoja i obrazovanja na nivou lokalne zajednice,
- postojanje finansijskih sredstava u budžetu lokalne zajednice namijenjenih za podršku razvoja inkluzivnog odgoja i obrazovanja,
- postojanje zakona, strategija, plana akcije kojima se podržava inkluzivni odgoj i obrazovanje,
- postojanje mehanizama u lokalnoj zajednici za stalno unapređenje kvalitetnog inkluzivnog odgoja i obrazovanja,
- osiguranje izrade i primjene godišnjih razvojnih planova odgojno-obrazovnih ustanova koji ističu razvoj inkluzivne dimenzije obrazovanja,
- izradu i primjenu vlastitog razvojnog plana lokalne zajednice, kao dopune razvojnim planovima odgojno-obrazovnih ustanova,
- javno promoviranje, kao politika ustanove i zajednice, uključivanje svakog učenika u odgojno-obrazovnu ustanovu,
- primjenu univerzalnog dizajna (uključujući univerzalni dizajn za učenje) u svim ustanovama u zajednici,
- inkorporiranje sadržaja o inkluzivnom odgoju i obrazovanju u programe univerziteta za buduće nastavnike/odgajatelje/stručne saradnike i programe obuke za zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama,
- osiguranje prevoza do škole za učenike koji stanuju daleko od škole, kao i za učenike koji imaju ograničenu pokretljivost,
- pravičnost zapošljavanja i stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnog kadra,
- uključivanje u aktivnosti u odgojno-obrazovnoj ustanovi predstavnika različitih institucija, kao što su: policija, dom zdravlja, centar za socijalni rad, nevladine organizacije i humanitarne organizacije,
- poduzimanje mjera kroz koje se osigurava pozitivno mišljenje o odgojno-obrazovnoj ustanovi u zajednici,
- osiguranje uvođenja metodologije Indeksa inkluzivnosti u odgojno-obrazovni sistem,
- utvrđivanje odgovornosti nadležnih ministarstava za obrazovanje za neizvršavanje navedenih aktivnosti,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

3. Osiguranje kvaliteta u obrazovanju

Kvalitet u obrazovanju je multidimenzionalan i dinamičan koncept. On u sebe uključuje kvalitet različitih aspekata obrazovanja, pod kojima se podrazumijevaju: kvalitet sredine, koji podrazumijeva školske objekte i njihovu opremljenost, kvalitet sadržaja koji se uče, koji podrazumijevaju nastavne planove i programe i udžbenike, kvalitet nastavnog osoblja, koji podrazumijeva njihove kompetencije, kvalitet procesa nastave i učenja, koji podrazumijeva metode nastave/učenja koje se dominantno primjenjuju itd. (Baucal, Pavlović Babić, 2009, Ivić, Pešikan, Antić, 2009).

U cilju osiguranja najboljeg interesa djeteta u ovoj oblasti trebaju se uvažiti sljedeći elementi:

a) školski objekti i njihova opremljenost:

- izgrađenost u skladu s tehničkim propisima o građenju objekta (građevinska i upotrebna dozvola) i propisanim pedagoškim standardima i normativima,
- prilagođenost za kretanje svakog djeteta i odrasle osobe,
- opremljenost neophodnim nastavnim sredstvima i modernim informaciono-komunikacijskim tehnologijama,
- posjedovanje dovoljno učionica i kabineta, kako bi se nastava mogla realizovati u maksimalno dvije smjene.

b) nastavni planovi i programi:

- zasnovanost na kompetencijama učenika koje se razvijaju tokom školovanja i zasnivaju na ishodima učenja,
- uzimati u obzir dječije interese, iskustvo i potrebe,
- osiguranje da djecu vide kao socijalna bića koja su sposobna da, u interakciji s drugima, stvaraju, tj. konstruišu znanja,
- stavljanje naglaska na proces, a ne na produkte,
- vrednovanje djetetove kreativnosti i praćenje razvoja svakog segmenta djetetove ličnosti,
- osiguranje jednake važnosti za stečena znanja i vještine, kao i vrijednosti,
- nastavni sadržaji različitih predmeta su međusobno povezani i nadopunjuju se.

c) udžbenici trebaju zadovoljavati sljedeće standarde:

- kvalitet udžbeničkog kompleta koji podrazumijeva da udžbenik treba da:
  - osigura strukturalne i funkcionalne cjeline te pokriva osnovne sadržaje jednog predmeta i
  - osigura da učenika vodi ka dostizanju ishoda učenja.
- **kvalitet udžbenika za učenika podrazumijeva da udžbenik treba da:**
  - nudi pregled svoga sadržaja, koji je organizovan po jednom od jasnih principa (hijerarhijski, hronološki, problemski, logički itd.),
  - ima preglednu likovno-grafičku obradu, prilagođenu sadržaju udžbenika i uzrastu učenika i dosljedno primijenjenu kroz cijelu knjigu.

- **kvalitet lekcije podrazumijeva da lekcije treba da:**
  - budu predstavljene kao funkcionalne cjeline,
  - imaju jasnu i koherentnu strukturu izlaganja sadržaja,
  - su predstavljene na pregledan način.
- **kvalitet sadržaja udžbenika podrazumijeva:**
  - usklađenost s obrazovnim ciljevima i ishodima,
  - obuhvaćenost sadržaja koji čine bazičnu pismenost za određen predmet u određenom razredu, koji predstavljaju osnovni sistem znanja,
  - osiguranje da sadrži znanja koja su tačna i aktuelna i predstavljena na adekvatan način u skladu s uzrastom za koji je udžbenik pisan,
  - osiguranje da su znanja postupno predstavljena,
  - osiguranje da je usaglašen s udžbenicima iz srodnih predmeta,
  - osiguranje da se predstavljanim sadržajem podstiče razvoj i znanja i vještina, ali i sistema vrijednosti,
  - osiguranje da se sadržajem ne vrši diskriminacija niti jedne grupe, kao ni različitih sistema vrijednosti,
  - osiguranje da se udžbenikom prezentuju umjetničke vrijednosti.
- **kvalitet didaktičkog oblikovanja udžbenika podrazumijeva:**
  - postojanje objašnjenja stručnih termina,
  - osiguranje da se ilustracijama koje se u njemu nalaze nudi objašnjenje stručnih pojmova ikoničkim putem, pored verbalnog,
  - osiguranje da sadrži primjere koji su raznovrsni, a koji se koriste u svrhu pojašnjenja pojmova o kojima se govori u udžbeniku,
  - osiguranje da sadrži i dijelove kojima se integrišu znanja,
  - osiguranje da sadrži pitanja, naloge i zadatke:
    - kojima učenik može kontinuirano provjeravati svoja znanja i vještine,
    - različitih formi, kojima se podstiču različiti oblici učenja,
    - kojima se podstiče razvoj kritičkog mišljenja kod učenika,
  - osiguranje da ne sadrži pitanja, naloge i zadatke koji su besmisleni, neodređeni i nerealni.
- **kvalitet jezika udžbenika podrazumijeva:**
  - uvažavanje jezičke norme jezika na kojem je pisan,
  - osiguranje da daje značenje riječi koje su učenicima nepoznate,
  - osiguranje da je dužina rečenice kontrolisana i u skladu s mogućnošću učenika da je razumiju.
- **kvalitet nastavnog osoblja podrazumijeva:**
  - kvalitetno inicijalno obrazovanje koje podrazumijeva multidimenzionalni koncept koji obuhvata sve funkcije i aktivnosti visokog obrazovanja, podučavanje i nastavne planove i programe, istraživanje i stipendije, profesore i asistente, studente, fakultete, zgrade, opremu, akademsko okruženje, usluge i zajednicu,
  - nastavničke kompetencije u sljedećim područjima: razumijevanja učenika i procesa učenja, planiranja, podučavanja i vrednovanja, kreiranja okruženja za učenje, profesionalnog razvoja

i odgovornosti na radu, partnerstva škole, porodice i zajednice, razvoja vaspitno-obrazovnog sistema:

- razumijevanje učenika i procesa učenja: nastavnik razumije psihološke teorije cjeloživotnog razvoja i učenja, teorije koje objašnjavaju različitosti među pojedincima i grupama te razlike među učenicima relevantne za proces učenja i podučavanja, sposoban je da svoja znanja primjenjuje u nastavnom procesu te na osnovu ovih znanja ima uvjerenje da svako dijete može da uči i da se razvija svojim tempom,
- planiranje, podučavanje i vrednovanje: nastavnik razumije logiku nastavnog plana i programa, principe međukurikularnog povezivanja, planiranje i programiranje nastave, metode efikasnog podučavanja te strategije formativnog i sumativnog vrednovanja napretka i postignuća, svoja znanja koristi u nastavi i primjenjuje u skladu s potrebama učenika i nastavnog procesa,
- kreiranje okruženja za učenje: nastavnik poznaje elemente odjeljenske klime i svjestan je njihovog značaja i veze s kvalitetom učenja i podučavanja,
- profesionalni razvoj i odgovornost na radu: nastavnik poznaje modele cjeloživotnog učenja i profesionalnog razvoja i kontinuirano se usavršava te nova znanja i vještine primjenjuje u nastavi,
- partnerstvo škole, porodice i zajednice: nastavnik razumije ulogu i značaj saradnje sa stručnim saradnicima te partnerskog odnosa sa porodicom i lokalnom zajednicom za kvalitet vaspitno-obrazovnog procesa,
- razvoj vaspitno-obrazovnog sistema: nastavnik je svjestan veze između ekonomskih, političkih i društvenih faktora i kvaliteta vaspitno-obrazovnog sistema, te razumije ulogu škole u strateškom pristupu razvoju obrazovanja.

4. *Bezbjednost i zaštita djece od nasilja u obrazovnim ustanovama*

Prema Konvenciji o pravima djeteta, država treba preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje dok je na brizi roditelja, staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu. Zakoni u BiH o osnovnom obrazovanju i vaspitanju i zakoni o srednjem obrazovanju predviđaju mjere koje trebaju osigurati bezbjednost i zaštitu djece. Na nivou države donesene su Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom. Na nivou entiteta i u Brčko Distriktu donesene su smjernice, odnosno protokoli koji regulišu procedure i postupke u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece. U Republici Srpskoj donesen je i primjenjuje se Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske.

Radi ostvarenja najboljeg interesa djeteta i zaštite djeteta od nasilja u obrazovnom procesu, zahtijeva se sljedeće:

a) Zaštita djece od nasilja

- obezbjeđenje efikasnih mehanizama zaštite od nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i bilo koje vrste uznemiravanja učenika: u školskoj zgradi, školskom dvorištu, na prilazu školi i van školskog objekta za vrijeme ostvarivanja vaspitno-obrazovnog rada ili drugih i aktivnosti koje organizuje škola,
- obezbjeđenje sigurnosti i zaštite djece u dvorištu prije početka nastave, za vrijeme odmora i prilikom odlaska iz škole kroz dežurstvo odraslih, a uz prethodnu procjenu rizika od opasnosti u školskim objektima koji se koriste u obrazovnom procesu,
- preduzimanje svih mjera za sigurnost djece i njihovu zaštitu prilikom izvođenja nastavnog procesa van škole (izleti, ekskurzije, škole u prirodi, posjete raznim institucijama u gradu) uz primjenu donesenih pravilnika, smjernica ili uputstava za njihovu organizaciju i procjenu rizika pri organizaciji ovakvih događaja.

b) Zaštita privatnosti djeteta

- prikupljanje podataka o porodičnim prilikama (bračni status roditelja, dijete bez jednog roditelja, dijete bez oba roditelja ili drugi podaci o porodičnim prilikama) obaviti individualno ili kolektivno pomoću upitnika,
- razvijanje i njegovanje atmosfere razumijevanja, uvažavanja i prihvatanja različitosti kao bogatstva. Odrasli su dužni da smanje rizik od ismijavanja, omalovažavanja i ruganja prema djeci koja se razlikuju od većine,
- posebnu pažnju posvetiti zaštiti djece koja dolaze iz siromašnih porodica prilikom realizacije humanitarnih akcija,
- osiguranje da se fotografije i drugi video materijali djeteta ne smiju objavljivati bez saglasnosti djeteta i/ili njegovih roditelja/staratelja,
- poduzimanje mjera da se o djeci u medijima govori afirmativno, a u slučaju da se izvještava o negativnom događaju ili pojavi, osigurati potpunu zaštitu identiteta djeteta.

c) Zaštita djece od manipulacija u političkim kampanjama

- osiguranje zaštite djece od bilo kakve manipulacije u političkim kampanjama,
- prilikom posjeta vaspitno-obrazovnim institucijama od strane političara upozoriti da je za fotografisanje djece i objavljivanje snimaka potrebna saglasnost djece i njihovih roditelja/staratelja.

5. Osiguranje participacije u obrazovanju

Participativna prava djeteta priznata u Konvenciji su i sloboda izražavanja, sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, sloboda udruživanja, pravo na zaštitu privatnosti i pravo na pristup odgovarajućim informacijama i materijalima iz različitih izvora. Sudjelovanje sve djece je prepoznato kao jedno od pet prioritarnih područja Strategije Vijeća Evrope za prava djeteta (2016–2021). Pri ostvarivanju prava na učešće i slobodno izražavanje mišljenja u oblasti obrazovanja, treba uzeti u obzir uzrast djeteta, razvojne karakteristike, kontekst u kojem se odluka donosi, sadržaj (tema, predmet odlučivanja i aktivnosti), adekvatnu pripremu djeteta, interese i prava drugih aktera te eventualne otpore. Kvalitetna participacija djeteta u obrazovnom procesu je ona gdje dijete zajedno s odraslima donosi odluke i gdje se njegovi prijedlozi uzimaju u obzir. Odrasli u ovom procesu djetetu daju širi kontekst, potpunije informacije prilagođene njegovim razvojnim karakteristikama te ishode koji se mogu očekivati od te odluke.

Za ostvarivanje najboljeg interesa u procesu slobodnog izražavanja mišljenja djeteta treba osigurati:

- uvažavanje ličnosti i mišljenja djeteta,
- usklađenost s djetetovim razvojnim karakteristikama,
- povratnu informaciju o tome da li je njegovo mišljenje uzeto u obzir i šta se dalje očekuje od njega (ukoliko mišljenje djeteta nije uzeto u obzir potrebno mu je iznijeti razloge zašto se to desilo),
- osiguranje mogućnosti djetetu da odbije učešće ili iznošenje svoga mišljenja bez posljedica,
- osiguranje mogućnosti da dijete u bilo kojem trenutku iskaže želju da više ne učestvuje, a da zbog toga ne bude sankcionisano, ismijano ili na bilo koji drugi način povrijeđeno,
- osiguranje jasne informacije zbog čega dijete treba da učestvuje u donošenju neke odluke,
- davanje šireg konteksta u kojem se očekuje učešće djeteta,
- davanje informacije o tome šta se očekuje od odluke u čijem donošenju dijete učestvuje i kako se ona reflektuje na druge,
- osiguranje da iskustvo i znanje odraslih u procesu participacije djeteta bude podsticaj kvalitetne participacije, a ne kočnica,
- osiguranje da dijete odlučuje isključivo u donošenju odluke o onome što poznaje, što može da razumije i da sagleda posljedice donesene odluke,
- izbjegavanje situacija u kojima dijete nosi odgovornost za teške odluke u čijem je donošenju učestvovalo nepažnjom odraslih,
- osiguranje informiranosti djeteta o svim pitanjima koja se odnose na njega,
- osiguranje učešća u radu Vijeća učenika,
- učestvovanje u izradi i sprovođenju kućnog reda odgojno-obrazovne ustanove,
- predlaganje poboljšanja vaspitno-obrazovnog procesa.

6. Izricanje disciplinskih mjera

U osnovi discipline su učenje, prenošenje vrijednosti, prava i razvijanje samodiscipline. Međutim, disciplina se, kroz disciplinske mjere, u odgojno-obrazovnom sistemu i dalje razumijeva vrlo usko i gotovo isključivo kao kazna. Uvidom u zakone koji tretiraju pitanja obrazovanja, disciplinske mjere najčešće obuhvataju: ukor razrednika, ukor Odjeljenskog vijeća, ukor direktora, ukor Nastavničkog vijeća, premještanje u drugo odjeljenje iste škole, premještanje u drugu najbližu školu na području općine, privremeno udaljavanje iz nastavnog procesa i isključenje iz srednje škole, i obično su odvojene od stimulativnih mjera. Dakle, ukoliko dijete neopravdano izostaje s nastave, neprimjereno se oblači, ometa nastavu, pokazuje nemaran odnos prema radu, unosi promjene u zvanične školske dokumente, krade imovinu, učestvuje u tuči, posjeduje oružje, izaziva nacionalne i druge netrpeljivosti, može mu biti izrečena jedna od navedenih mjera. Izricanje ovih mjera prati smanjenje ocjene iz vladanja (vrlo dobro, dobro, zadovoljava ili loše), što ovisi o nivou izrečene odgojno-disciplinske mjere. U odgojno-obrazovnim ustanovama neophodno je razvijati pozitivnu disciplinu koja je nenasilna, fokusirana na rješenje, zasnovana na principima razvoja djeteta i pravima djece garantiranim Konvencijom.

U cilju osiguranja najboljeg interesa djeteta u ovoj oblasti treba uvažavati sljedeće elemente:

a) na strani djeteta

- uzrast, zrelost, sposobnosti i druge karakteristike djeteta, odnosno njegove individualne karakteristike,
- potrebe, uključujući odgojno-obrazovne potrebe, jer djeca, najčešće, krše pravila kada osjete da neka od njihovih potreba ostaje nezadovoljena (naprimjer, potreba za pažnjom),
- mišljenje,
- porodične prilike u kojima živi,
- kulturološke i druge karakteristike sredine u kojoj živi,
- potrebu očuvanja identiteta, integriteta, samopouzdanja i samopoštovanja djeteta,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

b) na strani roditelja/staratelja

- mogućnost ostvarivanja i zaštite prava djeteta,
- socio-ekonomsko stanje u kojem porodica živi,
- kvalitet brige o djetetu i mogućnosti roditelja/staratelja da zadovolje potrebe djeteta,
- kvalitet odnosa i veza u kojima dijete odrasta,
- kvalitet odnosa između roditelja/staratelja i djeteta,
- kvalitet mreže koja podržava porodicu,
- mišljenje roditelja/staratelja u vezi s izricanjem disciplinske mjere djetetu,
- spremnost na partnersku saradnju i međusobnu podršku roditelja/staratelja i odgojno-obrazovne ustanove,
- kvalitet odnosa između roditelja/staratelja i odgojno-obrazovne ustanove,

- prisustvo nasilja i/ili zlostavljanja djeteta ili postojanje rizika od nasilja i/ili zlostavljanja u porodičnom okruženju,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

c) na strani odgojno-obrazovne ustanove

- osiguranje sigurnog okruženja za odgoj i obrazovanje svakog djeteta,
- osiguranje jednake prihvaćenosti svakog djeteta,
- osiguranje podsticajne sredine za svako dijete,
- primjenu programa praćenja ponašanja svakog djeteta (u riziku) u ustanovi i van nje i blagovremeno djelovanje kroz stvaranje mreže podrške oko djeteta,
- uvažavanje mišljenja djeteta u procesu izricanja disciplinskih mjera,
- uvažavanje mišljenja roditelja/staratelja u procesu izricanja disciplinskih mjera,
- utvrđivanje uzroka ponašanja djeteta i djelovanje kroz usmjeren pedagoški rad,
- razvijanje pristupa u kojem dijete i okolina uče iz disciplinske mjere bez negativnog etiketiranja,
- uključivanje djece u donošenje pravila ponašanja i posljedica za kršenje istih,
- očuvanje identiteta, integriteta, samopouzdanja i samopoštovanja djeteta u svakoj situaciji,
- postojanje mehanizama pružanja različitih oblika podrške djetetu i njegovoj porodici u odgojno-obrazovnom procesu,
- postojanje konkretnih akcija u cilju preveniranja neprihvatljivih oblika ponašanja,
- aktivnu saradnju s lokalnim službama dječije zaštite i drugim resursima u cilju preveniranja neprihvatljivih oblika ponašanja,
- planiranje i realiziranje aktivnosti usmjerenih ka razvoju partnerstva s roditeljima/starateljima u cilju prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja,
- unapređenje kompetencija nastavnika/odgajatelja/stručnih saradnika u cilju kvalitetnog upravljanja odjeljenjem/grupom,
- prihvatanje šireg razumijevanja discipline i iznalaženje puteva razvoja samodiscipline kod svakog djeteta (disciplinske mjere su i one koje motiviraju, njeguju i razvijaju pozitivne strane ličnosti djeteta, pozitivno potkrepljuju ponašanja djeteta, a ne samo one koje kažnjavaju),
- razvijanje pozitivne discipline u odgojno-obrazovnoj ustanovi,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

d) na nivou zajednice

- postojanje finansijskih sredstava u budžetu nadležne (lokalne) zajednice namijenjenih za podršku kvalitetnom odgoju i obrazovanju,
- donošenje pravilnika o izricanju disciplinskih mjera uz obavezu širokog razumijevanja disciplinskih mjera,
- brisanje disciplinske mjere isključenje iz srednje škole iz Zakona o srednjem obrazovanju,

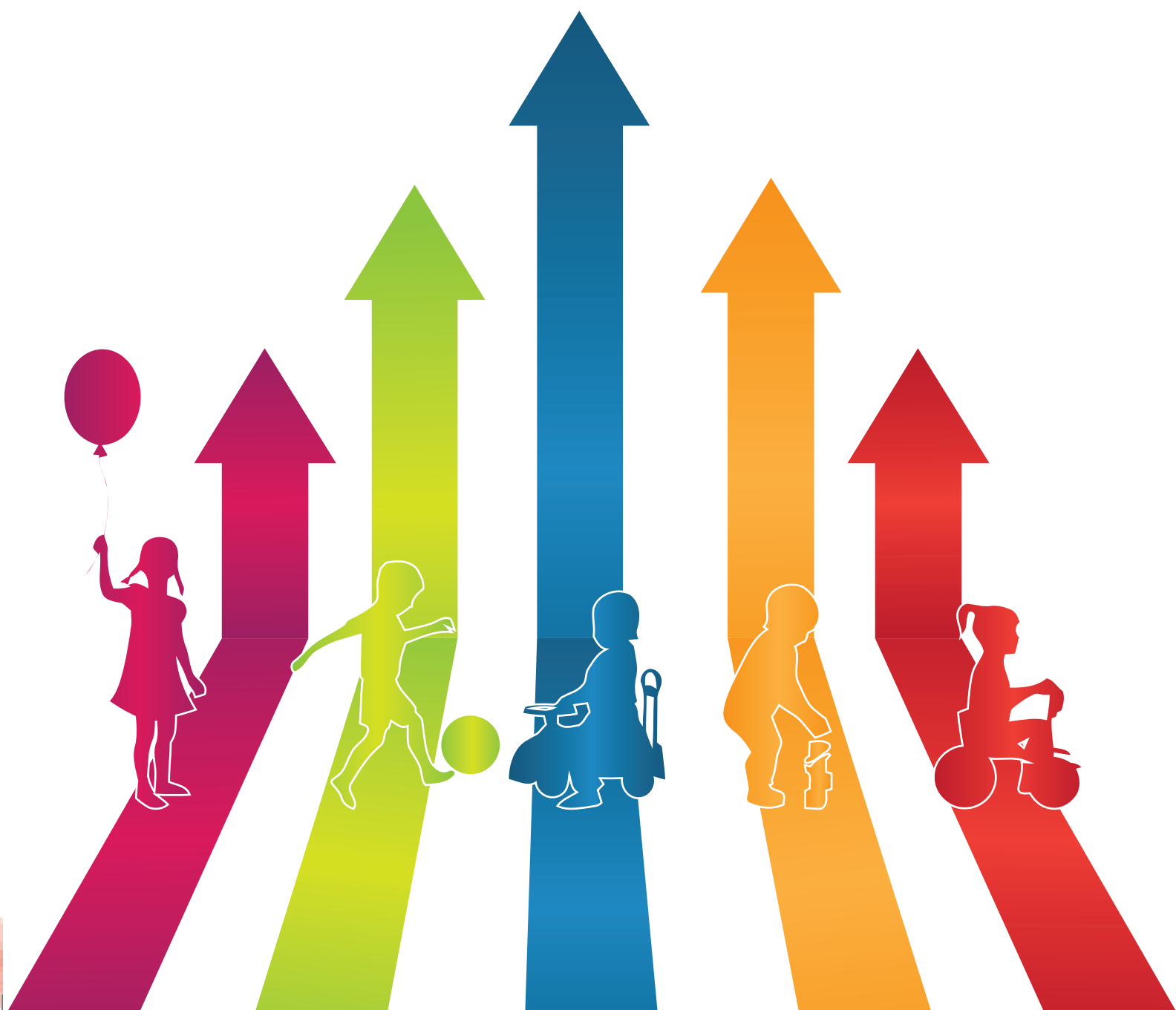
- razvijanje sistema podrške za dijete kojem je izrečena jedna od strožijih disciplinskih mjera, kao što je privremeno udaljavanje iz nastavnog procesa, kako bi dijete imalo organizirano i strukturirano vrijeme koje mu je na raspolaganju,
- osiguranje mehanizma nastavka školovanja za dijete koje je (privremeno ili trajno) isključeno iz srednje škole kroz druge modele školovanja,
- uključivanje u aktivnosti odgojno-obrazovne ustanove predstavnika različitih institucija, kao što su: policija, dom zdravlja, centar za socijalni rad, nevladine organizacije i humanitarne organizacije,
- međuzavisnost svih navedenih elemenata.

4.

ELEMENTI ZA PROCJENU I UTVRĐIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA U OBLASTI ZDRAVSTVENE ZAŠTITE

Mirsada Bajramović, Draženka Malićbegović, Marin Kvaternik, Erna Topuz

Konvencija o pravima djeteta u članu 24. priznaje djetetu pravo na zdravlje i na zdravstvenu zaštitu. Ova odredba normira da države članice djetetu priznaju pravo na uživanje najvišeg mogućeg standarda zdravlja i na olakšanje liječenja i zdravstvene rehabilitacije, obavezujući ih da nastoje osigurati da nijednom djetetu ne bude uskraćeno pravo pristupa službama zdravstvene zaštite (stav 1). Uz to, obavezuje ih i da se zalažu za puno ostvarenje prava na zdravlje i da preduzimaju odgovarajuće mjere, od kojih su neke izdvojene i posebno naglašene (stav 2). U skladu s odredbom stava 2. obaveza domaćih zakonodavaca je da normiraju, a zdravstvenih ustanova da primjenjuju ove mjere, čime će se osigurati ostvarivanje najboljeg interesa djeteta u ovoj oblasti.

U domaćem pravu, djetetovo pravo na zdravlje je uređeno zakonima o zdravstvenoj zaštiti (dalje: ZZZ) entiteta i Brčko Distrikta. Zdravstvena zaštita, kojom se ostvaruje društvena briga za zdravlje, obuhvata zdravstvenu zaštitu djece od rođenja, kao i djece za vrijeme redovnog školovanja u osnovnim i srednjim školama, visokim školama i univerzitetima, najduže do navršene 26. godine (član 12. ZZZ FBiH), odnosno djecu do navršenih 15 godina života, školsku djecu i studente do kraja školovanja, a najkasnije do 26., odnosno 27. godine života (član 8. stav 2. tačka a ZZZ RS i BD).

1. Prevencija bolesti i promocija zdravlja

1.1. Imunizacija

U posljednjih 30 godina, program imunizacije se prilično promijenio, kako širom svijeta, tako i u Bosni i Hercegovini. U najnovijoj studiji koju je Svjetska zdravstvena organizacija sproveda u 73 zemlje, procjenjuje se da će se vakcinacijom u periodu od 2001. do 2020. godine, spriječiti više od 20 miliona smrtnih ishoda i da će se uštediti 350 milijardi američkih dolara na troškove liječenja.

Osnovni prioritet programa imunizacije je da zdravstveni djelatnici, mediji, društvene mreže i sl. pruže maksimalan broj kvalitetnih informacija u vezi s imunizacijom. Struktura, upravljanje i sprovođenje programa imunizacije u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH ima dugu historiju, a postoje zakonski dokumenti, smjernice i akcioni planovi. Programi obavezne imunizacije osiguravaju besplatne vakcine svojoj djeci u BiH.

Paralelno s razvojem strateških i zakonodavnih okvira, uspostavljen je sistem unapređenja obuhvata imunizacije djece koji uključuje:

- Rutinsku imunizaciju i pružanje usluga,
- Uvođenje novih vakcina,
- Kontrolu vakcino-preventabilnih bolesti,
- Kvalitet i kontrolu vakcina,
- Snabdijevanje i nabavku vakcina,
- Nadzor nad neželjenim reakcijama nakon imunizacije,
- Izvještavanje o obuhvatu imunizacije.

Za praćenje unapređenja programa imunizacije, u svakom konkretnom slučaju se, radi osiguranja NID-a, trebaju preduzimati sljedeće aktivnosti:

a) Na strani djeteta

- Uvoditi nove vakcine, kao što su PCV i HPV,
- Povećati obuhvat vakcinacije,
- Eliminirati morbila-rubeole,
- Održavati polio-free status.

b) Na strani roditelja

- Kroz edukaciju roditelja smanjiti otpor prema vakcinama i opći skepticizam među nekim zdravstvenim radnicima i roditeljima kada je riječ o sigurnosti vakcina i koristima od vakcinacije,
- Pružati dovoljno pouzdanih informacija o proizvođaču vakcine i nuspojavama,
- Uticati na percepciju rizika,
- Sprovoditi redovne obuke o nadzoru vakcino-preventabilnih bolesti.

c) Na strani zdravstvene ustanove

- Nastaviti pružati stanovništvu univerzalan pristup kvalitetnim uslugama imunizacije,
- Poboljšati sposobnosti zdravstvenih radnika za prakse upravljanja vakcinama na svim nivoima,
- Revidirati, odnosno ažurirati i implementirati standardne operativne procedure,
- Ojačati sistem izvještavanja i praćenja obuhvata imunizacije,
- Osigurati redovnu analizu podataka o obuhvatu imunizacije i indikatora o uspješnosti imunizacije na svim nivoima,
- Osigurati praćenje i redovnu analizu podataka o eventualnim pojavama reakcija koje su se javile nakon vakcinacije,
- Osigurati adekvatnu pomoć i njegu djeci kod koje je došlo do neželjenih reakcija na vakcinu.

1.2. Rani rast i razvoj djeteta

Politike i strategije ranog rasta i razvoja su kreirane i usvojene od Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Vlade Federacije Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Srpske. Sve nadležne institucije u Bosni i Hercegovini posvećene su njihovoj implementaciji. Vijeće ministara BiH je, također, usvojilo "Zavjet preživljavanju djece" kako bi se povećala posvećenost donosilaca odluka na visokom nivou, u cilju poboljšanja zdravlja žena i djece.

Iako je rani rast i razvoj djece eksplicitno spomenut u Cilju održivog razvoja za obrazovanje, on se implicitno spominje i u drugim ciljevima, uključujući ishranu, zdravlje, zaštitu i mir. Rano djetinjstvo je najvažnija faza cjelokupnog životnog razvoja. Kao važna polazna tačka za djecu i njihove porodice, zdravstveni sektor igra ključnu ulogu u primjeni djelotvornog pristupa ranog rasta i razvoja djece, omogućavajući da se naprave pozitivne promjene u životima djece. Integrisani program ranog rasta i razvoja je inkluzivan i prilagođen je maloj djeci sa smetnjama i kašnjenjima u razvoju putem dvostrukog pristupa koji pruža univerzalnu brigu

za svu djecu i ciljane usluge za one kod kojih su ustanovljena kašnjenja u razvoju. Nakon navršene treće godine, najbolja platforma za pristup djeci i roditeljima su predškolske ustanove. Međutim, što se prije prepoznaju smetnje u razvoju djece, to će im se ranije pružiti usluge koje su im potrebne da bi rasla zdravo i sretno.

Intersektorsko djelovanje je usmjereno na sljedeće populacijske grupe: mlade, buduće roditelje, trudnice i porodilje, porodice s djecom i djecu od 0 do 3 godine, 3 do 6 godina i 6 do 10 godina. Svakoj od ovih grupa mora se pružiti posebna i odgovarajuća pažnja i podrška.

Paralelno s razvojem strateških i zakonodavnih okvira, uspostavljen **je sistem pružanja usluga ranog rasta i razvoja**, koji uključuje:

- Zaštitu i unapređenje zdravlja majki koje se ne može posmatrati odvojeno od zaštite zdravlja djeteta, kroz razvoj odgovarajućih servisa u oblasti zdravstva i vaspitno-obrazovnih institucija,
- Osiguranje odgovarajuće zdravstvene zaštite prije i poslije rođenja,
- Unapređenje multisektorskog pristupa usmjerenog na poboljšanje položaja djeteta kroz uspostavljanje centara za integriranu zdravstvenu zaštitu, kako bi se osigurala blagovremena detekcija, dijagnostika i intervencija,
- Multisektorski pristup za uvođenje standarda za praćenje rasta i razvoja djeteta,
- Pravovremenu intervenciju za djecu sa smetnjama i kašnjenjima u razvoju da bi se izbjegli ili ublažili problemi u kasnijem razvoju,
- Pružanje podrške roditeljima/starateljima, s obzirom da u ovom periodu života djeteta imaju posebnu ulogu.

Pri procjeni i utvrđivanju NID-a radi **određivanja i praćenja pravilnog ranog rasta i razvoja djeteta**, zdravstveni radnik će cijeniti sljedeće elemente:

a) Na strani djeteta

- fizičku i psihičku razvijenost, zdravstveno stanje ili invalidnost,
- porodične, stambene, materijalne i socijalne uslove u kojima dijete živi,
- redovnost vakcinisanja (kalendar imunizacije),
- pravilnu ishranu (pothranjenost, pretilost),

b) Na strani roditelja

- sposobnost da ostvaruju roditeljsko staranje (starost, obrazovni i zdravstveni status, porodični status – potpuna porodica, samohrani roditelj),
- motivisanost da se staraju o životu i zdravlju djeteta,
- posvećenost djeci s posebnim potrebama,
- uključenost u život djeteta,
- eventualne bolesti ili ovisnosti i njihov uticaj na dijete,
- informisanost o djetetovom razvoju, potrebama i mogućnostima,
- materijalne i stambene mogućnosti,
- sređenost i stabilnost odnosa unutar porodice, postojanje nasilja u porodici,

- sposobnost i spremnost da:
  - *zadovolje potrebe djeteta i osiguraju ostvarivanje njegovih prava,*
  - *zaštite dijete od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja,*
  - *zaštite dijete s invaliditetom ili posebnim zdravstvenim problemima.*

Radi **osiguranja pravilnog ranog rasta i razvoja djeteta**, zdravstveni radnik, odnosno zdravstvena ustanova, treba preduzeti sljedeće aktivnosti:

- omogućiti djetetu jednak pristup svim javnim uslugama, uključujući i zdravstvenu skrb i obrazovanje, bez diskriminacije u zakonima i praksi,
- omogućiti multisektorski pristup pružanja usluga,
- uvažavati i ne omalovažavati roditelje kao partnere u procesu staranja o zdravlju djeteta,
- pripremiti dostupne informacije za djecu i roditelje, s opisom procedura za pružanje usluga zdravstvene zaštite djece,
- postupati u skladu s propisima o traženju saglasnosti za preduzimanje zdravstvene mjere, odnosno o obavještanju nadležnog organa radi zaštite najboljeg interesa djeteta,
- izraditi smjernice za stvaranje uslova za zdrav i siguran rast i razvoj djece,
- vršiti sistematski pregled djece bar jednom godišnje,
- prilagođavati pristup zdravstvenim servisima i obrazovnim institucijama u skladu s potrebama djeteta, uključujući pristupačnost rehabilitaciji u zajednici,
- smanjiti stigmju i osigurati liječenje na osnovu dobrovoljnog pristanka i informisanosti djeteta, osim u slučajevima kada to direktno ugrožava njegov i život i zdravlje drugih osoba, osigurati ranu detekciju, dijagnostiku i intervenciju kod djece s teškoćama u razvoju,
- procjenjivati sposobnosti i mogućnosti djece s teškoćama u razvoju i osigurati inkluziju djece u obrazovni sistem,
- razvijati sposobnosti roditelja za rad s djecom s teškoćama,
- sprečavati i minimizirati nastajanja sekundarnog invaliditeta.

1.3. Zdravi stilovi života

1.3.1. Ishrana

Ishrana, pored fizičke aktivnosti, predstavlja osnovni vanjski faktor pravilnog rasta i razvoja djece. Navike u ishrani se stiču u najranijem uzrastu kroz pravilan model ponašanja roditelja. Na ove navike utiče udruženo djelovanje porodice i okruženja.

“Ishrana djece, kako u svijetu tako i kod nas, još uvijek je jedan od vodećih javno- zdravstvenih problema. Stanje uhranjenosti djece ukazuje na njihovo sveukupno zdravstveno stanje. Odgovarajuća ishrana i njega potrebni su za djetetov optimalni fizički i mentalni razvoj. Zbog toga je prirodno da ishrana djece postaje izazov za roditelje i zdravstvene profesionalce.”¹⁰

Dužnost i odgovornost svih odgojno-obrazovnih ustanova je osiguranje i promocija zdrave ishrane.

¹⁰ Smjernice za zdravu ishranu djece uzrasta do treće godine, Vlada Federacije BiH, Sarajevo 2013., str. 11

Ishranom unutar predškolskih odgojno-obrazovnih ustanova trebaju se zadovoljiti nutritivne potrebe djeteta i izbjeći nepoželjni unosi, ali i korigirati eventualni kvalitativni i kvantitativni deficiti i suficiti u dječijoj ishrani u porodici, kao i u vanrednim situacijama u društvu.

Prioritetni pravci djelovanja su:

- Podrška za zdrav početak kroz promociju fetalne ishrane, optimalne ishrane trudnica, zaštitu i promociju dojenja, uvođenje pravovremene prehrane i sl.,
- Osiguranje dostupnih i kvalitetnih usluga, savjeta i informacija za trudnice, majke i djecu i sprovođenje integriranih programa i aktivnosti za unapređenje ishrane djece,
- Edukacija i informisanje profesionalaca, posebno iz sektora zdravstva, obrazovanja, kao i iz sektora koji imaju veze s proizvodnjom i prometom hrane, medija i potrošača,
- Izrada smjernica za ishranu,
- Sprovođenje kampanja koje podižu svijest o značaju pravilne i kvalitetne ishrane,
- Zaštita djece i njihovih porodica od efekata marketinga kojim se propagira hrana bogata soli, šećerima i mastima te podržavanje inicijativa kojim će se reformulisati prakse u cilju unapređenja nutritivnog sastava obrađene hrane za djecu,
- Izrada vodiča za određenu ugroženu populacionu grupu, npr. dijabetičare,
- Primjena standarda za ocjenu stanja uhranjenosti/pothranjenosti,
- Normiranje i standardizovanje ishrane u predškolskim i školskim ustanovama,
- Unapređenje sistema za prevenciju i suzbijanje oboljenja izazvanih neadekvatnom ishranom,
- Stvaranje uslova za sprovođenje periodičnih populacionih istraživanja.

Radi **osiguranja pravilne ishrane djeteta**, zdravstveni radnik, odnosno zdravstvena ustanova, treba preduzeti sljedeće aktivnosti:

- uspostaviti "kulturu dojenja" i otpor "kulturi hranjenja bočicom", uz zagovaranje angažmana i pokretanja svih društvenih struktura,
- otkloniti uticaj i pritiske koji utiču na stavove žena prema dojenju i otklanjanje svih prepreka za dojenje u sistemu zdravstva, na radnom mjestu i u neposrednoj okolini,
- informisati roditelje o prednosti dojenja i pravilnoj ishrani/prehrani, odnosno o potrebi vođenja brige o kvaliteti ishrane prilagođenoj uzrastu djeteta;
- omogućiti pristup nutricionistički vrijednoj hrani kao preduslovu postizanja optimalnog rasta i razvoja te dostizanja najvećeg mogućeg standarda zdravlja,
- razvijati "politiku potpore dojenju" i nadgledati ostvarivanje ciljeva i obaveza edukacije zdravstvenog osoblja koja će im omogućiti pružanje potpore dojenju u praktičnom radu s majkama,
- uvesti "Bolnicu – prijatelj beba" ("Baby friendly hospital") u svim rodilištima,
- uvesti obavezne i redovne posjete patronažne službe,
- izraditi preventivno-promotivni materijal,
- kontrolisati ishranu u predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama,
- zabraniti prodaju nezdrave hrane i napitaka u objektu škole i njenoj blizini.

1.3.2. Prevencija bolesti ovisnosti

U Konvenciji o pravima djeteta normirana je obaveza države da preduzme sve odgovarajuće mjere za razvoj preventivne zdravstvene zaštite djece, a u Općem komentaru broj 15 o pravu djeteta na uživanje najvišeg mogućeg nivoa zdravlja (2013) dodatno je naglašena obaveza države da:

- zaštititi djecu od alkohola, duhana i zabranjenih materija,
- proširi evidencije i poduzima odgovarajuće mjere za smanjenje upotrebe takvih materija među djecom,
- reguliše reklamiranje i prodaju materija koje štete zdravlju djece te predstavljanje takvih proizvoda na mjestima gdje se okupljaju djeca, na medijskim kanalima i u publikacijama dostupnim djeci.

Pravilno i odgovorno ostvarivanje roditeljskog staranja je najvažniji zaštitni faktor od visokorizičnih oblika ponašanja adolescenata, poput upotrebe psihoaktivnih materija i nezaštićenih spolnih odnosa, ali je istovremeno i država obavezana na preduzimanje odgovarajućih mjera u cilju zaštite djece od bolesti ovisnosti. Nadležni organi imaju obavezu obezbijediti da svi adolescenti imaju, unutar i van škole, odgovarajući pristup informacijama o konzumiranju i uživanju duhana, alkohola i ostalih supstanci, ishrani, odgovarajuće informacije o spolnom i reproduktivnom ponašanju, rizicima maloljetničke trudnoće, prevenciji HIV/AIDS-a i spolno prenosivih bolesti, što će im omogućiti donošenje zdravstveno odgovornih odluka.

Pri izvršavanju ovih dužnosti, da bi se ostvario najbolji interes djeteta, treba voditi računa o sljedećem:

a) Na strani djeteta

- zdrav rast i razvoj,
- adekvatno okruženje,
- stvorena navika na zdrave stilove života.

b) Na strani roditelja

- sposobnost i spremnost da:
  - pruže relevantne informacije djeci o zdravim stilovima života,
  - pruže relevantne informacije o štetnosti upotrebe alkohola, duhana, droga i drugih vidova ovisnosti,
  - svojim ponašanjem budu pozitivan uzor za svoju djecu,
  - se obrate za pomoć savjetovalištu, zdravstvenoj, socijalnoj, odgojnoj ili drugoj stručnoj organizaciji kada se za tim ukaže potreba.

Uspješnijem izvršavanju gore navedenih dužnosti države, odnosno nadležnih organa, doprinijet će:

- Uvođenje, tamo gdje on nije uveden, školskog predmeta Zdravstveni odgoj, koji obuhvata teme u vezi sa zdravljem i zdravim stilovima života (zdravu ishranu, fizičku aktivnost), maloljetničkom trudnoćom, spolno prenosivim bolestima, prepoznavanjem svih vrsta nasilja i posljedicama koje ono ostavlja na fizičko i mentalno zdravlje, prevencijom bolesti ovisnosti,
- Educiranje profesionalaca iz različitih sektora, kao i djece i mladih za vršnjačke (peer) edukatore, koji će biti osposobljeni da na savremenim osnovama sprovedu programe prevencije,

- Stvaranje pretpostavki za realizaciju programa prevencije (npr. uspostavljanje centara za stručnu podršku prevenciji ovisnosti i nasilja nad djecom),
- Uspostavljanje specijaliziranih savjetovališta za djecu i adolescente u svakoj lokalnoj zajednici (npr. savjetovalište za juvenilnu ginekologiju, savjetovalište za mlade),
- Obezbjedivanje potpune i efikasne primjene zakona kojima se onemogućava maloljetnim osobama pristup duhanu i duhanskim proizvodima, alkoholu,
- Omogućavanje djeci pristupa informacijama na jeziku prilagođenom njihovom uzrastu.

Elementi koji se moraju uzeti u obzir pri planiranju i realizaciji preventivnih zdravstvenih programa za djecu i adolescente, poštujući zakonom normirane uslove, su: uzrast djece; spol djece; tjelesna, mentalna, moralna, duhovna i socijalna dimenzija razvoja djeteta, sociokulturno porijeklo djece; jezik; pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje i želje.

2. Zdravstvena zaštita djece na primarnom nivou

Pružanje zdravstvene zaštite djece zasniva se na **načelima**:

- Sveobuhvatnosti: ostvaruje se pružanjem zdravstvenih usluga kroz rad timova porodične medicine, bez obzira na spol, godine i bolest djeteta,
- Kontinuiranosti: ostvaruje se organizacijom primarne zdravstvene zaštite uspostavljanjem neprekidnog praćenja stanja zdravlja djece,
- Dostupnosti: ostvaruje se takvim rasporedom zdravstvenih ustanova koji omogućuje podjednake uslove zdravstvene zaštite za svako dijete bez obzira na mjesto življenja, zdravstveno stanje, fizička i ekonomska svojstva djeteta,
- Cjelovitosti pristupa u primarnoj zdravstvenoj zaštiti: osigurava se sprovođenjem objedinjenih mjera za unapređenje zdravlja i prevenciju bolesti te liječenjem i rehabilitacijom.

Pri pružanju zdravstvene zaštite, da bi se ostvario najbolji interes djeteta, zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici trebaju voditi računa o sljedećem:

- pravu djeteta da uživa najviši mogući standard zdravlja koji je moguće dostići, uz poštovanje njegovog tjelesnog integriteta,
- pravu djeteta na osiguran pristup odgovarajućoj medicinskoj njezi u primarnoj zdravstvenoj zaštiti,
- pravu djeteta na osiguran pristup institucijama za liječenje i zdravstvenu rehabilitaciju,
- obavezi zdravstvene ustanove da pruži informacije djetetu o njegovom zdravlju na jeziku razumljivom djetetu; dijete s teškoćama u razvoju ima pravo dobiti informaciju u njemu pristupačnom obliku, prilagođenu njegovom obrazovnom nivou, fizičkom i ekonomskom stanju,
- pravu djeteta da bude uključeno u donošenje odluke o preduzimanju medicinske mjere,

- pravu djeteta na očuvanje fizičkog integriteta, osim kada bi nepreduzimanje medicinske intervencije direktno ugrozilo njegov život,
- obavezi saglašavanja roditelja ili pristanka djeteta za preduzimanje medicinske mjere te obavještanja organa starateljstva u slučaju nedobijanja saglasnosti roditelja ili suprotnosti interesa djeteta i roditelja u pogledu preduzimanja medicinske mjere, odnosno nepostupanja roditelja ili staratelja u najboljem interesu djeteta,
- pravu djeteta na zaštitu privatnosti kod medicinskog pregleda i preduzimanja medicinske mjere,
- obučenosti roditelja o zdravlju, bolesti i njezi djeteta,
- sposobnosti, spremnosti, volji i želji roditelja za saradnjom sa zdravstvenom ustanovom o svim pitanjima važnim za preduzimanje medicinske mjere i njihovom saglašavanju s njenim preduzimanjem,
- potrebi informisanja roditelja o zdravstvenom stanju djeteta oprezno, odmjereno, realno i bez sažaljenja,
- potrebi obavještanja roditelja:
  - da (ako) imaju pravo na boravak uz dijete u bolnici, vodeći se obavezujućim međunarodnim standardima,
  - o mogućnosti obrazovanja djeteta u periodu hospitalizacije.

3. Zdravstvena zaštita djece s teškoćama u razvoju

Djeca s teškoćama u razvoju, kao najranjivija skupina djece, vrlo često su izložena diskriminaciji i nepoštivanju njihovih prava prilikom pristupa i korištenja usluga zdravstvene zaštite.

Konvencija o pravima djeteta (član 24. stav 1) i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (član 25, tačke c i d), garantuju djeci s teškoćama u razvoju uživanje najvećeg stepena zaštite mentalnog i fizičkog zdravlja. Zdravstvene usluge moraju biti dostupne zajednicama u kojima žive djeca s teškoćama u razvoju, a zdravstveni radnici, u javnim i privatnim zdravstvenim ustanovama, moraju biti osposobljeni za pružanje istog kvaliteta usluga djeci s teškoćama u razvoju, kao i drugoj djeci.

Društvena briga za zdravlje, prema zakonima o zdravstvenoj zaštiti u BiH, ostvaruje se pod jednakim uslovima osiguranjem zdravstvene zaštite populacionim i nozološkim grupama od posebnog socijalno-medicinskog značaja. U okviru ovih grupa izričito su navedena djeca i osobe s invaliditetom, što znači da su djeca s teškoćama u razvoju po oba osnova obuhvaćena zdravstvenom zaštitom.

Pri pružanju medicinske zaštite djeci s teškoćama u razvoju, da bi se ostvario najbolji interes djeteta, treba uzeti u obzir sljedeće:

a) Na strani djeteta

- uzrast,
- spol,
- fizički, mentalni, emocionalni i socijalni razvoj,

- sposobnost da primi i razumije informaciju o zdravstvenom stanju i medicinskim mjerama koje se trebaju poduzeti prema njemu,
- sposobnost da izrazi svoje mišljenje u vezi sa zdravstvenim stanjem i medicinskim mjerama koje se trebaju poduzeti prema njemu.

b) Na strani roditelja

- Sposobnost i spremnost da:
  - vode brigu o zdravlju djeteta,
  - zadovolje potrebe djeteta,
  - osiguraju ostvarivanje prava djeteta,
  - osiguraju najbolje uslove za učenje, sticanje životnih vještina i razvoj preostalih sposobnosti djeteta,
- Materijalne i finansijske mogućnosti,
- Stabilnost odnosa unutar porodice, postojanje nasilja u porodici,
- Informiranost o djetetovom razvoju, potrebama i mogućnostima,
- Zdravstveno stanje ili ovisnosti i njihov uticaj na dijete.

c) **Na strani zdravstvene ustanove** (vidjeti u: 2. Elementi za procjenu i utvrđivanje NID-a u oblasti porodične i socijalne zaštite, 5. Djeca s invaliditetom. d) Kapaciteti sistema zdravstvene zaštite).

d) Na strani zajednice

- postojanje programa rehabilitacije i habilitacije u zajednici,
- postojanje novčane podrške i servisa u sistemu socijalne zaštite za djecu s teškoćama u razvoju radi osiguranja uslova za zadovoljavanje njihovih potreba i razvijanje specifičnih vještina,
- osiguranje stabilnih izvora finansiranja rehabilitacije i habilitacije.

Da bi se ostvario najbolji interes djece s teškoćama u razvoju, u zdravstvenoj ustanovi s njima treba **komunicirati** na sljedeći način:

- na početku razgovora predstaviti se djetetu,
- slijepoj i slabovidnoj djeci ne izbjegavati reći "vidimo se", "gledaj"; obavezno ih obavijestiti o eventualnom izlasku iz prostorije u kojoj se s njima komunicira,
- opisati okruženje kako bi dijete stvorilo sliku o okruženju: naprimjer, reći: "Stolica se nalazi jedan metar desno od tebe" ili "Ispred tebe se nalazi prepreka na lijevoj strani",
- pripremiti alternativne forme prilagođene djeci i njihovim sposobnostima kako bi dobili informacije (npr. Brailleovo pismo, velika slova, audio-zapisi ili digitalni formati),
- gluhoj i nagluhoj djeci gledati u oči i obraćati im se kratkim i jasnim rečenicama, osigurati prisustvo prevodioca znakovnog jezika,
- ukoliko dijete može da čita s usana, okrenuti mu se licem kada se govori; govoriti uobičajeno i držati ruke i druge predmete dalje od usana,

- ne pretpostavljati da dijete poznaje znakovni jezik ili da može čitati s usana, već ga pitati o tome,
- djeci s intelektualnim teškoćama govoriti polako, pratiti koliko dijete razumije šta mu se govori, uključiti roditelja/pratioca u komunikaciju ukoliko postoji potreba za tim,
- ne povišavati ton, ne vikati, govoriti umirujućim tonom,
- razgovarati u tihom okruženju kako bi komunikacija bila olakšana,
- premjestiti namještaj i druge objekte u prostoriji tako da se napravi dovoljno mjesta za invalidska kolica, skuter ili druga pomagala za kretanje,
- izbjegavati naslanjanje na pomagala djeteta,
- pogurati dijete koje je u invalidskim kolicima samo kada ono to zatraži.

4. Ocjenjivanje sposobnosti i razvrstavanje djece s teškoćama u razvoju

Konvencija o pravima djeteta priznaje djeci s teškoćama u razvoju pravo na ravnopravno učešće u društvu, u kojem treba da uživaju pun i dostojan život, u uslovima u kojima se postiže njihova samostalnost i olakšava aktivno učešće u zajednici (član 23). Rana identifikacija djece i prepoznavanje znakova smetnji i sposobnost sistema da adekvatno interveniše preduslov su za ostvarivanje njihovih punih potencijala. Sve to zahtijeva multidisciplinarni pristup, kako u prepoznavanju smetnje koju dijete ima, tako i u intervenciji.

Ocjenjivanje sposobnosti i razvrstavanje djece s teškoćama u razvoju vrši multisektoralna Komisija za razvrstavanje djece u sastavu: socijalni radnik, psiholog, pedijatar ili ljekar opće medicine, neuropsihijatar i defektolog. Procjena sposobnosti djece s teškoćama u razvoju se vrši do sedme godine života, a podrazumijeva pregled, opservaciju i konačan nalaz i mišljenje o stepenu invaliditeta kod djeteta. Na osnovu nalaza i mišljenja članova, Komisija predlaže mjere koje treba poduzeti za djetetovo liječenje, zaštitu, odgoj, obrazovanje i osposobljavanje za život i rad.

Treba imati na umu da se, u najboljem interesu djeteta, težeći potpunoj inkluziji, treba omogućiti svakom djetetu s invaliditetom obrazovanje u redovnoj školi. To je u skladu s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom i Politikom u oblasti invalidnosti BiH.

Da bi se u postupku procjene sposobnosti djeteta s teškoćama u razvoju ostvario najbolji interes djeteta, treba uzeti u obzir:

- uzrast: ako je dijete mlađe, postoje veće šanse za njegov oporavak, odnosno osnaživanje i razvijanje preostalih sposobnosti,
- psihomotorične i intelektualne sposobnosti: procjena se mora bazirati na tome šta dijete može, odnosno koje su njegove mogućnosti, a ne šta ne može,
- socijalne vještine,
- spremnost na komunikaciju uvažavajući postojeće probleme u govoru,
- sposobnost zadržavanja pažnje.

Radi ostvarenja najboljeg interesa djeteta, **društvena zajednica** treba da:

- osigura stabilne izvore finansiranja programa procjene,
- osigura obavljanje procjene intelektualnih sposobnosti djeteta uz dužu opservaciju djeteta u njemu poznatom okruženju,
- uspostavi periodične procjene napretka i razvoja sposobnosti kod djeteta,
- utvrdi odgovornost nadležnih institucija za neizvršavanje navedenih elemenata/obaveza.

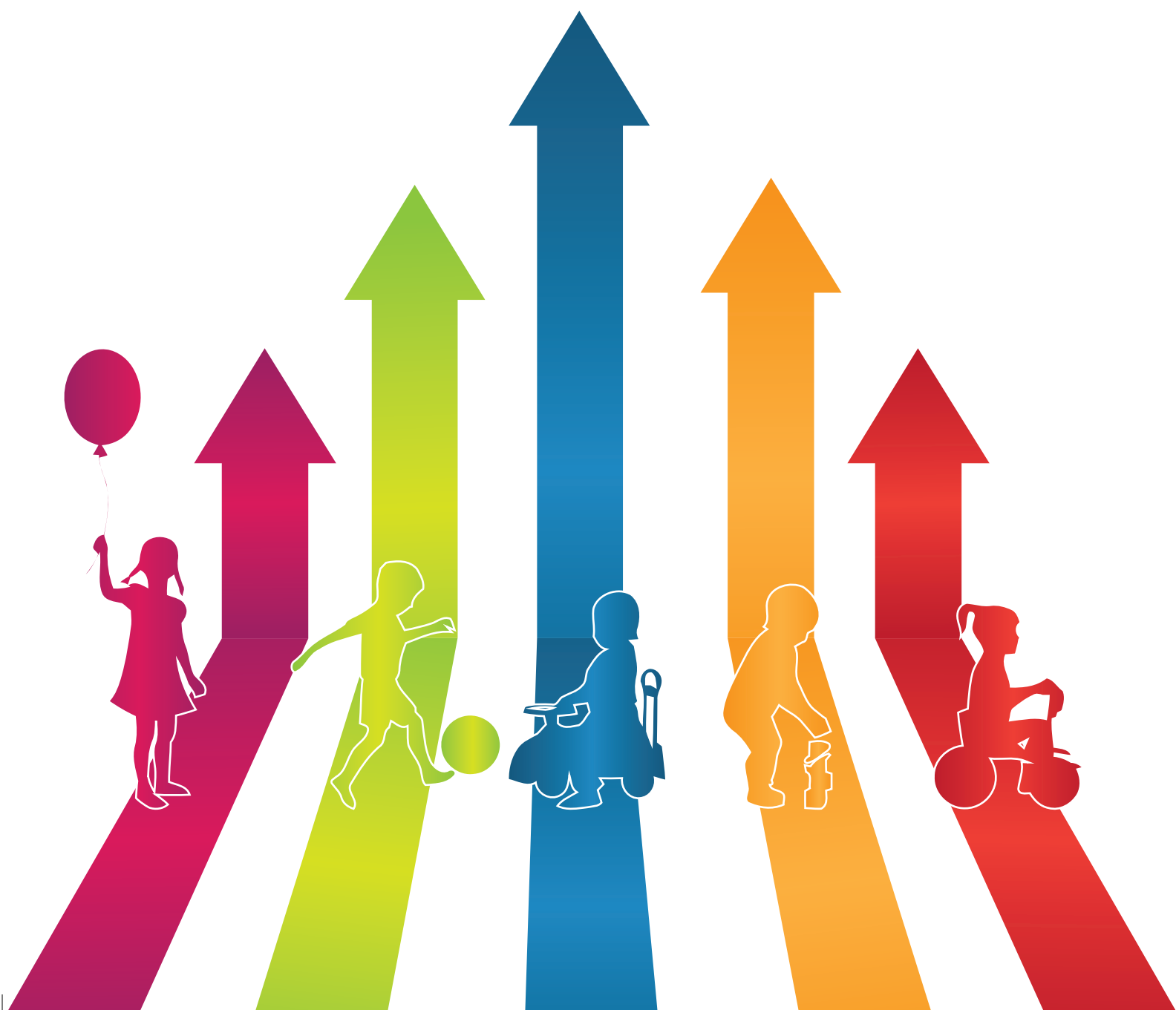

5.

OSTVARIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA U GRAĐANSKOM SUDSKOM POSTUPKU

Nikola Sladoje, Božana Vulić, Katica Artuković, Aleksandra Marin Diklić

Smjernice u građanskom sudskom postupku imaju za cilj da podstaknu ujednačavanje sudske prakse prilagođene najboljem interesu djeteta uz poštivanje procesnih i materijalnih normi zakona koji se trebaju primijeniti u konkretnim slučajevima.

Svako dijete ima pravo da se u svakom postupku, u kojem se odlučuje o pitanjima koja ga se tiču ili u kojima učestvuje, prema njemu postupi s pažnjom i poštovanjem, jer se samo takvim pristupom djetetu na individualnoj osnovi postiže najbolji interes upravo za to dijete, s obzirom na to da je sud taj koji slobodno procjenjuje kakva odluka je u najboljem interesu djeteta. Radi utvrđivanja NID-a nužno je, primjenom multidisciplinarnih metoda i njegovim povezivanjem sa svim ostalim pravima priznatim djetetu, stručno i tačno procijeniti svaki konkretan slučaj. Najuža veza i odnos u postupku postoji između NID-a i djetetovog prava na izražavanje stavova i mišljenja o pitanjima koja ga se tiču (član 12. KPD).

Pravo djeteta na izražavanje i uvažavanje vlastitog mišljenja u skladu s uzrastom i zrelošću preuzeto je u domaćim porodičnim zakonima. Ono ima veliki značaj u procesu formiranja djeteta u zdravu, odgovornu i samostalnu ličnost, jer je mišljenje djeteta rezultat njegovih potreba i želja. Realizacija ovog prava u građanskim sudskim postupcima nema karakter saslušanja, već razgovora s djetetom u kojem se sluša mišljenje djeteta, odnosno u kojem se manifestuje mišljenje djeteta.

Dijete se može pojaviti u različitim procesnim ulogama. Njegovom učešću u sudskom postupku treba posvetiti posebnu pažnju i oprez, kako bi se dijete u što većoj mjeri zaštitilo. Dijete treba razumjeti značaj svoje uloge pred sudom, zbog čega mu se ona treba prezentirati na prikladan način, zavisno od uzrasta, tako da se u toj ulozi dijete osnaži, a istovremeno zaštiti. Sudski postupak se treba voditi u najboljem interesu djeteta, kako radi zaštite njegovog integriteta tako i radi ostvarivanja njegovih prava u tom postupku.

Za Bosnu i Hercegovinu su, zbog raseljenosti stanovništva, veoma značajni i građanski sudski postupci s inostranim elementom u kojima učestvuje dijete, a koji se uz primarnu primjenu konvencija završavaju odlukama domaćih sudova. Istraživanja pokazuju da su u ovim predmetima postupanja sudova neujednačena, kako u pogledu zaštite integriteta djeteta tako i u pogledu ostvarivanja njegovih prava.

Pored domaćeg procesnog zakonodavstva, za učešće djeteta u postupku relevantne su Smjernice Vijeća Evrope o pravosuđu prilagođenom djeci (2010) i Opći komentar Komiteta za prava djeteta broj 12 o pravu djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja (2009). Ovi dokumenti su bili glavna osnova za izradu smjernica u oblasti građanskih sudskih postupaka.

Položaj i prava djeteta u sudskim postupcima regulisani su domaćim propisima koji formalno omogućuju da dijete izrazi svoje mišljenje. Međutim, u porodičnim sporovima interesi djeteta najčešće dolaze u sukob s interesima njegovih roditelja, a koji su dužni zastupati njegove interese. Veoma je složen poduhvat ocijeniti šta je najbolji interes djeteta u postupcima kada prava i interese djeteta treba dovesti u vezu s pravima i interesima drugih učesnika u postupku. Neophodno je podsticati razvoj multidisciplinarnih metoda za ocjenu najboljih interesa djeteta, baviti se svakim predmetom pojedinačno, stručno, brzo i efikasno. Najbolji interesi djeteta u građanskim postupcima moraju se sagledati i u kombinaciji s drugim pravima djeteta, kao. npr. pravom da se čuje njegov glas, pravom da bude zaštićeno od nasilja, pravom da ne bude odvojeno od roditelja itd. Sveobuhvatan pristup mora biti pravilo. Poštovanje dostojanstva djeteta je jedan od osnovnih zahtjeva na planu ljudskih prava. Nekim kategorijama posebno osjetljive djece može biti potrebna posebna zaštita. Djeca, bez obzira na uzrast, uvijek su nosioci svojih prava.

1. Učešće djeteta u postupku

U građanskim sudskim postupcima (parničnom, vanparničnom i izvršnom) dijete se može javiti u različitim procesnim ulogama (uloga stranke, učesnika i svjedoka). Postoje brojne pravne, socijalne, kulturne i ekonomske prepreke njegovom pristupu sudu, a najvažnija među njima je odsustvo poslovne sposobnosti. Bez obzira na vrstu postupka, djetetu mora biti obezbijeđeno da u punoj mjeri, u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima, učestvuje u postupku i ostvaruje sva svoja procesna prava i ovlaštenja. Dijete se mora uključiti u postupak prije nego što donese bilo koju odluku koja utiče na djetetov sadašnji ili budući status.

U svakom sudskom postupku potrebno je pribaviti mišljenje djeteta, osim ako stručna osoba (čije mišljenje, između ostalog, treba biti zasnovano i na djetetovom izjašnjenju) procijeni da to ne bi bilo u najboljem interesu djeteta.

Osobama koje rade s djetetom treba obezbijediti stručnu superviziju u radu. Sve ove osobe trebaju dobiti odgovarajuću interdisciplinarnu obuku o pravima i potrebama djeteta različitih starosnih grupa, kao i o postupcima koji su prilagođeni djetetu.

Alternativno/mirno rješavanje sporova treba poticati kada je to god moguće i u skladu s najboljim interesima djeteta. Dijete treba biti detaljno informirano o takvom postupku i treba mu biti omogućeno da iznese svoje mišljenje.

Postupci u kojima se odlučuje o pravima djeteta moraju imati prioritet u odnosu na ostale postupke. U domaćem zakonodavstvu od suda se zahtijeva da u postupcima u porodičnim predmetima, a naročito pri određivanju rokova i ročišta, obraća posebnu pažnju na potrebu hitnog rješavanja spora radi zaštite interesa djeteta. Poštivanjem **načela hitnosti** osigurava se postupanje i donošenje odluke u što je moguće kraćem roku i sprečava da protek vremena izazove trajne i neotklonjive štetne posljedice na dijete i njegov odnos s roditeljem/ima. Pored toga, ono je značajno i zato što djeca imaju drugačiji doživljaj vremena u odnosu na onaj koji imaju odrasle osobe, npr. brakorazvodna parnica koja traje jednu godinu, desetogodišnjem djetetu se može činiti znatno duže nego odrasloj osobi.

1.1. Pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja

Konvencija o pravima djeteta je priznala djetetu, koje je u stanju formirati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim pitanjima koja se na njega odnose, a država ih je dužna uvažavati u skladu s uzrastom i zrelošću djeteta. U tu svrhu, djetetu se direktno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe, mora osigurati da bude saslušano u svakom sudskom (i upravnom postupku) koji se na njega odnosi, na način koji je u skladu s procesnim pravilima nacionalnog zakonodavstva (član 12).

Ovo pravo djeteta, koje je u isto vrijeme i jedno od vodećih načela Konvencije, nije apsolutno, već pripada djetetu sposobnom formirati mišljenje. U domaćem porodičnom zakonodavstvu dijete ima pravo na slobodno izražavanje i uvažavanje mišljenja u skladu sa svojim uzrastom i zrelošću.

Prije početka svakog ročišta potrebno je **procijeniti sposobnost djeteta za izražavanje mišljenja**, odnosno uzrast i zrelost, odnosno razumijevanje djeteta u odnosu na sudski postupak koji predstoji, te shodno toj stručnoj procjeni pripremiti sve ostale sudionike i prilagoditi se djetetu koliko je to maksimalno moguće.

U ovoj procjeni sposobnosti, radi ostvarenja NID-a, mora se voditi računa da se:

- polazi od pretpostavke da je dijete sposobno da formira sopstveno mišljenje. Teret dokazivanja sposobnosti nije na djetetu, već onaj ko smatra dijete nesposobnim mora to dokazati,
- procjena vrši u svakom konkretnom slučaju, imajući u vidu konkretno dijete, konkretno pitanje i okolnosti,
- cijeni sposobnost djeteta, bez obzira na oblike izražavanja mišljenja: kroz igru, govor tijela, izraze lica, crtanje, slikanje, jer prihvatanjem ovih oblika izražavanja daje se mogućnost i sasvim malom djetetu da pokaže razumijevanje, izbore i sklonosti.
- mišljenje djeteta u sudskom postupku cijeni, bez obzira na oblik u kojem je izraženo. Dijete treba posmatrati i prema njemu se ponašati kao prema punopravnom ljudskom biću, sa suosjećanjem, djetetu treba vjerovati, razumjeti njegove potrebe, osjećanja, vjerovanja i uvažiti individualnost uopće.

1.2. Priprema djeteta za učešće u postupku

Princip najboljeg interesa djeteta nalaže da učešće djeteta u sudskom postupku u što je moguće manjoj mjeri naruši njegovu emotivnu dobrobit i bude za njega stresno iskustvo.

Da bi se to postiglo, onda kada će dijete neposredno učestvovati u postupku, potrebno ga je osnažiti i pripremiti za to.

Da bi se ostvario najbolji interes djeteta, prilikom pripreme djeteta za učešće u postupku, u svakom konkretnom slučaju, zavisno od starosne dobi djeteta i zrelosti, potrebno je da se dijete informiše:

- o predmetu sudskog postupka i svojoj ulozi u postupku,
- o pravu da izrazi svoje mišljenje, kao i o pravu da ga ne izrazi, odnosno da je izražavanje vlastitog mišljenja njegovo pravo, a ne obaveza,
- da može dati posredni ili neposredni iskaz, te da bude svjesno posljedica izbora,
- da njegovo izraženo mišljenje može imati uticaj na konačnu odluku, da zna da je njegovo mišljenje važno za sud, ali da ono samo ne odlučuje o ishodu postupka, već da odluku donosi sud na osnovu svih iznesenih činjenica i izvedenih dokaza,
- o pravu da izrazi svoje želje, emocije, zabrinutost, da ima pravo da postavlja pitanja i da očekuje odgovor,
- o pravilima ponašanja za vrijeme izražavanja svog mišljenja,
- o tome gdje se sud nalazi, kako sudnice izgledaju, ko gdje sjedi u sudnici i koja im je uloga, gdje će dijete sjediti, ko će s njim obaviti razgovor, na koji način se vodi rasprava, kako se ko ponaša u odnosu na ulogu u postupku, koliko otprilike traje postupak, kada će biti pozvano,
- o sigurnosnim provjerama na ulazu u zgradu suda, o potrebi da isprazni džepove i ostavi kod kuće metalne predmete, te o potrebi kroz prolazak detektora metala, jer zaštitari u uniformama, često sa pištoljima oko pojasa, mogu preplašiti dijete ako ne očekuje takvo okruženje,
- da će u sudu provesti i do nekoliko sati tako da može ponijeti neku igru, predmet ili igračku koju voli kao zanimaciju dok čeka, ali i kao utjehu i ohrabrenje,
- da ono nije krivo za vođenje sudskog postupka i da su osjećaj straha i nelagode sasvim prirodni i razumljivi i da ih slobodno može izraziti.

Sud donosi odluku o tome kome će biti povjerena priprema djeteta za učešće u sudskom postupku. Pri izvršavanju ove dužnosti, u svakom konkretnom slučaju, da bi se ostvario NID, vodi se računa o tome da:

- dijete za razgovor (izražavanje mišljenja pred sudom) u pravilu najbolje pripremaju roditelji/staratelji/usvojitelji, jer u njih dijete ima najviše povjerenja, oni poznaju svoje dijete, njegove reakcije, navike i mogu odrediti način pristupa koji je u najboljem interesu njihovog djeteta, ali roditelje treba uputiti kako da pripreme dijete za razgovor te posebno upozoriti da nije poželjno dijete ispitivati o sadržaju razgovora sa sudijom, psihologom ili zastupnikom, a posebno ne o mišljenju koje je izrazilo. Potrebno je da se roditelji suzdrže od komentara, ako im dijete samo kaže kako je izrazilo svoje mišljenje. Dijete ne smije biti dovedeno u situaciju da, nakon što izrazi svoje mišljenje u postupku, bude izvrgnuto neprimjerenim ponašanjima roditelja,
- ukoliko sud ima saznanja da roditelji međusobni sukob svjesno ili nesvjesno prenose na dijete i ocijeni da oni zbog vlastitih interesa zanemaruju najbolji interes djeteta, naložit će organu starateljstva da pripremi dijete za učešće u sudskom postupku. Ako je u konkretnom slučaju organ starateljstva pokrenuo sudski postupak, pripremu djeteta sud povjerava neovisnom ili školskom psihologu, porodičnom savjetovalištu, centru za mentalno zdravlje ili nekoj drugoj ustanovi specijaliziranoj za ovu vrstu podrške djeci,
- ukoliko sud iz podataka u spisu predmeta ili drugog neposrednog saznanja utvrdi da je dijete uključeno u neki terapijski postupak, pripremu djeteta za sud će povjeriti njegovom terapeutu,
- ukoliko je sud imenovao djetetu posebnog zastupnika, priprema se povjerava privremenom zastupniku.

1.3. Razgovor s djetetom u postupku

Razgovor s djetetom obavlja sudija nakon što pribavi mišljenje organa starateljstva ili psihologa, uz uvažavanje djeteta, poštujući njegovu individualnost, boju kože, spol, starost, nacionalnu pripadnost, kulturu, eventualni invaliditet ili bolest ili bilo koju drugu pripadnost i/ili obilježje.

Bez obzira na znanja i vještine o uspostavljanju odnosa i djelotvornoj komunikaciji s djetetom, važno je da se sudija dobro pripremi za razgovor. Priprema podrazumijeva prikupljanje informacija o djetetu i specifičnostima slučaja o kojem se razgovara ili se donosi odluka (dob, školovanje, osobitosti, odnosi s drugima, historija slučaja i dr.), kao i planiranje strukture razgovora s definiranim područjima koja je potrebno ispitati/provjeriti.

Tokom razgovora s djetetom sudija treba voditi računa o tome da:

- njegov položaj u odnosu na dijete ne smije biti ugrožavajući (distanca, s visine), da se dijete osjeća opuštено prilikom razgovara, što može zahtijevati od sudije da izbjegne izvjesne formalnosti, kao što je nošenje sudijske odore ili da ne razgovara s djetetom u samoj sudnici, već u prostorijama organa starateljstva, kao i drugim prikladnim prostorijama, poput škole, vrtića, biblioteke, kuće ili stana u kojem dijete živi. Ako se razgovor obavlja u sudnici, okruženje koliko je god moguće treba prilagoditi uzrastu djeteta, npr. u sudnicu staviti najmanje jedan predmet koji će biti prilagođen dobi i zrelosti djeteta u konkretnom slučaju i koji će biti u djetetovom vidnom polju većinu vremena provedenog u sudnici,
- svojim stavom, mimikom, gestikulacijom i govorom tijela šalje djetetu poruku: "Ne boj se. Slušam te. Želim da čujem ono što mi želiš reći.",

- razgovor bude što je moguće kraći, zbog toga što dijete zadržava pažnju i koncentraciju u relativno kratkom razdoblju; da bi se to i postiglo, potrebno je unaprijed pripremiti pitanja za dijete,
- naglasi djetetu da je sve što će reći važno te da ga potiče da ispriča sve što mu padne na pamet, iako misli da to nije važno,
- ne persira dijete i dijete oslovljava njegovim imenom,
- govori sporije i s kraćim rečenicama,
- poštuje uzrast, posebne potrebe, zrelost i stepen shvatanja djeteta, a imajući na umu i njegove moguće teškoće u komuniciranju,
- djetetov uzrast ne smije biti jedini razlog zbog kojeg ono neće biti saslušano,
- djetetu omogući da bude saslušano i da izrazi svoje stavove na način koji ono odabere, a koji odgovara njegovoj mogućnosti shvatanja i sposobnosti komuniciranja, vodeći računa o okolnostima slučaja,
- pitanja prilagodi dobi i zrelosti djeteta i ne postavlja direktna pitanja kao npr. "S kojim roditeljem želiš živjeti?",
- razgovor s djetetom počne s jednostavnim, konkretnim, nefokusiranim i nesugestivnim pitanjima (npr. "Ispričaj mi nešto o svojim posjetama tati." ili "Kako je živjeti sa mamom?"), te tako nastaviti (npr. "Kaži mi nešto više o tome."),
- izbjegava ponavljanje pitanja. Djetetu treba reći: "Ako te ponovno pitam, ne znači da želim da promijeniš odgovor. Važno mi je samo da kažeš sve čega se sjećaš, najbolje što možeš.",
- jezik mora biti prilagođen uzrastu djeteta, da ne koristi riječi koje djeci nisu razumljive (npr. staratelj, zastupnik, povjeren, posredovanje i sl.),
- djetetu naglasi da se može ispraviti ako je nešto pogrešno razumjelo te da su odgovori "ne znam" i "ne razumijem" potpuno prihvatljivi,
- dijete treba znati da se može koristiti riječima kojima želi, a sudija pritom neće pokazivati uznemirenost, preneraženost ili ljutnju,
- ne požuruje i ne ometa dijete dok govori i odgovora na pitanja; ne treba dozvoliti nikome da remeti i prekida razgovor prolaženjem kroz prostoriju, obraćanjem djetetu ili osobi koja razgovara s djetetom,
- ne postavlja pitanja koja kod djeteta mogu izazvati osjećaj krivice prema drugom roditelju (npr. s kojim roditeljem bi željelo živjeti),
- je potrebno procijeniti izražava li dijete zaista svoje mišljenje ili je izmanipulirano, štiti li roditelja kojeg smatra slabijim, kojeg sažalijeva, želi li ugoditi određenom roditelju, je li izraženo mišljenje u interesu njegove dobrobiti ili, primjerice, bira roditelja koji je blaži, više mu dopušta, ispunjava mu želje itd.,
- ne insistira uvijek na izjašnjavanju: onda kada kod djeteta postoji otpor, potrebno je ohrabriti i pronaći način da se dijete podstakne da izrazi mišljenje, pronaći pristup koji djetetu najviše odgovara,
- razgovor s djetetom završi na pozitivan način, zahvali djetetu na njegovom sudjelovanju, ohrabri ga i pohvali za njegovo učešće pred sudom i informiše dijete da će sud donijeti odluku koja će biti u njegovom najboljem interesu.

Razgovor s djetetom se obavlja uz posredovanje organa starateljstva. Djetetu treba omogućiti izražavanje vlastitog mišljenja bez prisutnosti roditelja ili drugih osoba koje bi mogle biti u sukobu interesa s djetetom, ali i poštovati želju djeteta kad želi da uz njega bude osoba od povjerenja dok izražava svoje mišljenje.

Ukoliko sudija nije siguran da li će pravilno i profesionalno komunicirati s djetetom, treba zatražiti pomoć specijalizovanih stručnjaka.

Sudija mora s naročitom pozornošću unijeti sadržaj razgovora s djetetom u zapisnik.

1.3.1. Informisanje djeteta

Djetetu je potrebno dati sve relevantne i potrebne informacije o pravima, ali i o mehanizmima i instrumentima koje može koristiti kako bi svoja zagarantovana prava ostvarilo u konkretnom sudskom postupku ili ih, ukoliko je potrebno, zaštitilo.¹¹

Sudija u toku sudskog postupka informiše dijete o tome da:

- želi da čuje njegovo mišljenje,
- slobodno može da postavlja pitanja i da će dobiti odgovore na pitanja koja su u vezi s njegovim interesom i položajem u tom postupku, a kako bi na osnovu raspoloživih i tačnih informacija (roditelji ponekad zbog pristrasnosti mogu pogrešno informisati svoje dijete), formiralo i izrazilo svoje mišljenje,
- izražavanje mišljenja je njegovo pravo, a ne obaveza,
- njegovo mišljenje u sudskom postupku je bitno i da će tom mišljenju posvetiti dužnu pažnju,
- njegovo mišljenje može imati uticaj na odluku koju sud donosi u postupku, ali da će sud donijeti konačnu odluku cijeneći i ostale dokaze (da dijete ne misli da je teret konačne odluke suda isključivo na njemu, niti da ako sudija sasluša njegovo mišljenje da to znači da ono "pobjeđuje" u sudskom postupku),
- može promijeniti svoje mišljenje i to saopštiti sudu na način prihvatljiv uzrastu djeteta.

Po okončanju sudskog postupka u kojem je dijete neposredno izrazilo svoje mišljenje, sud je obavezan, vodeći se načelom najboljeg interesa djeteta, dostaviti:

- djetetu povratne informacije o tome kako je odlučeno,
- informacije djetetu o tome kako je njegovo mišljenje uticalo na odluku. UN Komitet za prava djeteta ističe da ta informacija može upozoriti dijete da pokrene odgovarajući postupak povodom pravnih lijekova (tačka 45. Komentara). Komitet ne navodi na koji način osoba koja donosi odluku treba prenijeti djetetu informaciju. Kako je nerealno očekivati da sudija to lično čini zbog prirode domaćeg sudskog postupka, ovaj bi zahtjev mogao ispuniti i posredno, preko osobe koja je u postupku eventualno zastupala dijete, ili bi, u slučaju da je sudija neposredno saslušao dijete, mogao zadužiti predstavnika organa starateljstva i/ili neku treću osobu da djetetu prenese odgovarajuće informacije.

¹¹ U članu 3. Evropske konvencije o ostvarivanju dječijih prava djetetu je priznato pravo na dobijanje svih relevantnih informacija (član 3 a), a sud je obavezan na davanje djetetu takvih informacija u postupku koji se odnosi na dijete, a prije donošenja odluke (član 6 b). Kao "relevantna informacija" je određena ona "koja odgovara uzrastu i shvatanju djeteta i koja će omogućiti djetetu da u potpunosti ostvari svoja prava, osim ako je njeno davanje u suprotnosti s dobrobiti djeteta" (član 2).

2. Sudske odluke u postupku koji se odnosi na dijete

Sudske odluke koje se odnose na dijete moraju biti pisane i obrazložene na jasan, jednostavan i lako razumljiv način tako da ih dijete može shvatiti i razumjeti, te zaključiti da je sud vodio računa o njegovom najboljem interesu.

U svakoj odluci koja se odnosi na dijete ili djecu, sud mora, da bi pokazao da je vodio računa o NID-u, u **obrazloženju navesti**:

- motiv: sve činjenice koje se tiču djeteta te elemente koji su bitni za procjenu NID-a, njihov sadržaj i na koji način su odmjereni elementi u utvrđivanju NID-a,
- opravdanje: Ako se odluka razlikuje od djetetovih stavova, razlog za to treba biti jasno naveden. Ako odabrano rješenje u izuzetnim slučajevima nije u najboljem interesu djeteta, osnov za takvu odluku mora se obrazložiti kako bi se pokazalo da su najbolji interesi djeteta bili prvenstveno razmatrani unatoč rezultatu. Nije dovoljno navesti samo općenito da su druge okolnosti imale prevagu nad najboljim interesima djeteta; sve okolnosti koje su razmotrene moraju se tačno obrazložiti u pogledu datog slučaja, uz objašnjenje zašto im je dat veći značaj u odnosu na druge u tom slučaju.
- vjerodostojno objašnjenje zašto najbolji interes djeteta nije bio dovoljno jak da ostvari prevagu nad drugim razmatranjima (Komentar br. 14, t. 97).

Kvalitetnim obrazloženjem sudske odluke, iznošenjem razloga zbog kojih je sud donio odluku u najboljem interesu djeteta, sud poštuje i pravo djeteta i njegovih roditelja na pravičan postupak. O ovom pravu u oblasti koja se ovdje razmatra zauzeo je stav Ustavni sud Bosne i Hercegovine. "Što je konkretan interes djece je uvijek primarna procjena. Evropski sud priznaje nadležnim vlastima pravo slobodne procjene o tome kakva je odluka u interesu djece i ne smatra da je neophodno da mijenja odluke nacionalnih sudova, vodeći računa o prevladavajućim društvenim i kulturnim okolnostima. Zadatak Ustavnog suda u konkretnom slučaju, u smislu prava na pravičan postupak iz članka 6. stavak 1. Evropske konvencije, jeste da ocijeni da li su redoviti sudovi osporenim odlukama (...) naveli jasne razloge i interes mladb. M.K. u pogledu njegovog povjeravanja na roditeljsko staranje tužitelju. (...) U konkretnom slučaju Ustavni sud zapaža da su redoviti sudovi na dvije instance jasno obrazložili svoje odluke kako u pogledu utvrđenog činjeničnog stanja, tako i u pogledu primjene materijalnog prava, a takva obrazloženja Ustavni sud ne smatra proizvoljnim." (Odluka broj Ap 425/16 od 07. 06. 2016. godine)

Prijedlog o povjeravanju djeteta jednom od roditelja, koji sud mora zatražiti, a organ starateljstva dostaviti sudu, je neophodan i značajan, ali ne može biti isključiv osnov za odluku, jer je prijedlog samo jedan od dokaza, a sud činjenice u cilju najboljeg interesa djeteta utvrđuje na osnovu svih izvedenih dokaza. Stav sudske prakse je da u parnici u kojoj se odlučuje o čuvanju i vaspitanju djeteta "sud treba da uzme u obzir mišljenje organa starateljstva, ali to mišljenje ne može da bude osnov za presudu niti može zamijeniti dokazivanje koje se inače mora provesti. O istinitosti činjenica sud odlučuje ne samo na osnovu mišljenja organa starateljstva, već i na osnovu ostalih provedenih dokaza kao i na osnovu rezultata cjelokupnog postupka" (Odluka Vrhovnog suda Republike Srpske broj 71 0 P 150699 14 Rev od 11. 02. 2016. godine).

Odluka suda ne mora nužno značiti da je postojeći partnerski (roditeljski) konflikt riješen. Uvažavajući NID, sud roditelje može uputiti da u centru za socijalni rad (porodičnom savjetovalištu, ukoliko postoji) ili u centru za mentalno zdravlje zatraže podršku za porodicu kako bi se osigurao nadzor nad cjelokupnom situacijom nakon završetka postupka, a sve kako bi se osigurao najbolji interes djeteta.

3. Posebni postupci radi zaštite interesa djeteta

3.1. Postupak u sporovima o izdržavanju djeteta

Sudska odluka o izdržavanju djeteta mora imati obrazloženje za dosuđeni iznos izdržavanja (naročito kada sud djetetu predškolskog i djetetu školskog uzrasta dosudi isti iznos izdržavanja).

U obrazloženju odluke sud mora obrazložiti razloge iz kojih se na jasan način može zaključiti da je ta visina prvenstveno u najboljem interesu, odnosno da je srazmjerna potrebama djeteta. Ovo stoga što se izdržavanjem zadovoljavaju potrebe djeteta, odnosno obezbjeđuje njegova egzistencija i standard približan onom koji imaju roditelji. Pri tome, potrebno je imati u vidu i standard okoline u kojoj dijete živi, slijedom čega su kod određivanja visine doprinosa za izdržavanje opredjeljujuće potrebe djeteta. Upravo se zbog toga vodi računa o tome da se dosudi iznos koji će potrebe djeteta zadovoljiti, bez obzira na eventualno mala mjesečna primanja ili potpuno odsustvo tih primanja na strani roditelja dužnika izdržavanja, odnosno njegovu nezaposlenost. U najboljem interesu djeteta moguće je umjesto procenta od najniže plaće, dosuditi doprinos u fiksnom iznosu (Odluka Vrhovnog suda Republike Srpske broj Rev 157918 16 od 15. 02. 2017. godine). Roditelj je dužan da iskoristi sve svoje mogućnosti te uloži i pojačane napore kako bi obezbijedio pristojnu egzistenciju svome djetetu. Pri procjeni ovih mogućnosti sud mora imati u vidu da roditelj s kojim dijete ne živi ima veće mogućnosti za sticanje većih novčanih sredstava, jer je oslobođen svakodnevne brige oko zaštite, vaspitanja i čuvanja djeteta.

3.2. Postupak u sporovima o izdržavanju djeteta s inostranim elementom

Inostrani element kod izdržavanja djeteta postoji u situacijama kada roditelji djeteta žive u različitim državama. Svaka suverena država vrši vlast na svojoj teritoriji, tako da se sudske odluke ili odluke drugih organa izjednačene sa sudskim odlukama jedne države ne mogu izvršiti na teritoriji druge države bez odgovarajućeg postupka priznanja ili bez postojanja međunarodnog ugovora koji omogućuje izvršenje takve odluke.

Najbolji interes djeteta prepoznat je kroz međunarodne instrumente u postupku izvršenja stranih sudskih odluka i prije usvajanja Konvencije o pravima djeteta pa je tako Njujorška konvencija o ostvarivanju alimentacijskih zahtjeva u inostranstvu iz 1956. godine omogućila da se strane sudske odluke izvršavaju po pojednostavljenom, hitnom i ekonomičnom postupku.

Haška konvencija o međunarodnom ostvarivanju izdržavanja djece i ostalih oblika porodičnog izdržavanja iz 2007. godine je dalje unaprijedila ovu saradnju između država potpisnica s ciljem da doprinese efikasnijem ispunjenju obaveze izdržavanja, a upravo ova obaveza ima za cilj osigurati najbolji interes djeteta.

Bosna i Hercegovina je članstvom u obje konvencije preuzela obavezu da osigura sprovođenje principa iz navedenih konvencija, a koji su jasno naznačeni i u preambuli Haške konvencije i u suštini se sastoje u saradnji među državama u pogledu međunarodnog ostvarivanja prava na izdržavanje djeteta i uspostavi procedura koje će dati rezultate, a koje su pristupačne, brze, efikasne i ekonomične.

Dakle, alimentacioni zahtjevi s inostranim elementom ostvaruju se putem međunarodnih ugovora – konvencija kojima je uređena ova oblast između država članica tih konvencija. Postupak za podnošenje alimentacionog zahtjeva u inostranstvo i izvršenje takvog zahtjeva iz inostranstva je regulisan domaćim

zakonima država članica. Bosna i Hercegovina nema poseban zakon kojim se reguliše međunarodna pravna pomoć u građanskim stvarima (koji uključuje i porodične stvari) pa se na postupke izdržavanja s inostranim elementom analogno primjenjuju odgovarajući entitetski zakoni.

U nedostatku odgovarajućih procedura u Bosni i Hercegovini, koje bi trebale biti ustanovljene Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u građanskim stvarima, čija je priprema u toku, potrebno je u ovim postupcima primijeniti najbolje prakse zasnovane na postojećim zakonskim rješenjima, a pri tome uvijek primijeniti odredbe konvencije na koju se pozove država, a koja kao međunarodni ugovor ima primat nad domaćim zakonima.

3.2.1. Podnošenje zahtjeva za izdržavanje u inostranstvo i tok postupka

Procedura u vezi s podnošenjem alimentacionog zahtjeva u inostranstvo nije propisana nijednim zakonom u Bosni i Hercegovini, ali odražava praksu u ovim postupcima pa se ove procedure trebaju smatrati smjernicama za postupanje nadležnih organa sve do donošenja odgovarajućeg zakona kojim bi ovaj postupak bio pravno uređen na adekvatan način.

Za postupanje po alimentacionim zahtjevima iz Bosne i Hercegovine, u cilju izvršenja domaće sudske odluke u inostranstvu, nadležan je sud ili drugi organ strane države (u daljem tekstu: zamoljena država) u kojoj se nalazi alimentacioni dužnik, što podrazumijeva da se postupak izvršenja zahtjeva vodi u skladu sa zakonima te države. Da bi se zahtjev iz Bosne i Hercegovine uzeo u razmatranje u zamoljenoj državi, potrebno ga je urediti u skladu s odredbama konvencije na osnovu koje se podnosi te je u tome postupku neophodno pružiti svu potrebnu pomoć djetetu, odnosno zastupniku djeteta kao alimentacionom povjeriocu (u daljem tekstu: alimentacioni povjerilac).

Pošto su postupci za izdržavanje u nadležnosti entiteta, alimentacioni povjerioci iz Bosne i Hercegovine zahtjev za ostvarivanje alimentacionih prava u inostranstvu trebaju podnijeti putem nadležnog entitetskog organa za poslove socijalne zaštite, i to zavisno od prebivališta: Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske ili Pravosudnoj komisiji Brčko Distrikta BiH.

U cilju pravilnog podnošenja alimentacionog zahtjeva i ostvarenja najboljeg interesa alimentacionog povjerioca, navedeni organi su dužni da na odgovarajući način učine dostupnim sve informacije koje bi olakšale alimentacionom povjeriocu da podnese zahtjev s kompletnim priložima koji se zahtijevaju od zamoljene države.

Organi koji zaprimaju navedene zahtjeve su dužni da alimentacionog povjerioca upute na besplatnu pravnu pomoć ako ocijene da on nije u stanju da preduzme sve radnje u vezi s podnošenjem zahtjeva ili traženom dopunom ili obezbjeđenjem prevoda na jezik zamoljene države, vodeći pri tome računa da se ovaj postupak treba tretirati hitnim.

Nakon prijema zahtjeva s potrebnom dokumentacijom, takav zahtjev se bez odlaganja dostavlja Ministarstvu pravde BiH, kao posredovnom organu u ovim postupcima s drugim državama. Ministarstvo pravde BiH je dužno da u svakom pojedinačnom slučaju izvrši provjeru da li je podneseni zahtjev sačinjen u skladu s odredbama konvencije na osnovu koje je podnesen, da li je potpun i da li je popraćen prevodom na jezik zamoljene države, ako se to traži. Ukoliko zahtjev nije kompletan isti se neće vraćati podnosiocu zahtjeva, već će se putem organa kome je zahtjev podnesen, tražiti hitna dostava priloga koji nedostaju, kako bi se u što kraćem vremenu zahtjev kompletirao i prosljedio u zamoljenu državu.

Uredno podnesene zahtjeve alimentacionih povjeritelja, koji se dostave na opisani način, Ministarstvo pravde BiH će bez odlaganja proslijediti nadležnom centralnom-posredovnom organu u državi dužnika te kontinuirano pratiti postupanje po istim do konačnog izvršenja zahtjeva.

O svim informacijama u vezi s konkretnim alimentacionim zahtjevom Ministarstvo pravde BiH će, putem nadležnog entitetskog organa, obavještavati alimentacionog povjerioca te će na taj način tražiti i dopunska obavještenja ili dokumenta, ukoliko to zamoljena država zahtijeva.

Ukoliko dođe do određenih zastoja ili protekne rok za dostavu obavještenja iz zamoljene države, Ministarstvo pravde BiH će samoinicijativno zatražiti povratnu informaciju i razloge koji sprečavaju izvršenje zahtjeva i o tome će povratno izvijestiti alimentacionog povjerioca.

Pošto Haška konvencija o međunarodnom ostvarivanju izdržavanja djece i ostalih oblika porodičnog izdržavanja iz 2007. godine obavezuje Bosnu i Hercegovinu i sve njene organe da u okviru svojih nadležnosti postupaju u skladu s odredbama i ciljevima Konvencije, organi za prijem zahtjeva imaju posebnu obavezu da alimentacionog povjerioca informišu o posebnom načinu podnošenja zahtjeva u skladu s ovom Konvencijom i popunjavanju odgovarajućih obrazaca uz koje se dostavljaju prilozi propisani Konvencijom.

Konvencije iz 1956. godine ne sadrži taksativno navedene priloge koji se dostavljaju uz alimentacioni zahtjev, ali praksa s državama u odnosu na koje se ova pravna pomoć pruža isključivo na osnovu ove Konvencije ukazuje da se uz podneseni zahtjev potražuje i sljedeće:

1. sudska presuda u originalu ili ovjerenom prijepisu, kojom je dužnik obavezan da daje izdržavanje alimentacionom povjeriocu,
2. punomoć za Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine,
3. punomoć za nadležni inostrani posrednički organ, tj. organ one države kojoj se takav zahtjev dostavlja,
4. izvod iz matične knjige vjenčanih za roditelje ako su djeca rođena u braku i ako brak nije razveden, kao i izvod iz matične knjige rođenih i to za roditelje i djecu. Poželjno je da izvodi budu pribavljeni na tzv. međunarodnom formularu, jer u protivnom moraju biti prevedeni po sudskom tumaču na jezik zamoljene države.
5. ovjereni prepis presude, ako je brak razveden,
6. dokument u kojem su navedeni podaci o ocu djeteta, ako se zahtjev podnosi u ime vanbračnog djeteta,
7. dokaz nadležnog organa da je podnosilac zahtjeva zakonski zastupnik, odnosno staratelj djeteta, ako zahtjev podnosi zakonski zastupnik ili staratelj djeteta,
8. zajedničke ili pojedinačne fotografije roditelja i djece, ako se istim raspolaže,
9. tzv. siromaško uvjerenje izdato od nadležnog organa, ukoliko postoji potreba za pružanjem besplatne pravne pomoći,
10. naziv banke i broj računa podnosioca zahtjeva, otvoren kod neke od poslovnih banaka u Bosni i Hercegovini koje imaju poslovnu saradnju s inostranim bankama, kako bi se preko banke u slučaju pozitivnog rješenja predmetnog zahtjeva u inostranstvu, mogao obaviti transfer novca iz inostranstva u Bosnu i Hercegovinu.

Određene države – članice Konvencije mogu zahtijevati i druge informacije (činjenični opis stanja u kojem dijete živi, finansijsku situaciju porodice s kojom je dijete i sl.) pa je svim takvim zahtjevima potrebno udovoljiti, jer se u protivnom neće pružiti tražena pravna pomoć i neće zaštititi najbolji interes djeteta.

3.2.2. Postupanje domaćih sudova po zahtjevima za izdržavanje iz inostranstva

Do donošenja odgovarajućeg zakona na nivou Bosne i Hercegovine kojim će biti uređen ovaj postupak, potrebno je slijediti praksu koja odražava stvarne ciljeve konvencija iz ove oblasti.

Općinski i osnovni sudovi koji postupaju po alimentacionim zahtjevima iz inostranstva dužni su da uz domaće zakone primijene i odredbe navedenih konvencija koje su procesnog karaktera i imaju primat u odnosu na domaće zakone. Do donošenja odgovarajućeg zakona na nivou Bosne i Hercegovine kojim će biti uređen ovaj postupak, potrebno je slijediti praksu koja odražava stvarne ciljeve konvencija iz ove oblasti.

Zahtjev za ostvarenje alimentacionog potraživanja podnesen iz druge države izjednačava se s prijedlogom za izvršenje, ali je nedopustivo da sudovi, kako se to često dešava, vraćaju takav zahtjev sa pozivom Ministarstvu pravde BiH da zahtjev dopuni u roku od osam dana pod prijetnjom odbacivanja zahtjeva. Poziv za uređenje zahtjeva slijedi komunikaciju od Ministarstva pravde BiH, putem posredovnog organa u drugoj državi, do alimentacionog povjerioca u drugoj državi, tako da se svi ovi koraci trebaju smatrati hitnim, pa je u slučaju nepotpunog zahtjeva sud dužan da putem Ministarstva pravde BiH zatraži od inostranog organa da takav zahtjev dopuni ne ograničavajući ga rokovima.

Zbog složenosti postupka pružanja međunarodne pravne pomoći u ovim pravnim stvarima, svaki naredbodavni rok ostavljen drugoj državi je neprimjeren principima konvencija koje uređuju ovu oblast, ali se svaka faza postupka treba smatrati hitnom. Ukoliko u zahtjevu nisu navedeni podaci o primanjima i imovini alimentacionog dužnika i ako su iznijeti razlozi da alimentacioni povjerilac nije mogao imati ta saznanja, sud će po službenoj dužnosti pribaviti te podatke i pristupiti postupku izvršenja u skladu sa podnesenim zahtjevom.

Pošto postupak ostvarivanja alimentacionih zahtjeva u inostranstvu zahtijeva olakšane procedure, sudska praksa ukazuje na to da strane sudske odluke u ovim postupcima ne bi trebale da podliježu postupku priznanja, tako da se alimentacioni zahtjev treba tretirati kao prijedlog za izvršenje.¹² Sud treba ispitati zahtjev u svjetlu konvencije na koju se poziva alimentacioni povjerilac i donijeti odluku po zahtjevu.

¹² Stav Vrhovnog suda Republike Srpske iznesen u rješenju broj: 118-0-GŽ-09000 013 od 08. 10. 2009. godine: "Umjesto da ispita sadržaj zahtjeva i priloga i potom opredijeli predmet postupka kao zahtjev za alimentaciono izdržavanje prema Konvenciji, nepravilnom ocjenom isprava, prvostepeni sud pogrešno utvrđuje činjenice i nepravilno cijeni predmet ovog postupka kao prijedlog za priznanje strane sudske odluke. U daljem postupku Osnovni sud će ispitati zahtjev u svjetlu Konvencije, vodeći računa o sadržaju odredbe njenog člana 6. (zastupanje povjerioca), a potom da li su priložene sve potrebne isprave, te..."

3.3. Postupak po zahtjevima po osnovu Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece¹³

Bosna i Hercegovina veoma često, putem Ministarstva pravde, dobija oštre protestne note u vezi s postupanjem sudova po zahtjevima na osnovu Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece iz razloga što sudovi ne odlučuju u skladu s ciljevima Konvencije i u rokovima propisanim u njoj.

Članstvo Bosne i Hercegovine u ovoj Konvenciji nameće obavezu postizanja njenih ciljeva i osiguranja hitnog i djelotvornog postupka po zahtjevima podnesenim na osnovu ove Konvencije. Osnovni cilj Konvencije je vraćanje djeteta nezakonito odvedenog iz jedne u drugu državu i nezakonito zadržanog od strane jednog roditelja. Međutim, ovaj cilj se ne mora uvijek postići: od pravila o vraćanju oteţog djeteta postoje izuzeci, odnosno slućajevi u kojim se neće/ne mora odlučiti o njegovom vraćanju (ćlan 13. Konvencije).

Pošto Bosna i Hercegovina nema poseban zakon kojim se reguliše postupak koji se vodi po zahtjevu podnesenom po ovoj Konvenciji, na njega se analogno primjenjuju odgovarajući entitetski zakoni. To je u skladu s obavezom države da, pri preduzimanju mjera radi osiguranja primjene Konvencije na svojoj teritoriji, primijeni najuspješnije raspoloţive postupke (ćlan 2). U ovim postupcima se mora osigurati najbolji interes djeteta.

Centralni izvršni organ u Bosni i Hercegovini za sprovođenje ove Konvencije je Ministarstvo pravde BiH, tako da se sva komunikacija organa iz Bosne i Hercegovine s inostranstvom i obrnuto treba odvijati putem ovoga Ministarstva.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine (Odluka Ap 2784/15 od 14. 10. 2015. godine) je naglasio da je postupak u slućaju međunarodne otmice djeteta postupak *sui generis* i da je država obavezna na njega primijeniti Konvenciju o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece (Haag, 25. 10. 1980. godine).

¹³ O elementima za procjenu i utvrđivanje NID-a pri odlučivanju o odbijanju zahtjeva za povratak djeteta vidjeti u dijelu: Elementi za procjenu i utvrđivanje NID-a u oblasti porodićne i socijalne zaštite, taćka 4.

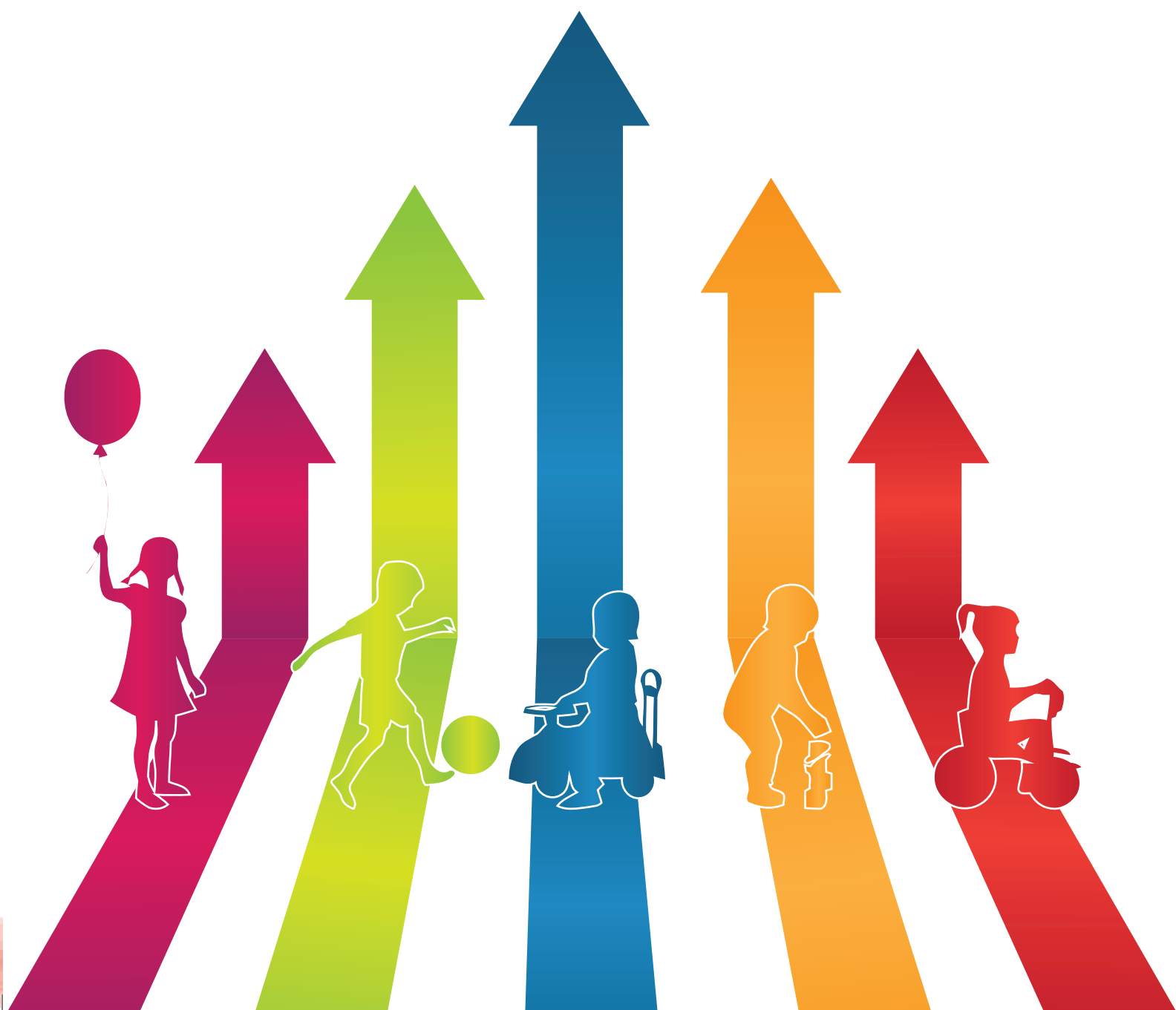

6.

OSTVARIVANJE NAJBOLJEG INTERESA DJETETA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA

Olga Lola Ninković, Elmedin Muratbegović, Jasna Pečanac

1. Razgovor s djetetom u krivičnim sudskim postupcima

Aktivno učešće djece u krivičnim postupcima kada su u svojstvu oštećenog lica i svjedoka ili počinitelja krivičnog djela neupitno predstavlja najbolji interes djeteta s pravnog, psihološkog, socijalnog, pedagoškog i uopće uzevši humanističkog aspekta. Napuštanjem koncepta djeteta kao pasivnog subjekta u pravnim stvarima u kojima je načelo najboljeg interesa djeteta izjednačeno s najboljim znanjem odraslog ("ja znam šta je najbolje za tebe"), uvodi se princip odgovornosti odraslih da odlučuju o djeci uvažavajući njihove potrebe, interese, stavove i mišljenja.

Odgovornost odraslih, naročito onih koji donose odluke u ime djece i za djecu, postaje višedimenzionalna jer podrazumijeva zadovoljavanje:

- **principa individualiteta**, pa se odluke donose u odnosu na svako pojedinačno dijete;
- **principa zadovoljenja trenutnih dječjih potreba** koje je potrebno utvrditi u odnosu na novonastalu situaciju i okolnosti;
- **principa zadovoljenja dugoročnih potreba** s obzirom na djetetov rast i razvoj koji zahtijeva sveobuhvatnu analizu uslova i okolnosti u kojima dijete živi, jezik, kulturu, vaspitanje i sl.;
- **principa uvažavanja dječije perspektive**, odnosno njegovog mišljenja, bez obzira na uzrast.

Važno je da svi postupci i odluke koji se donose za djecu i u ime djece, imaju segment dugoročnog najboljeg interesa, odnosno da uvažavaju budućnost, perspektive i potencijale djeteta. Ponekad je princip najboljeg interesa djeteta teško zadovoljiti, jer trenutni najbolji interes ne mora biti i najbolji dugoročni interes djeteta. Zbog toga je potrebno ostaviti prostor da se odluke preispitaju i u kasnijem periodu, jer se dječije potrebe mijenjaju razvojem.

U krivičnim postupcima, bez obzira da li je dijete žrtva ili počinitelj, pravo djeteta da bude saslušano predstavlja nezaobilazan put do njegovog mišljenja.

Posebnu obazrivost zahtijevaju postupci prilikom saslušanja i uzimanja izjave u istražnom i pripremnom postupku. Neprofesionalno i nestručno uzimanje izjave od djeteta može mu nanijeti štetu ili patnju. Obučena osoba koje razgovaraju s djetetom u ovoj fazi garantovat će efikasnost i veću količinu informacija i činjenica, bez štetnih posljedica po dijete.

Kada djeca svjedoče pred sudom fokus treba biti na zaštiti djece od sekundarne traumatizacije i sekundarne viktimizacije, koje se obezbjeđuju poštivanjem odredbi zakona o postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.

Vještine sudije u komunikaciji s djetetom, poznavanje i uvažavanje djetetove ličnosti sigurno će doprinijeti da se povećaju djetetove sposobnosti da na pitanja odgovori najtačnije, najpotpunije i najiskrenije.

Dakle, svi koji dolaze u kontakt s djecom (policija, inspektori, tužioci, sudije, stručni savjetnici suda i tužilaštva, stručne osobe organa starateljstva, advokati/branioci, vještaci i drugi) trebaju posjedovati posebna znanja i vještine u radu s djecom, jer je to osnovni preduslov da akcije prema djeci i odluke koje se njih tiču budu u njihovom najboljem interesu.

1.1. Komunikacija s djecom

Većina odraslih ima pogrešno uvjerenje da je s djecom lako komunicirati, jer su oni "samo djeca". Nerazumijevanja i nelogičnosti u komunikaciji s djecom često nastaju zbog toga što odrasli zaborave da je komunikacija recipročan odnos. Ona zahtijeva da odrasli razumije dijete i da dijete razumije odraslog. To ponekad uopće nije lako, ako je cilj komunikacije jasno postavljen, sadržaj usmjeren i forma ograničena, kako je to u situacijama ispitivanja, intervjuisanja i saslušavanja djece u kontaktu sa zakonom. Uspjeh razgovora s djetetom zavisi od vještina odraslog, a ne od djeteta, bez obzira u kakvom se psihofizičkom stanju dijete nalazi.

Da bi se osiguralo **uspješno vođenje razgovora** s djetetom, treba voditi računa o sljedećem:

- Razgovor treba prilagoditi djetetovom razumijevanju, potrebama i imati realna očekivanja.
- Ispitivač treba biti fleksibilan, odnosno njegove vještine trebaju pratiti ritam djeteta i njegove potrebe.
- Ispitivač treba biti objektivan, odnosno zauzeti neutralan stav: sugestibilnost je nepoželjna, kao i osuđujući stav kada su u pitanju djeca u sukobu sa zakonom.
- Važna je i strpljivost, senzitivnost i empatija ispitivača, odnosno potreba da se dijete razumije.
- Djetetu se pitanja postavljaju na primjeren način: neprimjeren način njihovog postavljanja dovodi do neistinitih, zbunjujućih, nesigurnih odgovora ili otpora da se odgovori uslijed nerazumijevanja pitanja; za ovo je potrebno poznavanje djetetovog socijalnog razvoja i sposobnosti verbalnog izražavanja te uzimanje u obzir uzrasta i kognitivnih sposobnosti. Iako postoje individualna odstupanja u pogledu razvoja dječijih sposobnosti različitog uzrasta, praksa pokazuje da postoje specifične karakteristike djece osnovnoškolskog i adolescentskog doba koje mogu pomoći ispitivaču u vođenju razgovora (vidjeti Tabelu 1.).
- Od djeteta treba imati realna očekivanja i zbog toga je važno uvažavati njegove potrebe i poznavati kognitivni razvoj djece: od djece mlađe od 10 godina ne može se očekivati da su potpuno ovladala vremenom, kalendarom i mjerama za visinu, dužinu, težinu; naravno, treba uzeti u obzir i individualne razlike između djece: neka djeca će prije ovladati ovim sposobnostima, a neka kasnije.
- Važno je i neophodno poznavati djetetovu socijalnu anamnezu, u kakvim prilikama dijete živi, s kim živi i slično. Praksa saslušanja djece u kontaktu sa zakonom u istražnom postupku ili pred sudom, ukazuje na određene specifičnosti govora djece koja dolaze iz ruralnih i gradskih sredina, kako u fondu riječi, tako i u pogledu nekonvencionalnog imenovanja određenih pojava, predmeta, a naročito imenovanja dijelova ljudskog tijela. S djecom koja odrastaju u izolovanim sredinama, sredinama u kojima se govori dva ili više jezika, zatim u porodicama gdje postoje različiti kulturni uticaji, prisustvo mentalne bolesti i slično, treba provjeriti značenje pojedinih pojmova.
- Potrebno je uvažiti i činjenicu da se tokom ispitivanja u postupku, zbog toga što ono za djecu predstavlja stresnu situaciju, mogu javiti problemi u govoru koji imaju psihološko porijeklo, kao što su nejasan govor, zamuckivanje i mucanje. Ovakvi problemi u govoru često imaju u pozadini samo strah od "javnog nastupa", što predstavlja i situacija ispitivanja djece u sudnici, u prisustvu više osoba od autoriteta (sudija, tužilac, branilac). Zakonodavac je ovu situaciju prepoznao pa djeca svjedoče iz posebne prostorije, uz pomoć tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka. I pored toga, djeca će biti svjesna da ono što budu govorila podliježe ocjeni suda, odnosno procjeni više odraslih osoba od autoriteta.

Tabela 1. Karakteristike djece koje mogu pomoći ispitivaču u vođenju razgovora

Djeca osnovnoškolskog uzrasta	Adolescenti
Vole pravila	Vole da imaju osjećaj kontrole nad svojom pričom
Teško se otvaraju, boje se da će pogriješiti	Teško se usuđuju pričati o onome što ne razumiju
Traže potvrdu za "tačan odgovor"	Imaju otpor prema odraslima
Operišu konkretnim pojmovima	Operišu apstraktnim pojmovima
Pažnja do 45 min.	Pažnja do 60 min.
Razumiju potrebu utvrđivanja činjenica	Razumiju osnove istražnog i sudskog postupka
U stanju su pružiti strukturirani izvještaj	U stanju su pružiti detalje u vezi s kontekstom

1.2. Komunikacija s djecom u kontaktu sa zakonom

1.2.1. Izgradnja povjerenja

Generalno, odrasli mogu lako zadobiti povjerenje djece, ali ga mogu lako i izgubiti. Kod djece koja su pretrpjela traumatična iskustva, kao i kod adolescenata s problemima u ponašanju, povjerenje u svijet koji ih okružuje je narušeno. Zbog toga je povjerenje djece u kontaktu sa zakonom teško zadobiti, a još teže održati, jer su životna iskustva takve djece poljuljala sistem uvjerenja da je svijet u kojem odrastaju dobar i naklonjen njima. Ova djeca su oprezna, ponekad veoma sumnjičava.

Za izgradnju povjerenja potrebno je:

- Ne obećavati djetetu ono što se sigurno ne može ispuniti: dijete se veže za data obećanja; neispunjena obećanja učvrstiće djetetovo uvjerenje da svijet nije sigurno mjesto za njega, što može imati dugoročne i teške posljedice po njegovo odrastanje i razvoj.
- Poštovati pravo djeteta na blagovremeno dobijanje informacija. Već u prvom susretu dijete treba informisati o njegovim pravima, toku postupka, mogućim ishodima, opcijama i rješenjima. To što su se informacije pružile roditeljima/starateljima nije dovoljno, već ih treba na primjeren način pružiti i djeci. Na ovaj način se gradi i povjerenje u pravdu i pravičan postupak. S psihološkog aspekta, posjedovanje informacija znači manje stresa, jer nepoznate stvari izazivaju strah, sumnju i nepovjerenje.
- Upoznavanje djeteta s postupkom u kojem učestvuje prilagoditi njegovom shvatanju. U tome je veoma značajna uloga Odjela za podršku svjedocima u sudovima i tužilaštvima, u kojima rade stručni savjetnici (psiholozi i socijalni radnici) koji edukuju djecu o svim značajnim aspektima postupka, počevši od pojma pravde, pravednosti, uloge stranaka u postupku, pa do toga šta dijete može očekivati, kakva su njegova prava i obaveze. Na ovaj način se vrši psihološka priprema djeteta za učešće u različitim postupcima.

- Jasno i konkretno objasniti djetetu odmah na početku svrhu i cilj razgovora. Djeca u kontaktu sa zakonom imat će susrete i razgovore s više različitih profesionalaca (tužilac, sudija, advokat, vještak, stručni savjetnik i dr.), od kojih svaki treba da kaže zašto obavlja razgovor i u koju svrhu će razgovor služiti.
- Objasniti djetetu ulogu i zadatke osobe koja s njim razgovara, predstaviti njene mogućnosti i ograničenja.

1.2.2. Poštovanje ličnog prostora

Ličnim prostorom se smatra zona od 45 cm do 120 cm. Ove granice prostora trebaju se poštivati tokom ispitivanja i uopće komunikacije s djecom. Ispitivati dijete na maloj udaljenosti može biti doživljeno kao prijateljska, dok prevelika distanca može djetetu slati poruku da ispitivaču nije stalo do njega. Buntovna, agresivna djeca zauzet će više prostora, sama će postaviti prostornu distancu, dok će uplašena djeca imati potrebu za manjom distancom.

1.2.3. Način obraćanja djetetu

- Dijete treba oslovljavati imenom: ne treba mu se obraćati prezimenom, nadimkom, niti sa "dušo", "srce" i sl.
- Dijete ne treba persirati.
- Ime djeteta i mjesto življenja treba izgovoriti tačno: ime je dio identiteta i tačan izgovor pokazuje inicijalno poštovanje; ispitivač treba upamtiti ime i prezime djeteta te neke osnovne podatke o djetetu (npr. u koju školu ide, koga ima u porodici i sl.), kako bi djetetu na taj način iskazao poštovanje koje je ključno i za izgradnju povjerenja.
- Dijete ne treba ubjeđivati da "mora" pričati, jer će to doživjeti kao pritisak. Prvo mu treba objasniti zašto je važno da se znaju činjenice i istina.
- Djecu ne treba moliti da ispričaju svoju verziju događaja, jer im se tako daje mogućnost i da ne pričaju. Korištenjem imperativa smanjuje se mogućnost drugačijih ishoda, pa je uputno samo reći: "Ispričaj mi...", "Reci mi...", "Objasni mi..." i sl.

1.2.4. Dužina razgovora

- Za prvi susret s djetetom treba planirati dovoljno vremena za neobavezan razgovor tokom kojeg će se dijete opustiti.
- Razgovor početi neutralnim temama: ne treba pretjerivati s neobaveznim razgovorom, jer dijete u nekom momentu može postati anksiozno iščekujući kada će doći na red ono zbog čega je pozvano.
- Uvijek treba planirati dovoljno vremena da se djetetu pruže sve važne informacije, kao i da ono ima priliku da pita ono što ga zanima.

1.2.5. Vrste pitanja i tok razgovora

- Razgovor s djecom treba početi otvorenim pitanjima, pustiti dijete da samo što više o sebi kaže, a u kasnijem razgovoru da ispriča svoju verziju događaja.
- Djeci je kontraproduktivno postavljati višestruka pitanja, jer će u principu odgovarati na zadnji dio pitanja ili izabrati da odgovore na ono koje im je lakše ili poznatije. Tokom razgovora o djelu, dijete

može (namjerno ili nenamjerno) saopštavati nebitne i irelevantne podatke. Kratkim intervencijom “o tome možemo kasnije, sad bi bilo dobro da se fokusiramo na...” može se postići efekat usmjerenja razgovora u željenom pravcu, a da se pri tome ne povrijede djetetova osjećanja da ono što govori nije bitno i značajno.

- U razjašnjavanju onoga što je bitno treba voditi računa o tome kako će se postaviti pitanje. Pitanje koje počinje sa ZAŠTO? ima osuđujući efekat pa umjesto njega treba pitati KAKO ili ZBOG ČEGA?
- U postavljanju pitanja treba koristiti jednostavan jezik i izbjegavati stručne izraze i pravničke termine. Ukoliko se djeci prezentuju izrazi i termini pravne prirode, oni trebaju biti objašnjeni. Ako se dijete pita da li zna šta je odgojna preporuka, može vam reći da zna, jer ga je sramota da kaže da ne zna. Iz tog razloga sve treba provjeriti i razjasniti.
- Prilikom objašnjavanja postupka, davanja informacija i slično, ne treba se služiti eufemizmima.
- Poželjno je tokom razgovora provjeravati da li se dobro razumjelo ono što je dijete izjavilo, odnosno s vremena na vrijeme rezimirati ono što dijete govori: “Ako sam te dobro razumio/la...”
- U razgovoru s djecom do 12 godina treba koristiti isključivo konkretne termine. Apstraktni termini se mogu koristiti ako su djeca starija od 12 godina, ali i tada treba ograničiti njihovu upotrebu.

1.2.6. Uspostavljanje pravila razgovora

- S djetetom je potrebno ustanoviti pravila razgovora odmah na početku: tako se djetetu daje mogućnost kontrole, što će dovesti do smanjenja straha i anksioznosti; pravila vole djeca osnovnoškolskog uzrasta.
- Djetetu treba reći da mu je dozvoljeno da u svakom trenutku:
  - prekine razgovor ako se umori, ako mora u toalet, ako mu bude suviše teško i slično,
  - pita ako mu nešto nije jasno,
- Djetetu treba reći da je sasvim uredu ako nešto ne zna ili se ne sjeća i sl.
- Dijete treba upozoriti da može doći do ponavljanja pitanja, ali da to ne znači da je ono pogriješilo ili da ga se nije dobro slušalo, već da se žele što bolje razjasniti stvari i utvrditi činjenice.
- S djetetom treba uspostaviti pravila o zakazivanju i trajanju susreta, pojavljivanju na ročištima i učestvovanju u drugim radnjama za potrebe postupka: postupci trebaju biti prilagođeni dječijim potrebama i obavezama, ali od djeteta treba zahtijevati da poštuje zakazane termine, a u slučaju nemogućnosti da ih otkaže na vrijeme i slično. U strahu od ishoda postupka dijete (često i uz podršku roditelja) može uz razne izgovore odlagati dogovorene susrete i aktivnosti.

1.2.7. Zaključenje razgovora

- Razgovor s djetetom potrebno je “zaključiti”, zahvaliti se na saradnji i uloženom trudu, nikako na sadržaju razgovora.
- Djetetu je potrebno dati povratnu informaciju, odnosno reći koji su sljedeći koraci.
- Razgovor treba rezimirati da bi ispitivač provjerio da li je sve dobro razumio i da li je dijete razumjelo njega.
- Na kraju ispitivač uvijek treba pitati dijete da li ima neka pitanja za njega ili da kaže nešto što ga se nije pitalo, a što smatra važnim.

1.3. Neka važna prava djece ugrađena u domaće krivično zakonodavstvo

1.3.1. Pravo djeteta da se prema njemu postupa na dostojanstven način

Ovo pravo podrazumijeva da se dijete posmatra i prema njemu se ponaša kao prema punopravnom ljudskom biću. I ovo pravo, kao i ostala, uključuje sljedeće:

- da se postupci usklade s njegovim individualnim i razvojnim sposobnostima,
- da se prema njemu postupa sa saosjećanjem,
- da mu se vjeruje,
- da se razumiju njegove potrebe, osjećanja, vjerovanja i individualnost uopće,
- da u datom trenutku nije sposobno u potpunosti razumijeti događaje, niti dati iskaz, niti shvatiti razmjere krivičnog djela i njegove posljedice,
- da su svi akteri koji dolaze s njim u kontakt prošli posebnu obuku za rad s djecom.

1.3.2. Pravo na zaštitu od diskriminacije

Djeca trebaju posebnu zaštitu jer su ranjivija i osjetljivija od odraslih svjedoka. Radi se o pozitivnoj diskriminaciji, kada se prema djeci postupa na naročito obazriv način, a posebno prema specifičnim kategorijama djece kao što su djeca s posebnim potrebama, zdravstveno ugrožena ili invalidna djeca.

Zabrana diskriminacije odnosi se i na:

- djetetov spol, želje, seksualnu orijentaciju, boju kože, vjeru, kulturno i etničko porijeklo, ekonomski status, jezik, porijeklo i drugo,
- uzrast: djeca se tretiraju kao sposobni svjedoci, jednaki odraslima i njihov iskaz se ne smije smatrati nevažecim ili nepouzdanim samo na osnovu toga koliko dijete ima godina.

1.3.3. Pravo na informacije u krivičnom postupku

Pravo na pružanje informacija djeci uključuje i pravo na informacije za njihove roditelje/staratelje. Aspekt prava na informisanje odnosi se na informisanje djeteta bez obzira da li je uključeno u postupak, a njegova primjena počinje trenutkom prijave krivičnog djela. Ovo pravo uključuje:

- Informisanje o ulozi svjedoka, važnosti svjedočenja, načina svjedočenja tokom istražnog i sudskog postupka,
- Dostupnost mjera zaštite,
- Dostupnost zdravstvenih, socijalnih, psiholoških i drugih službi, naknadu troškova, kao i pravo na besplatnu pravnu pomoć,
- Informacije o mehanizmima za preispitivanje odluka koje se tiču djece i svjedoka,
- Informacije o toku postupka, uključujući hapšenje, pritvor i nadzor optuženih,
- Informacije o naknadi štete,
- Informacije o napretku predmeta, vremenskom rasporedu postupka, odlukama, statusu optuženog,
- Prava djece žrtava i svjedoka koja proizilaze iz Konvencije.

1.3.4. Pravo djeteta da bude saslušano i da izrazi svoje mišljenje

Pravo djeteta da bude saslušano šire je od samog davanja iskaza ili učešća u sudskom postupku u ulozi svjedoka. Ovo pravo uključuje:

- pravo na mišljenje i izražavanje brige o tome kakve će biti posljedice krivičnog djela,
- pravo na informaciju o načinu vođenja postupka.

1.3.5. Pravo na privatnost

Zakonima u BiH štiti se pravo na privatnost djece i predviđaju se kazne za objavljivanje informacija u kojima se otkriva identitet djeteta. Svi postupci pred pravosudnim organima koji uključuju djecu zatvoreni su za javnost, a informacije o djetetu čuvaju se kao profesionalna i službena tajna. Većina medija u BiH poštuje pravilo o neotkrivanju identiteta djece kada su oni žrtve ili očevici krivičnih djela, ali vrlo često identitet djeteta biva otkriven objavljivanjem imena počinitelja i nekih njihovih ličnih podataka kao što su godine, mjesto prebivališta ili lokacija gdje se djelo dogodilo. Zbog toga je važno voditi računa o sljedećem:

- ne objavljivati vezu počinioca i žrtve,
- interes djeteta treba biti iznad interesa javnosti, odnosno prava na informaciju o optuženom ili osuđenom licu, pa sudovi i tužilaštva ne bi trebali medijima ustupati pune podatke o njima,
- pravo na privatnost uživaju i maloljetni učinioci krivičnih djela pa se u medijima ne objavljuje njihovo ime niti drugi podaci koji bi mogli otkriti njihov identitet.

1.3.6. Pravo na zaštitu od patnje tokom krivičnog postupka

Ovo pravo dobro je uređeno zakonima o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku kroz odredbe kojima se:

- ograničava broj ispitivanja/svjedočenja,
- predviđa kontinuirana stručna psihološka podrška tokom postupka koju obezbjeđuju stručni savjetnici, najčešće psiholozi zaposleni u sudovima i tužilaštvima u BiH,
- naglašava hitnost postupka,
- daju uputstva o načinima ispitivanja koje uključuje što manji broj lica i iz posebne prostorije i sl.,
- obezbjeđuje zatvaranje postupaka za javnost,
- obezbjeđuje zabrana suočenja s optuženim licima,

Ono što nije regulisano zakonom, a o čemu treba voditi računa jeste:

- veliki broj vještačenja (njihov broj nije ograničen) može biti posebno traumatičan za djecu i doprinosi sekundarnoj traumatizaciji i viktimizaciji,
- uloga stručnih savjetnika tužilaštava/suda koji mogu uzeti aktivno učešće u pripremi djece za vještačenje i izvijestiti tužioca/sudiju o eventualnom postojanju ograničenja djeteta u takvim radnjama, otporu djeteta i eventualnom negativnom uticaju vještačenja na dijete.

2. Najbolji interes djeteta i načelo materijalne istine¹⁴

Maloljetničko pravosuđe u užem smislu podrazumijeva tretman djece (dječaka i djevojčica mlađih od 18 godina) koji su došli u sukob sa zakonom, a u širem smislu odnosi se na tretman djece od trenutka kada dođu u sukob sa zakonom, uzroke činjenja prekršaja te prevenciju takvog ponašanja.¹⁵

Sistem maloljetničkog pravosuđa obuhvata različite subjekte iz domena pravosudnog i nepravosudnog sektora. Oba sektora uprkos svojim razlikama čine jednu cjelinu u čijem je središtu dobrobit djeteta. Primjena posebnih pravila je ono po čemu je ovaj sistem prepoznatljiv u odnosu na način postupanja s odraslim licima. Prepoznatljivost se ogleda u tome kako subjekti ovog sistema postupaju, koje procedure primjenjuju, kako se djeca u sukobu sa zakonom lišavaju slobode i ispituju, kakav je postupak donošenja mjera i sankcija, način sprovođenja tretmana u institucijama te u tome kakvi su programi rehabilitacije i reintegracije.

Izraz "djeca u sukobu sa zakonom" je termin koji pokazuje da je riječ o djeci koja su u kontaktu s krivičnopravnim sistemom bilo da su osumnjičena, optužena ili osuđena za krivično djelo. Kako u ovaj sistem pod određenim uslovima mogu biti uključena i mlađa punoljetna lica, to se onda pod terminom "mladi u sukobu sa zakonom" podrazumijeva i ova kategorija lica, jer riječ "mladi" nema jasno određenu dobnu granicu. Treba napomenuti da se za maloljetnika (op. dijete ili mlada osoba) koji ima status osumnjičeni, optuženi ili osuđeni koriste i izrazi "maloljetni učinilac krivičnog djela", "maloljetnik u sukobu sa zakonom" odnosno "maloljetni prestupnik". Pod prestupom se u smislu Pekinških pravila smatra svako ponašanje (postupanje ili propuštanje) kažnjivo zakonom u odgovarajućem pravnom sistemu.¹⁶ S pravnog aspekta, ovakvo deliktno ponašanje može biti kvalifikovano kao krivično djelo ili prekršaj.

Rad u oblasti sistema maloljetničkog pravosuđa obuhvata dva pravca aktivnosti: prevenciju i zaštitu.¹⁷ Cilj prevencije je da se stvore uslovi da djeca ne dođu u sukob sa zakonom, odnosno s formalnim sistemom krivičnog pravosuđa, a što je faktički obaveza nepravosudnih organa sistema maloljetničkog pravosuđa. Preveniranje različitih uzroka kršenja zakona rješava se nizom nepravosudnih aktivnosti (socijalne, ekonomske, obrazovne, radne, porodične i sl.). Zaštitom djece koja su već izvršila krivično djelo preduzimaju se mjere da djeca ne dođu ponovo u sukob sa zakonom. Ove mjere su u nadležnosti kako pravosudnih, tako i nepravosudnih organa sistema maloljetničkog pravosuđa i time se ostvaruje svrha njihove rehabilitacije i reintegracije u društvo.

Odredbom člana 1. Konvencije o pravima djeteta pod pojmom dijete podrazumijeva se svako lice koje je mlađe od 18 godina, izuzev ako se zakonom konkretne zemlje punoljetstvo ne stiče ranije.¹⁸ KPD izjednačava pojam "dijete" s pojmom "maloljetnik", a pojam "odraslo lice" s pojmom "punoljetno lice".

¹⁴ Konsultantica i recenzentica su konstatovale i naglasile da u ovom dijelu nije poštovana dogovorena metodologija izrade Smjernica i da naslov nije u skladu sa sadržajem ovog dijela. Autor ove tematske cjeline je ovakav pristup zasnovao na stavu da su zakoni o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku napisani u duhu najboljeg interesa djeteta.

¹⁵ *Nikhil Roj, Mabel Wong, "Maloljetničko pravosuđe, savremeni koncepti rada sa djecom u sukobu sa zakonom" Save the Children UK, 2004. god.*

¹⁶ *V. Pekinško pravilo 2.2*

¹⁷ *Nikhil Roj, Mabel Wong, "Maloljetničko pravosuđe, savremeni koncepti rada sa djecom u sukobu sa zakonom" Save the Children UK, 2004. god.*

¹⁸ *V. član 1. KPD*

Pekinška pravila definišu da je maloljetnik "dijete ili mlada osoba prema kojoj se u odgovarajućem pravnom sistemu postupa drugačije nego prema odrasloj osobi", ostavljajući mogućnost da se licima starosne dobi od 18 ili više godina može suditi pred sudovima koji nisu za odrasle. Zavisno od toga kako nacionalna zakonodavstva utvrđuju krivičnu odgovornost maloljetnika, Pekinška pravila pod pojmom "maloljetnik" obuhvataju maloljetna lica uzrasta od sedam do 18 i više godina, čime daju viši standard jer obuhvataju i kategoriju mlađih punoljetnih lica. U definisanju pojma "maloljetnik" najpreciznija su Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloljetnika lišenih slobode koja pod ovim pojmom podrazumijevaju lice koje je mlađe od 18 godina.

Slijedom principa na kojima je zasnovan sistem maloljetničkog pravosuđa,¹⁹ domaće zakonodavstvo je uskladilo svoja rješenja s međunarodnim standardima, pa se tako pod pojmom dijete podrazumijeva svako lice koje nije navršilo 18 godina. Prema djetetu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina ne mogu se izreći krivične sankcije niti primijeniti druge mjere predviđene zakonom. Maloljetnik je dijete koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina života i prema kome se mogu izreći krivične sankcije i druge mjere predviđene zakonom. Za lica od 18. do 21. godine koristi se termin mlađe punoljetno lice i za njih je predviđena zakonska mogućnost da im se izrekne sankcija koja se izriče prema maloljetnicima. Osnovni razlog što se pod određenim uslovima mogu primijeniti zakonske odredbe koje se odnose na maloljetnike i na lica uzrasta između 18. i 21. godine je taj što njihov razvoj nije na tom nivou da se mogu smatrati punoljetnim licima. Da li je razvoj ovih lica na nivou maloljetnih lica iako su ista kalendarski postala punoljetna lica utvrđuje se odgovarajućim vještačenjima. Sudska praksa pokazuje da se u tim slučajevima obično radi o licima koja su tek navršila 18 godina i nekoliko mjeseci.

Pekinška pravila upućuju na to da se postupak vodi u najboljem interesu maloljetnika i da mu se omogući da u postupku aktivno učestvuje i slobodno se izrazi.²⁰ Ovo pravo garantuje i KPD, jer obavezuje države potpisnice da u "svim akcijama u vezi s djecom... najbolji interesi djeteta bit će od prvenstvenog značaja"²¹ i da se "osigura djetetu koje je u stanju da oblikuje svoje vlastite stavove pravo da slobodno izražava takve stavove po svim pitanjima koja se tiču djeteta... u skladu s uzrastom i zrelošću djeteta...", odnosno "da će dijete posebno dobiti priliku da bude saslušano u bilo kakvom sudskom ili upravnom postupku koji se tiče djeteta, bilo direktno, preko predstavnika ili odgovarajućeg tijela, na način koji je u skladu s proceduralnim pravilima nacionalnog zakona".²²

Važno je napomenuti da domaće zakonodavstvo nizom odredaba u zakonu daje mogućnost maloljetniku da pred različitim organima postupka jasno izrazi svoje stavove povodom određenih pitanja koji se njega tiču. Kroz ovakva zakonska rješenja omogućava se direktna primjena međunarodnih standarda i postiže cilj da dijete ne bude objekat postupka, već njegov aktivni učesnik. U pogledu pristupa prema maloljetniku tokom postupka domaće zakonodavstvo upućuje organe koji vode postupak da vode računa o njihovom posebnom statusu. Organi koji ispituju maloljetnika kao izvršioca krivičnog djela postupaju obazrivo, vodeći računa o zrelosti, drugim ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloljetnika kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na njegov fizički, mentalni i kognitivni razvoj.

¹⁹ Sistem maloljetničkog pravosuđa zasnovan je na sljedećim principima: najbolji interes djeteta, pravo na život, opstanak i razvoj, nediskriminacija, odvajanje od roditelja, zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja, prava djece sa razvojnim poteškoćama, obrazovanje, zabava, rekreacija i kulturne aktivnosti i poštivanje mišljenja djeteta.

²⁰ V. Pekinško pravilo 14.2

²¹ V. član 3. KPD

²² V. član 12. KPD

Slično rješenje je predviđeno i pri saslušanju djeteta ili maloljetnika na čiju štetu je učinjeno krivično djelo: vodi se računa o njegovom uzrastu, osobinama njegove ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice na njegov budući život, vaspitanje i razvoj. U oba slučaja ovo ispitivanje, odnosno saslušanje može se obaviti uz pomoć stručnog lica.

Slijedom navedenog može se zaključiti da je zakon jasno odredio potrebu saradnje svih subjekata sistema maloljetničkog pravosuđa od početka pa do kraj postupka, jer se samo na taj način može ostvariti njegov cilj, a koji se odnosi na dobrobit djeteta kako bi dijete bilo u središtu ovog sistema. Stvaranjem što boljih uslova za primjenu zakona moguće je realizovati njegov krajnji cilj. Praksa u primjeni zakona će pokazati koliko se stiglo u realizaciji ovog cilja, koji na kraju treba da bude imperativ za njegovo sprovođenje.

Ovi zakoni²³ u BiH su nastali kao rezultat istraživanja i analize stanja maloljetničkog pravosuđa i pravnog položaja maloljetnika u krivičnom pravu,²⁴ te utvrđene potrebe da se obezbijedi poseban zakon u odnosu na maloljetne učiniocce krivičnih djela, ne samo u svrhu sankcionisanja, nego i njihove zaštite od štetnih efekata krivičnog postupka i vršenja odgojnog uticaja, kako ubuduće ne bi činili krivična djela. Zakon uzima u obzir reformirano krivično zakonodavstvo na nivou Bosne i Hercegovine (2003), dugogodišnja iskustva domaćih stručnjaka u bavljenju ovom problematikom, iskustva i primjere dobre prakse drugih zemalja, međunarodne standarde te i preporuke relevantnih međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava (Misije OSCE-a, UNICEF-a, Save the Children UK, Save the Children Norway, Komiteta UN za prava djece, Vijeća Evrope²⁵ i dr.).

Po svojoj strukturi i sadržaju, zakoni se prvenstveno bave maloljetnicima u sukobu sa zakonom i prvi put, postavljajući opća načela postupanja, na jednom mjestu objedinjuje odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog prava. Poseban dio zakona čine odredbe koje se odnose na krivičnopravnu zaštitu djece i maloljetnika u postupcima protiv odraslih osoba koje su na njihovu štetu učinile krivično djelo.

Pravila postupanja se u ovim zakonima definiraju kao posebna ili modifikovana pravila općeg (redovnog) krivičnog postupka. U tom smislu, pravila općeg krivičnog postupka su pojavljuju kao *lex generalis* u odnosu na posebna pravila ovih zakona, koja su *lex specialis* i primjenjuju se direktno ili analogno pravilima općeg krivičnog postupka kada određena procesna situacija nije obuhvaćena posebnim pravilima.

Općenito gledano, postupak prema maloljetnicima predstavlja kombinovani oblik pravosudnog (krivičnog) i preovlađujućeg zaštitničkog (protektivnog) modela koji maloljetnicima, u odnosu na punoljetne učiniocce krivičnih djela u redovnom krivičnom postupku, daje povoljniji procesni položaj, značajniju ulogu i zaštitu.

U ovaj sistem involvirani su i elementi modela minimalne intervencije zasnovane na izbjegavanju uključivanja maloljetnog učinioca u formalni krivični postupak i izricanju sankcija. To se postiže kroz diverziono postupanje primjenom principa *oportuniteta* kada se krivično gonjenje ili obustava postupka prema maloljetniku uslovljava izvršenjem određenih obaveza.

²³ Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH; Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS; Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko Distrikt

²⁴ Mladi u sukobu sa zakonom u svjetlu aktuelnih problema maloljetničkog krivičnog pravosuđa u BiH (2002); Izvještaj nevladinih organizacija o stanju prava djece u Bosni i Hercegovini (2004); Analiza sektora pravde – Bosna i Hercegovina (2007); Analiza realizacije Strategije protiv maloljetničkog prestupništva za Bosnu i Hercegovinu 2006–2010 "Gdje smo sada?" (2009)

²⁵ Preporuka Ministarskog komiteta zemljama članicama u odgovoru društva na maloljetničko prestupništvo broj R(87)20 iz 1987. godine; Evropska zatvorska pravila – Preporuka Rec (2006)2 iz 2006. godine; Preporuka (97)13 Vijeća Evrope (Odbor Ministara zemalja članica u vezi sa zastrašivanjem svjedoka i prava odbrane – Dodatak Preporuci (97)13 II. Opći principi); Zaključni komentari/preporuke UN Komitet za prava djeteta Bosni i Hercegovini CRC/C/15/Add. 260, 21. septembar 2005. godine i dr.

Posmatrano u tom svjetlu, pomirenju žrtve i učinioca krivičnog djela (medijacija), ukazuje da su u ovaj sistem ugrađeni i elementi restorativnog modela postupanja prema maloljetnicima. Dakle, princip oportuniteta otvara mogućnost primjene mehanizama kojim se, van formalne krivične procedure, predmeti maloljetnih učinilaca krivičnih djela rješavaju jednostavno, efikasno i bez velikih troškova. Specijalna prevencija, kao osnovni princip postupanja, podrazumijeva vršenje uticaja na maloljetne učinioce kako ubuduće ne bi činili krivična djela, jačanje njihove lične odgovornosti, stručno osposobljavanje te pružanje pomoći i vršenje nadzora da bi se osigurao njihov pravilan odgoj i razvoj i ponovno uključivanje u društvenu zajednicu.

Prema utvrđenim pravilima postupanja prema maloljetnicima koji su u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim osobama, kao i djeci i maloljetnicima koja su žrtve ili svjedoci učinjenog krivičnog djela, dužni su postupati sudovi, tužilaštva, uključujući ovlaštene službene osobe, organe starateljstva, porodice, škole, institucije na svim nivoima društvene zajednice, kao i drugi učesnici uključeni u krivičnu proceduru, i to na način kojim se, bez diskriminacije, unapređuje osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti djeteta, uzima u obzir uzrast djeteta, **najbolji interes djeteta**, njegovo pravo na život, opstanak i razvoj te omogućava da dijete, u skladu s uzrastom i zrelošću, izrazi svoje mišljenje o svim pitanjima koja se njega tiču, pri čemu sva zalaganja trebaju voditi njegovoj rehabilitaciji i preuzimanju konstruktivne uloge u društvu.

Bez obzira o kojoj se fazi postupka radi, važi pravilo obavezne specijalizacije službenih aktera krivičnog postupka koji se vodi prema maloljetnicima u sukobu sa zakonima ili protiv odraslih osoba koje su na štetu djece i maloljetnika učinili neko krivično djelo. Specijalizacija podrazumijeva posjedovanje i sticanje posebnih (specijalnih) znanja iz oblasti prava djeteta i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika koja se dokazuju posebnim uvjerenjem/certifikatom. Edukacija sudija, tužilaca, ovlaštenih službenih osoba, organa unutarnjih poslova, stručnih osoba organa starateljstva, advokata, osoba zaduženih za izvršenje krivičnih sankcija je stalni, kontinuirani proces i ima za svrhu sticanje posebnih i dodatnih znanja i vještina koja službene aktere krivičnog postupka čine kompetentnim za rad sa djecom i maloljetnicima, bilo da su u sukobu sa zakonom ili su žrtve i svjedoci učinjenog krivičnog djela.

Važno je napomenuti da u novom obrascu tretiranja djece u krivičnom postupku, načelo "materijalne istine" gubi primat pred načelom NAJBOLJEG INTERESA DJETETA, što predstavlja i najveći pomak u promociji prava djeteta u kontaktu sa zakonom.

Samo edukovani, specijalizirani kadrovi, svjesni položaja djeteta u krivičnom postupku, svojom profesionalnošću i sposobnošću, mogu na adekvatan način vršiti odgojni uticaj prije pokretanja krivičnog postupka, za vrijeme njegovog trajanja i tokom izvršenja sankcija i drugih mjera, znajući da ta ophođenja u svojoj ukupnosti čine jedan jedinstveni, integralni odgojni proces u razvoju njihove ličnosti i jačanju lične odgovornosti. Specijalizirani kadrovi svojim znanjem i umijećem znat će prepoznati potrebe djeteta i maloljetnika, žrtve krivičnog djela i preduzeti adekvatne mjere pomoći i zaštite njihovih vitalnih interesa u svim fazama krivičnog postupka.

3. Alternativni modeli postupanja prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom

Specijalizirani tužioci i sudije za maloljetnike, ovlaštene službene osobe, stručne osobe organa starateljstva, advokati/branioci te ostali učesnici u postupku koji se vodi prema maloljetniku u sukobu sa zakonom, moraju u svakom konkretnom slučaju procjenjivati da li je izbjegavanje formalnog krivičnog postupka, odnosno primjena alternativnih modela postupanja njegov najbolji interes, i to tako da svaka reakcija prema maloljetniku uvijek bude u skladu i srazmjerna s onim što je počinio.

Alternativni modeli postupanja prvenstveno podrazumijevaju primjenu policijskog upozorenja, načela oportuniteta i odgojnih preporuka u skladu sa zakonom o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.

3.1. Svi organi/učesnici u postupku koji se vodi prema maloljetniku u sukobu sa zakonom trebaju da:

- Međusobno sarađuju i imaju multidisciplinarni pristup,
- Hitno/najhitnije postupaju,
- Razmotre mogućnost/u obavezi su da primijene alternativne modele postupanja: prije pokretanja pripremnog postupka, u toku pripremnog postupka, u toku postupka pred sudom, nakon provedenog postupka,
- Pored uvažavanja građanskih i ljudskih prava, poštuju i principe:
  - dobrovoljnosti,
  - nepristrasnosti,
  - neposrednosti,
  - srazmjernosti.

3.2. Pojedinačna postupanja učesnika neposredno nakon saznanja o počinjenju djela

a) Tužilac i ovlaštena službena osoba:

- obavještavaju maloljetnika o mogućnosti alternativnog načina postupanja:
  - *neposredno – tokom razgovora/ispitivanja,*
  - *dostavljanjem pismenih informacija/letaka.*
- traže podatke:
  - *obligatorno od organa starateljstva – socijalna anamneza,*
  - *fakultativno od roditelja/usvojitelja, staratelja, škole.*

b) Tužilac i sudija za maloljetnike te ovlaštena službena osoba u zapisnicima o ispitivanju maloljetnika moraju utvrditi:

- okolnosti **subjektivnog** karaktera i socioanamnestičke podatke o ličnosti maloljetnika:
  - *raniji život i lična svojstva/karakteristike (uzrast, zrelost, školski status, zdravstveno stanje),*
  - *sredinu i prilike u kojima živi.*
- okolnosti **objektivnog** karaktera:
  - *prirodu krivičnog djela,*
  - *okolnosti pod kojima je djelo učinjeno (način i motiv).*

c) Stručni savjetnici suda i tužilaštva (socijalni pedagozi – defektolozi, socijalni radnici, psiholozi i pedagozi):

- daju stručna mišljenja kako postupiti u konkretnom slučaju,
- učestvuju u ispitivanju maloljetnika,
- pomažu u prikupljanju relevantnih podataka,
- učestvuju i u drugim radnjama tokom trajanja pripremnog postupka i postupka pred sudom.

d) Stručne osobe organa starateljstva

- odmah nakon dobijanja prve informacije o počinjenju djela aktivno se uključuju u postupak prema maloljetniku koji je u sukobu sa zakonom,
- sačinjavaju adekvatne socijalne anamneze koje sadrže: podatke o identitetu i ličnosti maloljetnika, analizu prikupljenih podataka, podatke o porodici, socijalnu dijagnozu i prognozu, prijedlog mjera koje treba preduzeti, te i anamnezu za oštećenog ako je maloljetan.

e) Advokati/branioci:

- aktivno učestvuju u postupku prema maloljetniku od trenutka obavještenja da je počinjeno krivično djelo/postavljanja po službenoj dužnosti,
- moraju objasniti i posavjetovati maloljetnika da već prilikom prvog ispitivanja može, ako je zaista počinio krivično djelo, priznati počinjenje, uz spremnost za preuzimanje lične odgovornosti i otklanjanje negativnih posljedica,
- predlažu način postupanja, odnosno primjene alternativnih modela, ovlaštenim službenim osobama/tužiocima i sudijama za maloljetnike.

f) Škole: stručne osobe, posebno pedagozi, moraju se aktivno uključiti u postupak

g) Zdravstveni radnici/ tim vještaka specijalista: daju adekvatna mišljenja, posebno o zdravstvenom stanju maloljetnika, psihofizičkim sposobnostima

3.3. Pojedinačna postupanja ovlaštenih službenih osoba, tužilaca i sudija za maloljetnike nakon pribavljanja relevantnih podataka za maloljetnika u sukobu sa zakonom

3.3.1. Prije početka formalnog krivičnog/pripremnog postupka:

a) **Ovlaštena službena osoba** procjenjuje mogućnost primjene/izricanja **policijskog upozorenja**, i to na osnovu činjenica i okolnosti koje proizilaze iz zapisnika o ispitivanju maloljetnika/audiovizuelnog zapisa, zapisnika o saslušanju svjedoka (oštećenog), socijalne anamneze, procjene stručne osobe, a sve uz odobrenje/saglasnost tužioca,

b) **Tužilac za maloljetnike**, uz ispunjenje zakonom propisanih uslova, te uz primjenu načela srazmjernosti²⁶

b1) Mora razmotriti mogućnost primjene **načela oportuniteta**:

- iz razloga cjelishodnosti, cijeneći okolnosti objektivnog i subjektivnog karaktera,
- ukoliko je u toku izvršenje krivične sankcije za drugo krivično djelo, cijeneći njenu vrstu i težinu, kao i težinu novog krivičnog djela,

b2) Dužan je razmotriti **primjenu odgojnih preporuka** – odgojnog i rehabilitacijskog karaktera, tzv. uslovni oportunitet:

- *prvenstveno razmatra mogućnost izricanja, a što proizilazi iz zapisnika o ispitivanju maloljetnika/audiovizuelnog zapisa sačinjenog od strane ovlaštene službene osobe ili tužioca, zapisnika o saslušanju svjedoka (oštećenog), socijalne anamneze za maloljetnika, te i za oštećenog ako je maloljetan,*
- *potom razmatra opravdanosti izricanja, cijeneći mišljenje i interese maloljetnika (da li je svjestan značaja i posljedica djela i da li je spreman da otkloni negativne posljedice i efekte djela), u korelaciji s mišljenjem i interesima oštećenog, vodeći računa o sposobnostima, sklonostima i potrebama maloljetnika, posebno da se ne ometa redovno školovanje, pri tome, uzimajući u obzir slobodu izbora budućeg zanimanja, potrebu liječenja,*
- *utvrđuje motive, razloge i uzroke koji su doveli do počinjenja djela,*

b3) U obavezi je, da u spisu, ukoliko ne primijeni načelo oportuniteta (u toku izvršenje krivične sankcije), odnosno ne primijeni odgojne preporuke, sačini o tome pismeno obrazloženje:

- *prije početka pripremnog postupka,*
- *nakon okončanog pripremnog postupka, u prijedlogu koji dostavlja nadležnom sudu za izricanje krivične sankcije.*

²⁶ Član 9. zakona – “Potencirajući dobrobit maloljetnika koji se nalazi u sukobu sa zakonom propisuje se mogućnost izbora i primjene zakonom predviđene sankcije i mjere koje su prilagođene ličnim svojstvima, sredini i prilikama u kojim maloljetnik živi i u srazmjeri s okolnostima i težini učinjenog krivičnog djela i uvažavanjem prava osobe oštećene krivičnim djelom.”

3.3.2. U toku pripremnog postupka – tužilac za maloljetnike:

- dužan je najhitnije preduzimati sve radnje,
- predložiti sudiji za maloljetnike:
  - *umjesto određivanja mjere pritvora, određivanje mjera zabrane,*
  - *da se maloljetniku odredi privremeni smještaj u prihvatilište/sličnu ustanovu radi otklanjanja opasnosti od ponavljanja krivičnog djela (alternativa mjeri pritvora) ili ako je potrebno njegovo izdvajanje iz sredine,*
- ukoliko nakon okončanja postupka mora predložiti izricanje krivične sankcije, dužan je u najvećoj mogućoj mjeri poštovati princip postupnosti u izricanju sankcija, što podrazumijeva predlaganje prvenstveno mjera usmjeravanja i upozorenja, zatim mjera pojačanog nadzora, potom zavodskih, pa tek na kraju izricanje kazne maloljetničkog zatvora.

3.3.3. U toku postupka pred nadležnim sudom – sudija za maloljetnike je u obavezi:

a) prije prihvatanja prijedloga tužioca za izricanje mjere/kazne:

- izraziti neslaganje s prijedlogom tužioca: ako nema obrazloženih razloga za nepostupanje po načelu oportuniteta (u toku izvršenja sankcije)/zašto nisu primijenjene odgojne preporuke,
- razmotriti mogućnost i opravdanost primjene odgojnih preporuka,
- u spisu sačiniti pismeno obrazloženje ukoliko utvrdi da nema uslova za primjenu odgojne preporuke.

b) nakon prihvatanja prijedloga tužioca za izricanje mjere/kazne

Sudija za maloljetnike nakon prihvatanja prijedloga tužioca za izricanje mjere/kazne i okončanog postupka mora:

- voditi računa o principu postupnosti u izricanju krivičnih sankcija,
- potencirati izricanje posebnih obaveza, samostalno jednu/više uz neku mjeru,
- voditi računa o mogućnosti odgođenog izricanja kazne maloljetničkog zatvora.

3.3.4. Nakon izricanja pojedinih odgojnih preporuka od strane tužioca/sudije za maloljetnike, odnosno posebnih obaveza od strane sudije za maloljetnike, postoji mogućnost:

- zamjene izrečene drugom odgojnom mjerom/posebnom obavezom,
- ukidanja odgojne preporuke/obustave izvršenja posebne obaveze.

3.4. Posebna obaveza tužilaca i sudija za maloljetnike je da u svakoj pojedinačnoj odluci koju donose, kako prilikom alternativnog postupanja prema maloljetniku koji je u sukobu sa zakonom, tako i u toku formalnog krivičnog postupka, pored obaveze da istog upoznaju s minimalnim pravima propisanim članom **5. zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku**²⁷, **navedu odlučne činjenice te precizne i jasne razloge** iz kojih proizilazi da je upravo takva vrsta odluke, **u konkretnom slučaju, bila u njegovom najboljem interesu.**

²⁷ "Maloljetniku pripadaju minimalna prava koja se poštuju u svim fazama krivičnog postupka i ona se odnose na pravo maloljetnika da mu se jasno kaže zbog čega se optužuje, da se smatra nevinim, dok se suprotno ne dokaže, da se brani šutnjom, da mu se priznanje ne iznuđuje silom, pravo na pravnu pomoć advokata, pravo na prisustvo roditelja ili staratelja, pravo na postupak bez odlaganja, pravo da unakrsno ispituje svjedoke suprotne strane, pozove i sasluša vlastite svjedoke pod jednakim uslovima, pravo na djelotvoran pravni lijek."

LITERATURA

- Baucal, A. i Pavlović Babić, D. (2009). Kvalitet i pravednost obrazovanja u Srbiji: Obrazovne šanse siromašnih. Ministarstvo prosvjete Republike Srbije i Institut za psihologiju
- Booth, T. i Ainscow, M. (2008). Indeks inkluzivnosti: promicanje učenja i sudjelovanja u školi, Zenica: Pedagoški zavod
- Bubić, Suzana. Prilog raspravi o sadržaju standarda "Najbolji interes djeteta" u oblasti porodičnog prava, Zbornik radova – XI Međunarodno savjetovanje "Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse", Neum, 2013, Mostar 2013.
- Bubić, Suzana. Standard najbolji interes djeteta i njegova primjena u kontekstu ostvarivanja roditeljskog staranja, Zbornik radova s Međunarodnog naučnog skupa Dani porodičnog prava "Najbolji interes djeteta u zakonodavstvu i praksi", Mostar 2013. godine, Pravni fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić", Mostar 2014.
- Caena, F. European Commission. Initial Teacher Education in Europe: an Overview of Policy Issues (2014)
- Darling-Hammond, L. Constructing 21-st century teacher education. Journal of Teacher Education. Vol 57, No. X, 1–15 (2006)
- Habul, Udžejna. Primjena standarda "najbolji interes djeteta" u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa), Zbornik radova s Međunarodnog naučnog skupa Dani porodičnog prava "Najbolji interes djeteta u zakonodavstvu i praksi" Mostar 2013. godine, Pravni fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić", Mostar 2014.
- Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. (2009). Vodič za dobar udžbenik. Zavod za udžbenike, Beograd
- White, K. M., Snyder, J., Bourne, R. & Newberger, E. H. (1987) Treating Family violence in a pediatrics hospital: A program of training, research and Services, National Institute of Mental Health, Rockville
- Zermatten, Jean. The Best Interests of the Child, Literal Analysis, Function and Implementation, Working Report 2010, Institut international des droits de l'enfant, str. 10, dostupno na: http://www.childrights.org/html/documents/wr/wr_best_interest_child09.pdf

PROPISI

Porodični zakon FBiH, Službene novine FBiH, br. 35/05 i 41/05

Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 54/02; 41/08 i 63/14

Porodični zakon BD BiH, Službeni glasnik BD, br. 23/07

Krivični zakon FBiH, Službene novine FBiH br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16

Krivični zakonik RS, Službeni glasnik RS, br. 64/17

Krivični zakon BD BiH (prečišćen tekst), Službeni glasnik BD, br. 13/17

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni glasnik FBiH, br. 20/13

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 102/12, 108/13, 82/15

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 37/12 i 90/16

Zakon o hraniteljstvu u FBiH, Službene novine Federacije BiH, br. 19/17

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, br. 36/99; 54/04; 39/06; 14/09 i 45/16

Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta, Službeni glasnik BD BiH, 01/03, 04/04, 19/07 i 02/08

Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata, Službene novine FBiH, br. 40/10

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službene novine FBiH, br. 46/10, 75/13

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 106/09, 44/15

Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko Distriktu BiH, Službeni glasnik BD BiH, br. 38/11, 09/13, 27/14, 03/15

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br. 18/03

Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 44/17, 31/18

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 79/15

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik RS, br. 41/18

Pravilnik o hraniteljstvu RS, Službeni glasnik RS, br. 27/14

Uputstvo o metodama utvrđivanja podobnosti djeteta i osobe koja želi usvojiti dijete i načinu izrade mišljenja o podobnosti za usvojenje, Službene novine Federacije BiH, br. 17/06

Uputstvo o postupku usvojenja djece, Službeni glasnik RS, br. 27/04

Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece (1980) Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 7/91; Bosna i Hercegovina ju je preuzela notifikacijom o sukcesiji međunarodnih ugovora SFRJ

Haška konvencija o međunarodnom ostvarivanju izdržavanja djece i ostalih oblika porodičnog izdržavanja iz 2007. godine, objavljena u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori, br. 11/12; stupila na snagu 01. 02. 2013. godine

UN Konvencija o pravima djeteta (1989) s protokolima

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (2010)

Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (zloupotrebe) (2007)

Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – “Istanbulska konvencija” (2013)

Njujorška konvencija o ostvarivanju alimentacijskih zahtjeva u inostranstvu iz 1956. godine, preuzeta Uredbom sa zakonskom snagom o preuzimanju i primjenjivanju saveznih zakona koji se u BiH primjenjuju (Službeni list RBiH 2/92 od 11. 04. 1992. godine)

DOKUMENTI

Opći komentar br. 6 (2005) postupanje sa djecom bez pratnje i razdvojenom djecom van zemlje porijekla, Komitet za prava djeteta

Opći komentar br. 14 (2013) o pravu djeteta da se prvenstveno vodi računa o njegovim najboljim interesima, Komitet za prava djeteta

Opći komentar br. 15 (2013) o pravu djeteta na uživanje najvišeg mogućeg nivoa zdravlja, Komitet za prava djeteta

Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara 28. maja 2013. godine

Praktični standardi za učešće djece (Practice Standards in Children's Participation), Save the Children, 2005

Pravilnik o izvođenju izleta, ekskurzija i škole u prirodi, Službeni glasnik RS, br. 67/09

Protokol o postupanju u slučaju vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu, novembar 2008.

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2013.

Strategija razvoja obrazovanja Republike Srpske za period 2016–2021

Strategija Vijeća Evrope za prava djeteta (2016–2021)

Zaključna zapažanja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog Periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, UN Komitet za prava djeteta, 2012.

PUBLIKACIJE

Kvalitet u visokom obrazovanju. (2007). Nacionalna zaklada za znanost, visoko školstvo i tehnologijski razvoj Republike Hrvatske

Mimica, A. (ur.), Komnenović, B. Lažetić, P. Vukasović, M. Nacionalni okvir kvalifikacija. Centar za obrazovne politike Beograd. Beograd (2010)

Osiguranje kvalitete u visokom obrazovanju – Evropska iskustva i prakse. (2011) Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete

Položaj nepraćene i razdvojene dece u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava, 2017.

Politika djelovanja i postupci za rad sa djecom bez pratnje odraslih koja su zatražila azil (1997), UNHCR, Ženeva

Strani maloletnici bez pratnje u Republici Srbiji, Humanitarni centar za integraciju i toleranciju (HCIT), Novi Sad, 2014.

Zanemarivanje djece (<http://www.poliklinika-djece.hr/publikacija/zanemarivanje-djece/>)

<http://hcrit.rs/wp-content/uploads/2014/12/Strani-maloletnici-bez-pratnje-u-Republici-Srbiji-2014-1.pdf>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52014AE4595>

PRESUDE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA:

Deschomets p. Francuske, Zahtjev br. 31956/02, Presuda 16. 05. 2006.

Fiala p. Češke Republike, Zahtjev br. 26141/03, Presuda 18. 07. 2006.

Gluhaković p. Hrvatske, Zahtjev br. 21188/09, Presuda 12. 04. 2011.

Gnahoré p. Francuske, Zahtjev br. 40031/98, Presuda 19. 09. 2000.

G. S. p. Gruzije, Zahtjev br. 2361/13, Presuda 21. 07. 2015.

Hofman p. Austrije, Zahtjev br. 12875/87, Presuda 23. 06. 1993.

Hokkanen p. Finske, Zahtjev br. 19823/92, Presuda 23. 09. 1994.

Ignaccolo-Zenide p. Rumunije, Zahtjev br. 32346-96, Presuda 25. 01. 2000.

Ismailova p. Rusije, Zahtjev br. 37614/02, Presuda 29 November 2007.

K. i T. p. Finske, Zahtjev br. 25702/94, Presuda 12. July 2001

Neulinger i Shuruk p. Švajcarske, Zahtjev br. 41615/07, Presuda 06. 07. 2010.

Palau-Martinez p. Francuske, Zahtjev br. 64927/01, Presuda 16. 12. 2003.

Salgueiro da Silva Mouta p. Portugala, Zahtjev br. 33290/96, Presuda 21. 12. 1999.

Santos Nunes p. Portugala, Zahtjev br. 61173/08, Presuda 22. 05. 2012.

Šobota-Gajić p. BiH, Zahtjev br. 27966/06, Presuda 06. 11. 2007.

V.A.M. p. Srbije, Zahtjev br. 39177/052005, Presuda 13. 03. 2007.

Veljkov p. Srbije, Zahtjev br. 23087/07, Presuda 19. 04. 2011.

